

iktisat dergisi

AYLIK DERGİ

MART-NİSAN 1991 • SAYI: 313 • 5000

KADIN HAKLARI

Avrupa Topluluğu ve Türkiye

M. Tanju Akad • Hacer Ansal • Feyza Atabek • Hayri Aydın
Melih Başaran • Esat Çam • Aysel Çelikel • Atila Eralp
Binnaz Gökçek • Aslan Başer Kafaoğlu • Kuvvet Lordoğlu
Jean Victor Louis • Elçin Macar • Türkel Minibaş
Faruk Sönmezoğlu • Şermin Tekinalp • Warren E. Weber

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

EKONOMİNİN GÜNDEMİNDE “TÜTÜNBANK” VAR,

B a n k a c ı l ı k l a yakından ilgili bütün sektörlerde, hızla büyüyen, gelişen ve yenilenen Tütünbank’ın, böylesine sağlıklı bir atılımı kısa sürede nasıl gerçekleştirdiği konuşuluyor...

TÜTÜNBANK’IN GÜNDEMİNDE “SİZ” VARSINIZ...

T ü t ü n b a n k ’ ta ise, işadamlarımıza ve tasarruf sahiplerimize daha iyi hizmet sunmanın yolları araştırılıyor. Mevduatlara en yüksek faiz nasıl verilebilir, krediler çok daha işlevsel hale nasıl getirilebilir, işlemler nasıl kısaltılabilir, çağdaş bankacılığa yaraşan ve eşi olmayan ne tür hizmetler geliştirilebilir, bütün bunlar ayrıntılarıyla tartışılıyor ve uygulamaya konuluyor...

“Geleceğe Güven”

İktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı : 313

Sahibi:

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
VEYSEL ÇARIKÇIOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni

UFUK URAS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

NAİL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BERMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
EROL OKUYAN, ALP ORÇUN, TALAT ORHON,
İZZETTİN ÖNDER, ŞEREF ÖZGENÇİL,
ORHAN SOFUOĞLU, ZAFER TUNCA,
OSMAN ULAGAY, YÜKSEL ÜLKEN

Yayın Kurulu:

TAHSİN BERK, NURİ ALTUĞ ÇAVUŞOĞLU,
BİNNAZ GÖKÇEK, ELÇİN MACAR,
FİDAN ÖCAL, MUNİSE NAAK, ÇİĞDEM ŞAHİN,
E. SEVGİ UÇAN, YÜCE YÖNEY

Kapak: MUSTAFA ÖZTÜRK

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No:27 / 6

Faksim - İSTANBUL

Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 50.000TL. (Öğrenci: 30.000TL.)

Yurt Dışı: Yıllık 70.000 TL.

Banka Hesap No:

AKBANK Taksim Şb. (923)

İ. İŞ BANKASI Beyoğlu Şubesi (46783)

Offset Hazırlık:

STUDIO MAC. (1) 517 73 80

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;

örüşler yazarlarına aittir.

İçindekiler

Prof. Dr. Aysel Çelikel'le Söyleşi.....	3
Kadınlara Karşı Kararnamelere Hayır	6
Kadın Kültür Evi ile Söyleşi.....	9
DEMKAD'la söyleşi.....	10
Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı	
Munise Naak.....	11
Sansür Kurbanları	
Türkel Minibaş.....	13
Kadın ve Çalışma Hayatı	
Dr. Hacer Ansal.....	15
Avrupa Topluluğu ve Türkiye	
Prof. Dr. Esat Çam.....	17
Avrupa Topluluğu İkinci Genişleme Sürecinin Türk Dış Politikasına Olan Etkileri	
Atila Eralp.....	21
Avrupa Parasal Birliğine Giden Yol -Avrupa Merkez Bankası-	
Jean Victor Louis.....	29
Avrupa Topluluğu'nda Yüksek Tanımlı Televizyon	
Dr. Şermin Tekinalp.....	33
Uluslararası Alandaki Bazı Gelişmeler ve Kıbrıs Sorunu	
Doç. Dr. Faruk Sönmezoğlu.....	37
Ya Kapitalist Ekonomileri	
Arslan Başer Kafaoğlu.....	41
Amerika'nın Sabit Döviz Kuru Modeli	
Warren E. Weber.....	43
Teknik İşbölümü ve Birey	
Doç. Dr. Kuvvet Lordoğlu.....	45
Kuzey-Güney Arasındaki İlişkiler	
Feyza Atabek.....	47
20. Yüzyılın Son Günlerinde Ekonomi Düşüncelerine Genel Bir Bakış	
M. Tanju Akad.....	51
Kırmızı Meşinden Yapma Kuş	
Melih Başaran.....	54
Tarihin Sonu mu? Ya da Hayalimdeki Komünizm! Bazıları Liberalizm Sever	
Hayri Aydın.....	56
Saddam Sürpriz miydi?	
Elçin Macar.....	63
Genel Anlamda Ekonomik ve Stratejik Planlama	
Binnaz Gökçek.....	65
Üniversite'den	
Kadın Olma Sorunu	
Elif Aykanat.....	73
Okuyucuya Mektup	
"8 Mart Evrensel Kadın Günü" Üzerine	
Araş. Gör. Çiğdem Şahin.....	76

Prof. Dr. Aysel Çelikel

İktisat Dergisi: Medeni Kanunumuzun özellikle "Aile Hukuku" kısmını incelediğimizde kadın-erkek ayrımına gidildiği görülüyor. Bu eşitsizlik üzerine düşüncelerinizi alabilir miyiz?

Aysel Çelikel: Herşeyden önce şunu hatırdı bulundurmak gerekli; Medeni Kanunumuz 1926 tarihinde kabul edilmiştir. Aile Hukuku alanında o günün şartlarına uygun bir anlayışa sahiptir. Zamanın toplumsal şartlarını taşımaktadır. Kendi zamanı için, özellikle kadına getirdiği haklar açısından ileri kabul edilebilen hükümler taşımaktadır.

Medeni Kanunumuzda, yine o günün şartları altında karı ve koca arasında bir rol dağılımından söz edilebilir. Erkek evin ekonomik sorumluluğunu ve idaresini alırken, kadına evin ve çocukların bakımı bırakılmıştır. Bu konuların belirlenmesine etken olan "Ekonomik güç kimde ise üstünlük onda"dır" şeklindedir. Evin temsili, ikametgahın belirlenmesi, temsili vb. kocaya aittir. Medeni Kanun'da kadın korunmaya çalışılmış, boşanma tarafların isteğine bırakılmamış adeta zorlaştırılmıştır. Evliliği kadının ekonomik ve sosyal statüsünü belirleyen bir kurum olarak görmüştür. Kadın-erkek arasında belli bir eşitlik sağlama endişesini taşımamıştır.

Özellikle 1970'li yıllarda gelişen ve artan insan hakları ve kadın hakları bağlamında Aile Hukuku'nda karı koca eşitliğine dayalı değişiklikler yapıp, yeni düzenlemelere gitmek zorunluluğu ortaya çıktı. Batı ülkelerinde; bu amacı gerçekleştirmek üzere hukuk kuralları değiştirildi, Türkiye'de ise birkaç maddenin değişimi dışında köklü bir değişiklik yapılmadı. Yasanın bu bölümü, toplumun ihtiyaçlarına uygun hale getirilmedi.

İktisat Dergisi: Türk kadınının kanunlarla belirlenmiş bu eşitsiz konumunu değiştirmek için kimler, neler yapıyor?

Aysel Çelikel: 80 sonrası Medeni Kanunu Tadil Tasarısı hazırlanmış, TBMM'e sunulmuş, ancak beklemeye alınmıştır. Bugünkü durumda aile hukukumuzda eşlerin eşitliğine dayalı değişikliklerin yapılması, ayrıca karıkoca mal rejimi düzenimizin yeniden düzenlenmesi gerekiyor.

Yeni düzenlemelerle, örneğin boşanma konusunda getirilen değişikliklerle 1926'dan daha geriye gidildiğini söyleyebiliriz. Örneğin; boşanma hukukunun değiştirilmesi ile boşanma kolaylaştırılmış, boşanmak isteyen 3 yıldan daha fazla süre bu evlilik içinde kalmaması kabul edilmiştir. Bu değişiklik kadınlar aleyhine işlemektedir. Çünkü, toplumumuz içinde erkekler kadınlara göre boşanmaya daha çok başvururken, kadın sosyal konumu itibarıyla, geleneksel olarak buna pek yanaşmamaktadır. Yine, miras hukukunda yapılan değişiklikler ile kadının miras haklarına bir kısıtlama geti-

rilmiştir. Kadın, taşınmaz mal üzerinde 1/2 intifa hakkına sahipken, yeni düzenleme ile kadın yalnız 1/4 oranında mülkiyet hakkını almak zorunda bırakılmıştır. Bu, kadının ekonomik durumunu zayıflatıcı sonuçlar doğurmaktadır. Medeni Kanunda yapılan son değişiklikler bazı özel konuları çözüme ulaştırmak veya bazı özel amaçları gerçekleştirmekten öteye gidememiştir.

Kadının konumunun yasal ve toplumsal olarak eşitlenmesi toplumun bu yönde bilinçlendirilmesi ile mümkündür. Bu konuda kadın derneklerinin çalışmaları var. Türk Kadın Hukukçular Derneği de bu konuda gerekli çalışmaları yapmıştır ve Adalet Bakanlığı'na sunulmak üzere yeni hazırlıklar yapmaktadır. Bu tip başvurular, Bakanlıkca aynen uygulanmasada bir baskı unsuru olarak dikkate alınabilir. Ayrıca, kadın derneklerinin laiklik ve kadın hakları konusunda yaptıkları ortak çalışmalarından da olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin: Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün kurulmasına ilişkin yasa tasarısında yer alan "kadın derneklerinin milli görüş doğrultusunda yönlendirilmesi ve denetimi"ne ilişkin maddelere karşı kadın derneklerinin kendi aralarındaki işbirliği ve İst. Üni. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin katkıları ile "Atatürk ve İnkılapları doğrultusunda yönlendirilmesi" olarak değiştirildi. Burada dikkatle belirtilmesi gereken nokta; kadın hareketlerinin laiklikten ayrı düşünülmemeyeceğidir.

İktisat Dergisi: Hocam; M.K.' 153. md.'de "kadın, gücü yettiğinde erkeğin yardımcısı ve danışmanı" denilmektedir. Bu ibareyle birlikte anayasamızda yer alan "kanun önünde eşitlik" açısından bir değerlendirme yapar mısınız?

Aysel Çelikel: 153. md.'de kullanılan bu ibare o günün şartları altında göze batan bir hüküm olmamıştır. Ancak günümüzün şartları altında daha öncede söylediğim gibi, düşünce olarak geri kalmıştır. Medeni Kanun içinde bu türden hükümlerin bir cins ayrımcılığı olduğunu söyleyebilirim. Bu gibi maddeler, Anayasamızdaki sizinde belirtmiş olduğunuz kanun önünde eşitlik esasına aykırıdır.

Ekonomik gücü artan ve günün koşullarında erkekle eşit sosyal statüleri paylaşan kadının, evdeki görevlerini de yerine getirdiği esas alınırca evlilik birliğinde esas eşitliği hak ettiği açıktır. Ayrıca Türkiye'nin uluslararası hukuk açısından da taşıdığı yükümlülükler vardır. 1985'te onayladığımız BM "Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın kaldırılması hakkında sözleşme"si ile "eşitlik" esasının her alanda gerçekleştirilmesi konusunda Türkiye bir yükümlülük altına girmiştir. Bu çok önemli hukuk kaynağının yaşama geçirilmesi Türk kadınlarının umut kaynağıdır.

İktisat Dergisi: Bu durumda Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilir mi?

Aysel Çelikel: Bu konuda bir ayrıma gitmek

gerekir. Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten önceki ve sonraki yasalar için izlenecek hukuksal yol farklıdır. Anayasının yürürlüğünden sonra kabul edilen yasalar hakkında Cumhurbaşkanı, İktidar, Anamuhalefet Partisi ile milletvekillerinin 115'i tarafından belirli bir süre içinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilir. Daha önce yürürlüğe girmiş veya süresi içinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmamış yasalar için ise, o madde ile ilgili bir olayın bir yargı organında görüşülmesi sırasında Anayasa'ya aykırılık iddiasında bulunulması gerekir, ya da mahkeme resen böyle bir iddiada bulunabilir. M.K.'nin 159. md.'si için bir başvuru yapılmış ve madde Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir. Ancak karar henüz Resmi Gazete'de yayınlanmadığı için yürürlüğe girmemiştir.

İktisat Dergisi: Ceza yasasında da özellikle zinanın suç sayılması konusunda bir eşitsizlik görülmektedir. Bu konuda ne dersiniz?

Aysel Çelikel: Evet, burada da bir eşitsizlikten söz etmek mümkün. Zina suçunun oluşması için evli kadının bir kerelik beraberliği yeterken, erkeğin bir evde sürekli yaşaması gereklidir. Zina eğer bir suç teşkil edecekse, suçun oluşma koşulları her iki taraf içinde eşit olmalıdır. Uygulama kadın için ayrı, erkek için ayrı olmamalıdır. Bu kesinlikle bir ayrımcılıktır. Zina boşanma nedeni olmasından öte, suçtur. Burda kadınlar için olumsuz olan yönlerden biri, kadının teşhir olayına daha fazla maruz kalmasıdır. Basında bu tip olaylara baktığımızda kadının daha fazla teşhir edildiğini görüyoruz. Burda, eğer ceza olayının zinayı durduracağı düşüncesi varsa bu tamamıyla çağdışıdır. Zina bir boşanma nedeni olabilir ancak suç teşkil etmemelidir. Kişi özgürlüğünün kısıtlanması ve özel hayatta müdahalesi açısından anayasaya aykırı bir durumdan da söz edilebilir.

Ceza yasasında iffetli-iffetsiz kadın ayırımına gidilmiştir. 438. md.'de tecavüzün cezasında bu ayrıma dayanılarak, fahişenin uğradığı tecavüzden dolayı suçlunun cezasında 2/3 indirim yapılmaktadır. Bu madde Anayasa'ya aykırı bulunmamış ancak kamuoyundan gelen baskılarla TBMM'i bu maddeyi yürürlükten kaldırmıştır.

İktisat Dergisi: Çalışma Yasası'nda kadının durumu hakkındaki düşüncelerinizi alabilir miyiz?

Aysel Çelikel: Çalışma Yasamızda genel bir eşitlik esastır. Özellikle İLO'ca kabul edilen esaslar; eşit işe eşit ücret, kadınların (ve çocukların) tehlikeli ve ağır işlerde çalıştırılmaması, emzikli kadınlar için tanınan haklar gibi düzenlemelere uygundur. Kanunla ilgili büyük bir sorun yoktur. Ancak uygulamada, kadının vasıfsız işçi olarak çalıştırılması sorunu vardır.

İktisat Dergisi: Hocam, kürtaj yasasına gelelim. Kürtaj için belirlenen süre, reşit olmayanların ve evli kadının kocasının onayı olmaksızın kürtaj yaptırılmaması hakkında ne düşünüyorsunuz?

Aysel Çelikel: Kürtaj, kadının kendi üzerinde sözkonusu olan bir tasarruf olarak algılanabilir. Yasaca belirlenen 10 haftalık resmi süre kanımca oldukça azdır. Kanun ve devlet politikalarının uygulanması, kürtajın "doğum kontrolü" olarak ele alındığıdır ki bu çağdaş anlayışa uymamaktadır. Reşit olmayan kadının kürtajının yasaklanması bu insanları büyük toplumsal sorunlarla karşı karşıya bırakmakta, onları sosyolojik ve psikolojik krizlerin ortasına itmektedir. Evli kadın için kürtajda kocasının onayı konusuna gelince; bence çocuk üzerinde babanın da hakkı olduğu düşüncesi ve evlilik birliğinin anlamı açısından, ben bu onayı kadına karşı haksızlık olarak görmemekteyim.

Kürtaj yasası toplumumuzda tartışma ortamı yaratılmadan kabul edilmiştir. Hazırlanan yasalara ileriye yönelik olması esastır ancak bu ilerilik toplumun yapısından çok ayrı bir yerde olmamalıdır.

İktisat Dergisi: Türk kadınına dair kurulmuş birtakım dernekler var. Örneğin sizin başında bulunduğunuz Türk Kadın Hukukçular Derneği gibi. Bu dernekler kadının toplumdaki yerini ve mevcut imajını perçinliyorlar mı, yoksa değiştirmeye yönelik çabaları mı ağırlıklıdır?

Aysel Çelikel: Tartışmasız bütün kadın dernekleri toplumdaki kadının imajını değiştirmeye çalışırlar. Bunun tam tersi, devlet tarafından, millî ve geleneksel aile kavramı konusunda ki çalışmalarla yapılıyor. Bunun en iyi örneği yakında toplanan Aile Şurası'dır. Bu çaba kadına geleneksel rolün verilmesinden başka birşey değildir. Yani iki tür, birbirine karşıt çalışmadan söz etmek mümkündür. Yalnız burda devlet, kendi imkanlarıyla hedefe ulaşmaya çalışan K.D.'den ekonomik açıdan ve sahip olduğu iletişim araçları açısından daha güçlüdür ve K.D.'nin gücünü zorlamaktadır.

İktisat Dergisi: Birçok Batı ülkesinde kadınlar kendilerine dair hakları savaşıarak almışlar, Türk kadınına ise bu haklar verilmiştir. Seçme ve seçilme hakkı gibi. Bu hakların savaşıarak elde edilmesinin kadınlarımızı tembelliğe ittiğini düşünüyor musunuz?

Aysel Çelikel: Türk kadınının başlangıçta bu hakları için savaşımı yoktur. Çünkü bu savaşa girecek ne eğitimi, ne ekonomik gücü ne de sosyal statüsü yeterliydi. Herşeye rağmen, kadın hakla-

rıyla ilgili hareketliliğin Tanzimattan sonra başladığını, Aile Hukuku'nda uygulanmasa da, bazı düzenlemelere gitme çabasını görüyoruz. 600 yıllık bastırılmış kadının toplumunun hakları için mücadelesindeki çıkışı da hızlı değildir. Bu çıkışa yol açan ise Atatürk Devrimleri olmuştur. Özellikle son 10 yıldır kadınlar geriye dönüşün etkisi ile haklarının korunması bilinciyle hareketlenmiştir. Kadın hareketinin tüm topluma yayılması güçtür ancak bu tür gruplar hakların elde edilmesi ve korunması konusunda öncüdürler ve etkili baskı gruplarıdır.

İktisat Dergisi: Sizin gibi toplumda genelde erkeklerin bulunduğu saygın mevkilere gelebilmek için kadınların erkeklere kıyasla daha fazla çalışması gerektiğini düşünüyor musunuz?

Aysel Çelikel: Akademik kariyer açısından bir ayrımcılıktan söz etmek pek mümkün değil, ama genelde daha çok emek harcadığımızı, dinlenme, eğlenme olanaklarından erkek arkadaşlarımıza oranla daha uzak kaldığımızı söylemek sanırım doğru olur. Toplumdaki inanışa göre, görevi ne olursa olsun kadın evin içindeki görevlerini yerine getirmek zorundadır. Bu da güçlüğü artırmaktadır.

Ben Türk kadınının çalışkan olduğuna ve kendini ispatlamaya hazır olduğuna inanıyorum. Çalışma hayatımda karşılaştığım güçlüklerle gelince, daha fazla dayanamayacağımı düşündüğüm anlarda "Bir kadın bunu başaramadı, yarım bıraktı" dedirtmemek için direndiğimi ve peşini bırakmadığımı söyleyebilirim.

İktisat Dergisi: Hocam; son olarak bize 8 Mart Dünya Kadın Günü için ne düşündüğünüzü söyleyebilir misiniz? (mesajınız nedir?)

Aysel Çelikel: Dünya Kadınlar Günü bir bayram olmasının ötesinde, "kadınların eşit haklardan yararlanması" ilkesinin ülkede ne ölçüde gerçekleştiğinin sorgulanması, tartışılması ve denetlenmesi açısından anlam taşımaktadır. Konu bu bağlamda Türkiye açısından ele alınmalıdır diyorum. Ne kadar ileri gittik, neler yapabildik, neler yapmıyoruz. İşte 8 Mart bunları görmek için yeni bir fırsattır. Bütün kadınlarımızın toplumun bu yönde bilinçlenmesi için yoğun, etkin ve özverili bir çaba harcaması gerektiğine inanıyorum.

-Herşey için teşekkürler hocam.

-Ben teşekkür ederim. Hepinize başarılar.

KADIN DOSYASI

KADINLARA KARŞI KARARNAMELERE HAYIR!*

KADININ STATÜSÜ ve SORUNLARI BAŞKANLIĞI NE MENEM BİR ŞEYDİR?

Başkanlığın birinci görevi şu:

BAŞKANLIĞIN GÖREVLERİ

*Madde 4a: KADININ STATÜSÜNÜN
KORUNMASI...*

Anlaşıldı, Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı
pek menem bir şey değil!

Statümüz korunuyorsa:

Ailede başımızda bir reis bulunmaya devam edecek;

çalışma iznimiz yine onun elinde olacak;
evimizin yerine, kürtaj olup olmayacağımıza, çocukların geleceğine yine reisimiz karar verecek;
biz yine kocamızdan izinsiz çelik tencere bile satın alamayacağız;

koca dayığı suç sayılmadığı için dayak yediğimizde yine mahkemelere başvuramayacağız demektir.

Ayrıca:

Okullarda yine kız öğrenci kotası olmayacak;
teknik üniversitelerde yine tek tük kadın bulunacak;
yargı organlarında kadın kontenjanı asla %5'in üstüne çıkmayacak;

Meclis'te kadın milletvekili oranı %1,5'larda seyretmeye devam edecek;

bizler yine çocuk bakımı, yemek, bulaşık, çamaşır, kömür, su taşıma derken ölüp gideceğiz demektir.

Öyleyse bize göre hava hoş, erkekler sevin sin, statüleri korundu!

ERKEKLER, STATÜMÜZ STATÜNÜZÜN TEMİNATIDIR

ONU İYİ KORUYUN!

BİZ STATÜMÜZÜN KORUNMASINA HAYIR
DİYORUZ

STATÜMÜZÜ YÜKSELTECEĞİZ!

KALKINMA SÜRECİNE ENTEGRE EDİLMEK...

Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı bizi kalkınma sürecine entegre edecek, kalkınmaya katkıda bulunmamızı sağlayacakmış.

BAŞKANLIĞIN GÖREVLERİ

Madde 4b: Kadının toplumla bütünleşmesi için bütün sosyal, ekonomik ve siyasi kararlarda kadının durumunun kalkınma sürecine entegre edilmesini sağlamak.

Madde 7d: (Kadının) toplumsal hayatla bütünleşebilmesi ve kalkınmaya katkısını temin etmek üzere tüm karar mekanizmalarına katılmasını sağlamak.

* Bu yazı Kadın Kültür Evi'nin çıkarmış olduğu aynı adlı bültendir.

Kalkınma sürecine entegre olmak, kalkınmaya katkıda bulunmak için ne yapacağız şimdilik bilmiyoruz. Kadınlar, bu herhalde daha sonra söylenecek; ama bizden ucuz işgücü olmak gibi fedakârlıklar istenebilir, hazırlıklı olun...

YAŞASIN, FEMİNİSTLERDEN KURTULUYORUZ!

Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı, sırf statümüzü koruyabilmek için bakın ne fedakârlıklara katlanıyor: kadının statüsünü yükseltmek isteyen bütün kadınları, bütün kuruluşları denetliyor:

BAŞKANLIĞIN GÖREVLERİ

Madde 4e: Bu konuda (kadının statüsü ve sorunları konusunda) faaliyette bulunan gönüllü kuruluşları yönlendirmek.

Madde 7g: Üniversitelerin ilgili birimlerinde kadının statüsü ve sorunları konusunda yapılan araştırma ve çalışmalar hakkında başkanlığın bilgi almasını sağlamak.

Madde 9e: Milletlerarası kuruluşlara üye olan gönüllü kadın kuruluşları ve dernekleri, oluşturulan milli değerler doğrultusunda yönlendirilmesini sağlamak.

Yani kadınlar, kadın olarak ezildiklerinden söz edip duran, sağda solda kotalar isteyen, üniversitelerde araştırmalar yapıp durumumuzu didikleleyen, ikide bir birşeylere karşı çıkıp huzurumuzu bozan, erkeklerimize mor iğneler batıran feministlerden, içimizdeki hainlerden sonunda kurtuluyoruz, artık istedikleri gibi mor iğne batıramayacaklar, ikide bir kota isteyip kocalarımızın kariyerine engel olamayacaklar, durumumuzu istedikleri gibi didikleyemeyecekler, devlet onları denetleyecek, belki hapse de atacak, oh olsun, bizim de gözümüz aydın olsun, statümüz korunsun!

ÇATLASANIZ DA PATLASANIZ DA ARTIK VARIZ!

(Feministlerden Sevgilerle)

KADINLAR, AHLAKA AYKIRI GİYİNMEKTEN KURTULDUK!

Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı üniversitelerdeki giyim kuşam kurallarını belirledi, ahlaka aykırı olmayan her tür giysiyi serbest bıraktı; böylece kadınlar, ahlaka aykırı giyinme olasılığından kurtulmuş olduk. Biz yine, bizi soğuktan korusa da kıçımızın hatlarını meydana çıkarıp kötülük yayan pantolonları giymeyeceğiz. Ahlaksızlık yuvası dizlerimizi yine örteceğiz. Ve en önemlisi kadınlar, ister öğretmen ister öğrenci kadın olalım, okullarda asla şort giymeyeceğiz. Kadınlar, kurtulduk, erkeklerimize ait olan bacaklarımızı kimseye göstermeyeceğiz!

BEDENİMİZ BİZİMDİR

GIYSİMİZ SEÇİMİMİZDİR

AHLAKA AYKIRI GİYSİ TANIMİYORUZ

AİLE ARAŞTIRMA KURUMU NELER YAPAR?

Kocanızdan dayak mı yediniz, bu yüzden boşanmaya mı kalkışıyorsunuz, Aile Araştırma Kurumu sizi arar, bulur, size koca dayacağının cennetten çıkma olduğunu anlatır. Böylece tıptış tıptış evinize döner, bir daha boşanmaya kalkışmazsınız:

Aile Araştırma Kurumu'nun görevleri Madde 3/a:

Ailenin bütünlüğünün korunması, güçlendirilmesi ve sosyal refahının artırılması için araştırma yapmak veya yaptırmak.

Siz de çalıştığınız halde kocanız ev işini ve çocuk bakımını paylaşmıyor mu, bu yüzden siz dırdır mı ediyorsunuz, Aile Araştırma Kurumu sizi arar, bulur, size mutfak önlüğünün erkekliğe yakışmayacağını anlatır. Böylece günde 16 saat çalışır, bir daha dırdır etmezsiniz:

Aile Araştırma Kurumu'nun görevleri Madde 3/c:

Aile geçimsizliğini doğuran sebepleri incelemek ve bunların önlenmesi maksadına dönük eğitici programlar hazırlamak veya hazırlatmak.

Evliliği özgürlüğünüz için sakıncalı mı buluyorsunuz, bekâr kadın olarak gönlünüzce mi yaşamak istiyorsunuz, Aile Araştırma Kurumu sizi arar, bulur, size çoğunluğun eğilim ve isteklerine uyanız gerektiğini anlatır. Böylece nikah dairesinin yolunu tutar, bir daha özgürlük hayalleri kurmazsınız:

Aile Araştırma Kurumu'nun görevleri Madde 10/d:

Aile konusunda kamuoyundaki eğilim ve istekleri tespit etmek.

İstmeden gebe mi kaldınız, çocuğu aldırma mı istiyorsunuz, Aile Araştırma Kurumu sizi arar, bulur, size çocuk doğurmanızın ne kadar ulvi bir görev olduğunu anlatır. Böylece ya devletin istediği çocukları doğurur, uslu kadın olursunuz, ya da kürtajı yasaklarız haa!

Aile Araştırma Kurumu'nun görevleri Madde 3/g:

Nüfus ve aile planlamasının toplumsal etki ve sonuçlarını araştırmak, milli bir politikanın geliştirilmesine yardımcı olmak.

Televizyon mu seyrediyorsunuz, Hayat Ağacı'nı pek mi beğeniyorsunuz, Aile Araştırma Kurumu sizi arayıp bulmaz, TRT Genel Müdürü'nü bulur, ona Hayat Ağacı'nın Türk Aile Yapısı için ne kadar sakıncalı bir dizi olduğunu anlatır. Böylece bir daha Hayat Ağacı gibi ahlaksız dizileri seyretmezsiniz, onun yerine, kadının çalışmasının ne kadar kötü bir şey olduğunu anlatan Yuva filmini seyredersiniz:

Aile Araştırma Kurumu'nun görevleri Madde 6/c:

Sosyal, ekonomik ve kültürel faktörleri itibarıyla aile yapısına etkili olabilecek yayınlar konusunda ilgili kuruluşlara görüş bildirmek.

Aile Araştırma Kurumu'nun bunları yapacağını nereden mi biliyoruz? Biz başka türlüsüne zorlamazsak, erkeklerin devletinin bunun dışında bir şey yapmasına

imkân var mı? Yaptıkları yapacaklarının teminatı değil mi?

AİLE ARAŞTIRMA KURUMU'NA HAYIR!

KADINLAR, DUYDUNUZ MU? DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI NEDEN ÇALIŞTIGIMIZI SAPTADI: GEÇİM SIKINTISI YÜZÜNDEN ÇALIŞIYORMUŞUZ...

Devlet Planlama Teşkilatı VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu, TÜRK AİLE YAPISI adlı bir rapor hazırladı ve bu rapor AİLE ARAŞTIRMA KURUMU'nun kurulmasına ilişkin hükümet kararnamesine dayanak oldu. Bu raporda aynen böyle söyleniyor: biz kadınlar geçim sıkıntısı yüzünden çalışıyormuşuz. Gerçi tamamen âtil bırakılmamızı kendileri de mahzurlu buluyorlarmış ama, biz, çarpık şehirleşmenin getirdiği geçim sıkıntısına çare olsun diye çalışma hayatına atılmışız, tabii bu da ailevi, sosyal, psikolojik sorunlar doğurmuş, devlet zor durumda kalmış:

"Şehre akın ve çarpık şehirleşme sebebiyle geleneksel aile değerleri çözülmeye başlamıştır. Geçim sıkıntısına çare olarak, nüfusun yaklaşık % 50'sini meydana getiren, tamamen âtil bırakılması ekonomik bakımdan olduğu kadar insanlık hakları açısından da mahzurlu olan kadın, milli ve ekonomik zaruretlere gereği çalışma hayatına atılmış, ancak bunun aile içersinde ortaya çıkaracağı ailevi-sosyal-psikolojik problemlerin çaresi önceden yeteri kadar düşünülmemiştir. Bu sebeple, aile, 'anne' otoritesi ve onun düzenleyici fonksiyonu değişime uğramıştır."

"Ailede 'anne' otoritesi ve onun düzenleyici fonksiyonu değişime uğrayınca, eş ve çocukların aile kurumu içersindeki rollerinde de değişiklikler ortaya çıkmıştır. Kocanın kutsal sayılan aileye bağlılığı yer yer zayıflamış, çocuklarda 'anne' ve 'baba' otoritesine karşı gelme duyguları giderek artmıştır."

"Aile toplumun temelidir. Ailede başlayan çözülme kısa sürede topluma akseder. Son on ve yüz yıllarda milli-içtimai bünyede ortaya çıkan rahatsızlıkların temelinde, Türk aile yapısındaki bu gelişmelerin bulunduğu söylemek yanlış olmasa gerekir."

Doğrusu kadınlar, bu raporu hazırlayanlara teşekkür etmemiz gerek; öncelikle, yıllardır düşünüp düşünüp bulamadığımız şeyi, neden çalıştığımızı sonunda açıklığa kavuşturdukları için. Öyle ya, biz kadınız, niye çalışmak isteyelim? Ev işi ve çocuk bakımı dışında bir şeye, herhangi bir mesleğe niye ilgi duyalım? Niye kendi ayaklarımız üzerinde durmak, kendi paramızı kendimiz kazanmak, kendi paramızı harcamak isteyelim? Nasıl olsa günün birinde bir erkeğin karısı oluyor muyuz? Nasıl olsa, çalışıp çalışmayacağımıza o erkek karar vermiyor mu? Biz çalışsak çalışsak, milli ve ekonomik zorunluluklar nedeniyle çalışırız, asla kendimiz için değil! Doğrusu çok isabetli bir saptama.

Sonra kadınlar, şu çarpık şehirleşme saptaması için de teşekkür etmemiz gerek rapor yazarlarına. Öyle ya, düzgün şehirleşme olsaydı şu anda hepimiz evlerimiz-

de oturuyor olacaktık, tabii bu raporda imzası bulunan Sayın Prof. Dr. Sevim Erel'de. O zaman kendileri rapor yazmak yerine herhalde bir erkeğe yün kazak örüyor olacaktı. Ve ne iyi olacaktı, devlet bu sorunlarla uğraşmayacaktı.

Ama ne yazık ki durum bu değil ve bizler çalışıyoruz. Zaten Devlet Baba da tamamen âtil bırakılmamız mahzurlu buluyor, öyleyse kısmen âtil kalmalıyız. Ne kadar, orası belli değil, fakat kesinlikle bir miktar âtil kalmamız gerekiyor, bu bizim için vatan borcu kadınlar. Çünkü raporda betimlenen geleneksel aileyi mutlaka, ama mutlaka korumamız gerekiyor:

"(geleneksel Türk ailesinde) baba ailenin reisi ve başıdır. Türk aile müessesesinde babaya verilen rol a-deta kutsal bir roldür. Ana imajı da Müslüman-Türk gelenğinde kutsi bir imajdır."

Anlıyorsunuz değil mi kadınlar, Tanrı kelamı bunlar. Biz dışarlarda çalışıp kutsi ana imajını bozunca reisin otoritesi sarsılıveriyor, reis reisliğini yapamaz oluyor, bizim yüzümüzden zavallı adamcağızların kutsal aileye kutsal bağlılıkları zayıflıyor, kutsal görevleri sekteye uğruyor. Biz buna razı olabilir miyiz kadınlar? Elbette ki hayır. O zaman kadınlar, dışarlarda çalışmakla devlete millete ne kötülükler ettiğimizi düşünelim. Hatta belki çarpık şehirleşmenin suçlusu bile biziz, bunu da düşünelim. Sokaklarda dolaşıp çantalarımızdan kötülük yayan Pandora'lar olduğumuzu nihayet anlayalım. Ve, Hayır, diyelim, biz değil bir miktar atıl kalmaya, vatan millet Sakarya aile için tamamen atıl kalmaya da razıyız, diyelim. Ve insanlığa daha çok kötülük etmeden evlerimize dönüp kutsal ailemizi yaşatalım kadınlar. Bu arada zinhar muzır yayınlara da kapılmayalım. Çünkü Devlet Planlama Teşkilatımız bu konuda da gerçeği açığa çıkardı. Bakınız ne diyorlar, ne güzel söylüyorlar:

"... geleneksel aile ilişkilerindeki değişikliklerin sebepleri arasında şüphesiz basılı ve görüntülü neşriyatın (özellikle günlük basın ve televizyonun) etkileri vardır. Bu yayınlar arasında 'lüks hayat' özendirilmekte cazip tüketim malları 'tüketim fırtınası' denilen şiddetli isteklere dönüşebilmekte, bir takım davranış sapmalarına neden olmaktadır. Televizyonda yayınlanan bazı yabancı dizilerde nikahsız ve çok erkekli yaşamın biteviye sergilenmesi de, gelişme çağındaki nesiller üzerinde bugün için farkedilmeyen olumsuz izler bırakmaktadır."

Değil mi ya! Süsmüş püsmüş, lüksmüş, tüketimmiş, böyle şeyler nemize gerek bizim! Biz her zamanki gibi saçlarımızı ailemize süpürge edelim kadınlar. Çünkü önemli olan biz değiliz, ailedir, bunu biliyoruz artık. Öyleyse, Yalan Rüzgarı başlایnca televizyonlarımızı kapatalım, kadınlar. Victor'la nikahsız yaşayıp üstelil gebe kalan ahlaksız Ashley Abbot'u protesto edelim Biz, kapı gibi evlenme cüzdanlarımızla sevgili kocalarımızın işten eve dönmelerini bekleyelim kadınlar, boverelim çalışma hakkını falan, biz çok kadınlı erkeklerle rimizin tek erkekli, tek renkli, süpürge saçlı, ama namuslu kadınları olalım, o zaman devlet kurtulur...

SAÇINI AİLENE SÜPÜRGE ETME SÜPÜRGENE BİN! UÇ!

BİZİMLE BOŞANIR MISINIZ?

2 Kasım 1990 günü 30 kadın İstanbul Adliyesi'nde topluca boşanma dilekçesi verdik. Boşanmalı protestomuzun basına açıklamasını aynen yayınlıyoruz. Tüm bu olanlardan sonra sizleri de yaşamda varolmak adına topluca boşanmaya çağırıyoruz. Yaşasın **HAYATI-MIZ!**

Bizler, hoşlandığımız erkeklerle birlikte olabilmek için evlendik. Gerçi evlilik erkeğin egemenliğini resmen tanımak, resmen erkeğin yönetimi altına girmek demektir. Devlet, Medeni Kanun'la erkeğin üstünlüğünü güvence altına almış, onun reisliğini yasallaştırmış, kendimize ilişkin söz hakkından bizi yoksun bırakmıştı. Ne ki, sevdiğimiz erkeklerle birlikte olabilmek, hele de çocuk doğurabilmek için bu toplumda meşru ve yasal tek seçeneğimiz buydu, "gayrimeşru" denilenin bedeli çok ağırdı.

Bizler, kadınlar olarak sonunda bu durumumuzun farkına varmış, güçlerimizi birleştirmiş, buna hayır demeye başlamıştık. Hem yasaları değiştirmeyi gündeme getiriyor, hem genelde erkek egemenliğine karşı mücadele veriyor, hem de evlerde tek tek, kocalarımıza karşı bağımsızlığımızı, kişiliğimizi, emeğimizi korumaya çalışıyorduk. Belki, hâlâ onlarla birlikte olmak istediğimiz için boşanmıyorduk, ama istesek de boşanmanın Türkiye'de ne kadar zor bir şey olduğunu bütün kadınlar bilir.

Şimdi devlet, erkeğin çıkarını koruyan bütün yasaları, kadınlar üstündeki bütün toplumsal baskılar yeter-sizmiş, aile Türkiye'de yeterince güçlü tek seçenek değilmiş gibi, **AİLE ARAŞTIRMA KURUMU** denilen bir kurum daha oluşturuyor. Kadının çalışmasının aile yapısını bozduğu, geleneksel değerleri yok ettiği, boşanmaların arttığı gerekçesiyle, "milli değerler" doğrultusunda güçlü bir aile yaratmayı hedefliyor. Bunun için de, mahallelere kadar inen bir örgütlenmeyle etkili bir denetim mekanizması kurmayı planlıyor.

Arttı denilen %0,4'lük boşanma oranı, Avrupa ülkelerinde %40'ları aşan boşanma oranları yanında Türkiye'de aile kurumunun zaten ne kadar güçlü olduğunu çok açık gösterirken, devletin bu yeni girişimi bizim için ne anlama geliyor? Ne demek "milli değerler", ne demek "güçlü aile"?

Erkeğin şimdikinden de çok daha güçlü, kadının şimdikinden de çok daha güçsüz olduğu aile mi demek?

Kocalarımız bize dayatmasa bile, devlet eliyle geleneksel role, evde oturmaya zorlanmamız mı demek?

Karısı da çalışan erkekler ev işi paylaşmaya zorlanmasın diye kadınların çalışma saatlerinin kısaltılması, dolayısıyla meslek yaşamımızın budanması mı demek?

Kadın çocuk doğurmalıdır mantığıyla, istemediğimiz çocukları devlet eliyle doğurmaya zorlanmamız mı

demek?

Günün birinde, artık kocalarımızla birlikte olmak istemediğimizde, boşanma hakkımızı hiç kullanamadığımızı görmek mi demek?

Boşanmış kadın olarak yaşamının bedelinin iyice ağırlaşması mı demek?

Bugün sahip olduğumuz birkaç hakkın, kullanabildiğimiz birkaç özgürlüğün de elimizden alınması mı demek?

Kocalara ve erkeklere karşı artık hakkımızı savunamayacağımız mı demek?

Hiç kuşkusuz öyle. **AİLE ARAŞTIRMA KURUMU**'yla öngörülen aile bizim için bunlar demek. Bizler, mevcut ortamdan yeterince şikayetçiye ve buna karşı mücadele verirken, daha da kötü bir ortamda kadın olmakla karşı karşıya kaldık. Bunu istemiyoruz. Kabul etmiyoruz, tanımıyoruz. Onun için de bugün burada, boşanma dilekçelerimizi vererek "güçlü aile" istemediğimizi söylüyoruz. Evliliksiz, nikahsız, ailesiz yaşama hakkımızı istiyoruz. Devlet bizi evliliğe zorlamasın, hele de kadının erkeğe ve geleneksel değerlere tam anlamıyla kul köle edildiği bir evliliğe hiç zorlamasın. Erkekler ve geleneksel değerler bizden daha önemli değildir. Devlet iyi bir şey yapmak istiyorsa kadınların taleplerine kulak versin, **AİLE ARAŞTIRMA KURUMU**'nu getiren kararname geri çekilsin; mevcut yasalar kadınların talepleri doğrultusunda değiştirilsin; yasalar, şu anda evlilik kurumu içinde zaten yeterince güçlü olan erkeğe ve erkeğin baskısına, şiddetine karşı kadının güvenliğini güvenceye alsın; evlilik dışı yaşamak isteyen, bekâr anneliğin yükünü çeken, boşanmış kadın olmanın ağırlığını taşıyan kadınlar üzerindeki tüm baskılar kalksın; yasalar yaşam biçimimizi özgürce seçme hakkımızı güvenceye alsın. Kadının köleliğini pekiştiren yasalar istemiyoruz.

AİLEDEN ÇEKTİĞİMİZ YETER!

BİR DE GÜÇLÜSÜNÜ İSTEMİYORUZ.!

SÖYLEŞİLER*

*Bu söyleşileri **İktisat Dergisi** adına Ayşenur Üstünay yapmıştır.

KADIN KÜLTÜR EVİ

İktisat Dergisi: Kadın Kültür Evi nasıl kurulmuştur? Burayı kurarken neler planladınız?

Selma Atabek (Kadın Kültür Evi): Geçmişte belli bir kadın derneğinde çalışmış bir grup kadındık. 12 Eylül sonrasında belli bir arayış içindeydik. (Bugünkü koşullarda kadın olarak nerdeyiz, ne yapabiliriz?) Biraraya gelip tartışmalar yapıyorduk. Geçmiş değerlendirdik. Bu tartışmalarda o güne

değin pek çoğumuzun dışında gelişen kadın hareketinin katkısı oldu. O temeli kullandık. Sonuçta bu tartışmalarımızı tüm görüşten kadınlarla yapabileceğimiz bağımsız geniş bir yer olsun istedik. Tüm kadınlar (politik, apolitik, vs.) gelsin dedik. Tüm imkânlarımızla böyle bir yer oluşturduk. Burası bir mekân olarak tüm kadınların tanındığı ve kadın konusunda politika üreten bir yer haline geldi.

İktisat Dergisi: Peki, burada bu tartışmalar dışında neler yapılıyor, ne gibi faaliyetleriniz var?

Selma Atabek: Hafta içi sohbet toplantıları, çeşitli kültür etkinlikleri, (müzik dinletileri, sergiler, söyleşiler) yapıldı. Bence en önemlisi pek çok değişik görüşten kadın olarak bizlerin -burada-, Türkiye'de ilk defa her konuda görüş üretmemizdir. Düşünmediğimiz konuları birlikte düşündük, taleplerimizi ortaya koyduk, kampanyalar ürettik. Bunların bir çoğunu broşür haline getirdik. Yürüyüşler düzenledik. Cinsel Tacize Hayır, 458, 159 ile ilgili yürüyüş v.s. Kadın kurultayından sonra her perşembe kadın toplantıları oldu.

Kapsamı geniş, ileriye dönük planlardan çok, Türkiye'nin güncel konusundan bize değen yanları bulmaya, yani günlük yaşantımızda nasıl kurtuluş sağlarız sorumuza cevap bulmaya çalışıyoruz.

Sistemlerle kadın kurtuluşu arasındaki bağlar, tartışmalarımızda epeyce yer alıyor. Son dönemde toplum içinde ailenin durumu tartışma konularımızın ana maddesi olmuş durumda. Türkiye'de aile konusuna bizim dışımızda başka hiçbir odağın bu kadar eğildiğini görmedim. Bu yılki 8 Mart'ı aile ile ilgili çalışmalarımızla bağlantılı olarak kutlayacağız.

Aile konusunda oldukça geri adımların atıldığı bir yılı geride bıraktık. Başlattığımız boşanma kampanyasına büyük katılım olmuştur. Bu yıl bu konu üzerinde durmaya devam edeceğiz. Bu nedenle, bu konuyu ve Kadın Kültür Evi'ni düşünceye açık bütün kadınlara açıyoruz.

İktisat Dergisi: 8 Mart Dünya kadınlar Günü ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?

Selma Atabek: 8 Mart, bir kadın olarak heyecan duyduğum ender günlerden biridir.

8 Mart Kadınlar için bir kazanımdır. Kimlerin nasıl kutladığına bakmaksızın, 8 Mart'ın kadın günü olarak kutlanmasını önemli ve yararlı buluyorum. Burada önemli olan olayın yaygınlaşması, kapsamının genişlemesidir.

Bazı çevreler senede bir tek gün değil, hergün kadınların günü olmalıdır diye eleştiriler getiriyorlar. Ancak bu eleştirilere katılmıyorum. Bir tek gün de çok şey ifade edebilir. Ki nitekim kadın konusundan insanlar haberdar oluyor, olay kamuoyuna yansıyor.

Bu kutlamanın, emekçi kadın, öğrenci kadın v.s. sınıflarına ayırarak yapmanın anlamlı olduğu-

nu düşünmüyorum. 8 Mart Dünya kadınlarının günüdür. Ve böyle kutlanması, kutlamayı anlamına ulaştırır.

Ayrıca 8 Mart'ın uluslararası boyutu vardır. Ülkeler arasında kadınları birbirine yakınlaştırır, sıcaklık sağlar. Bence bu olayın bu boyutu korunup kollanmalıdır.

8 Mart'ın bugün ülkemizdeki yeri önemlidir. Bir gelişme vardır. Ve bu oldukça olumludur.

DEMKAD

İktisat Dergisi: DEMKAD (Demokrasi İçin Kadın Derneği) neden kuruldu? Kurulurken neyi amaçladınız?

Demkad: DEMKAD en kısa anlatımıyla, kadın sorununa sahip çıkmak, kadınları demokrasi mücadelesine katmak amacıyla kuruldu.

Ülkemizde genel olarak halk kesimi arasında örgütlenme oldukça yetersiz. Kadınlar ise en az örgütlü kesimi oluşturuyor. Örneğin sendikalarda çalışan kadınların yarısı bile yer almıyor. Bunun temel nedenlerinden biri feodal değer yargılarının kadınların erkeklerle bir arada olması önünde engel oluşturması. Diğeri de kadınların hem kendi sorunlarının hem de toplumsal sorunlarının bilincinde olmaması. Kadın, yüzyılların getirdiği baskılanma ve pasifleştirme nedeniyle kendisini toplumsal bir varlık olarak görmüyor. İşte DEMKAD'ın bir hedefi de kadınların kendi sorunlarına ve toplumsal sorunlara sahip çıkmasını ve bunların çözümünü için mücadeleye katılmasını sağlamak.

Bir kadın derneği, hem kadınlar arasında örgütlenmeyi sağlamak, böylece kadın sorununa ve toplumsal sorunlara kadınların bir güç olarak müdahalesini gerçekleştirmek hem de feodal yargılar yüzünden kadınların diğer örgütlülükler içinde yer alamamasından yola çıkarak onlara daha kolay gelebilecekleri bir çatı oluşturmak için zorunlu ve olması gereken bir yapıdır. DEMKAD, bu yapıyı oluşturmak amacıyla kurulmuştur. Demokratik hakların gaspına karşı kadın cephesinden tepkiyi yükselterek faaliyetlerine başlamıştır.

İktisat Dergisi: Faaliyet alanınız nedir?

Demkad: İşçi, emekçi kadınların, gecekondu yoksul ev kadınlarının yaşadıkları her tür sorunu faaliyet alanımız içinde görüyoruz. Bu, pahalılık sorunu, gecekondu yıkımı, yolsuzluk, susuzluk, alt yapı hizmetlerinden yoksun olma, ekonomik, demokratik hak gasplarından, devlet baskısına; kürtaj, doğum kontrolü, kreş, sağlıksız çalışma koşullarına, ücret sorununa; yasalardaki eşitsizlikten, ev köleliğine, kadınların ikincilliğine, cinselliğin kullanimına kadar geniş bir yelpazeyi kapsıyor.

İktisat Dergisi: Kadın sorununa bakışınız nedir?

Demkad: Kadın sorununu toplumsal sorunlardan ayırmıyoruz. Ancak, kadının özgül sorunlarını da hafife almıyor, gözardı etmiyoruz. Kadın sorunu toplumsal düzenin kendisinden kaynaklanıyor. Toplumda küçük bir kesim yani mülk sahipleri mülksüz geniş emekçi kesimi köleleştirmiş, bunların arasında kadınları ise daha fazla köleleştirmiş. Kadını, erkeğiyle tüm emekçi kesim ağır bir baskı altındadır ve sömürülmektedir. Kadınlar ise, emek sömürüsü yanında cinsel sömürüyü, aile baskısını, feodal değer yargılarının baskısını yaşamaktadır. Bunların tümünün nedeni ise sömürüye dayanan sistemin kendisidir.

İktisat Dergisi: Kadın sorununun çözümüne ilişkin önerileriniz nelerdir?

Demkad: Kadın sorununun bu düzende çözülmesi mümkün değildir. Kadın sorununun çözümünü sınıfsız toplumda görüyoruz. Kadınlar ancak, sınıfsız toplumda özgür, eşit, sömürülmeyen, ezilmeyen, baskı altında tutulmayan varlıklar olabilecektir. Bu topluma ulaşmak kadınların da katılacağı mücadele ile yani sınıf mücadelesi ile mümkündür. Kadınların katılmadığı toplumsal bir dönüşüm mümkün değildir. Bunu Lenin, "Kadınlar olmaksızın toplumun kurtuluşu, toplumun kurtuluşu olmaksızın kadının kurtuluşu mümkün değildir" diyerek en iyi biçimde ifade etmiştir.

İşte, bugünden yükseltilecek (kadın-erkek) emekçi kesimin mücadelesi emekçi kesimin sorunu için olduğu kadar kadın sorununun çözümü için de bir adım olacaktır. Özellikle kadın hareketinin güçlenmesi bu adımın daha güçlü olmasını, daha kısa zamanda önemli mesafeler kazanmayı sağlayacaktır. Ancak, bugünden yapılabilecek şeyler de vardır. Bunlar, ekonomik, demokratik kazanımlar olabilir.

Bugün kadın örgütlenmeleri kadının pasifizm çemberini kırmak ve kendi kafasında da oturttuğu ikincilliği, toplumdan soyutluluğu kırmak için çaba harcamalıdır. Bu çaba kadınların, sorunlarının çözümü için mücadele etmesini sağlayacaktır. Bunun sonucunda düzen içi kazanımlar da elde edilebilecektir.

İktisat Dergisi: 8 Mart Dünya Kadınlar Günü ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?

Demkad: 8 Mart'lar kadınların "Daha geniş, daha güçlü örgütlenme" şiarlarının yükseltildiği günler olmalıdır. Kadın dayanışmasının, kadınların gücünün topluma gösterildiği günler olarak kutlanmalıdır. Biz bu yıl 8 Mart'ın barışa giden yolda bir basamak olmasını, emperyalist haksız savaşlara karşı sesimizin yükseldiği bir gün olmasını diliyoruz. 8 Mart'ı bir kampanya biçiminde kutlayacağız. İzinli afişleme, pankart asma, bildiri dağıtma, söyleşiler, gece gibi etkinliklerin yer alacağı kampanyamızla kadınları örgütlenmeye ve haksız savaşla-

ra karşı çıkmaya, Ortadoğu'dakine benzer ABD katliamlarına tepki göstermeye çağırıyoruz.

MOR ÇATI KADIN SİĞİNAĞI VAKFI

Munise Naak

Aile içi dayak, toplumca meşru görülen, sıradan ve normal kabul edilen bir şiddet olayı. Kadınları denetim altında tutmanın da en yaygın biçimi.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Nisan 1990'da resmen kurulmuş olmasına karşın, dayağa karşı kampanyalara dek uzanan dört yıllık bir geçmişi var. "Kadınların Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası" kocasının uyguladığı şiddete rağmen hamile bir kadını boşamayı reddeden hakimın çok bilinen atasözünü gerekçe göstermesiyle başladı: "Kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etme."

Kadın Sığınağı fikri Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası ile birlikte doğdu. Amaç: Aile içinde şiddete maruz kalan tüm kadınlara sığınma ve korunma olanağı sağlamak ve kadınlar için yeni hayat alternatiflerini dayanışma ve yardımlaşma ortamı içinde ortaya çıkarabilmek ve yönlendirebilmek. Kadını dayanın meşru görülmesinin getirdiği suçluluk duygusundan, korkudan, eziklikten kurtarak, özgüven kazandırabilmek.

Vakıf kurucuları amaçlarına ulaşabilmek için öncelikle Sosyal Demokrat belediyelerle ve başkanın bir kadın olması dolayısıyla da Şişli Belediyesi ile temas kurmuşlar. Ancak bu çabalar sonuçsuz kalmış. Nedeni de belediye olarak programlarında böyle bir proje olması ve kendilerinin sığınak çalışması içinde olmaları.

Belediyelerle yaşanan bu kopuş sonrasında ilk hedef: Bir vakıf merkezi kurmak. Kadınlar tarafından 1990 yılı içinde kurulan ve resmi hiçbir kurumla ilişkisi olmayan vakıf şu anda merkezinde bir dizi hizmet veriyor: Gönüllü Dayanışma Ağları, Psikolojik Danışmanlık, Hukuki Danışmanlık, Mesleki Bilgi Danışmanlığı.

Gönüllü dayanışma ağları, şiddete maruz kalarak vakıf merkezine başvuran kadınları karşılamak, onları dinlemek, çözüm arama çabalarına destek olmak, yönlendirmek, doktor, savcı, karakol gibi başvurularda onların yanında olmak amacıyla oluşturulmuş. Vakıfta çalışmak isteyen gönüllüler bir iç eğitimden geçiyorlar. Şu anda bu iç eğitimden geçmiş 20 gönüllü kadın Vakıf Merkezi'nde dönüşümlü olarak hizmet veriyor. Yılda dört iç eğitim programı uygulanıyor. Nisan ayı içinde de ikinci 20 kişilik gönüllü kadın hazır olacak.

Psikolojik Danışmanlık, kadında şiddetle birlikte yaşamının yarattığı yılgınlığı, ümitsizliği, sürekli korku, suçluluk ve utanma duygularını yenmek, başka türlü bir hayat düşlemek için gereken psikolojik desteği vermeye yöneliktir.

Hukuki Danışmanlık hizmeti, kadınların yasal haklarını bilmemelerinden yola çıkılarak, aile içindeki şiddete maruz kalan kadınlara yasal haklarını arama konusunda yol göstermeyi amaçlayan bir hizmet.

Mesleki Bilgi Danışmanlığı, yeni bir hayata hazırlanan kadınların meslek edinme, varolan bilgilerini değerlendirme çabalarına destek olmayı amaçlayan bir danışmanlık hizmeti.

Kadınlar Vakıf Merkezi'ne başvurdıklarında sıcağı bir ortamla karşılaşılıyorlar. Merkezdeki gönüllüler onları dinliyor ve anlıyorlar. Yaşanan zorluklar toplumsal. Kadınlar toplumsal baskılar nedeni ile vakfa başvurmaya bile çekiniyorlar. Merkeze başvuranlardan az sayıda kadın ancak sonuna kadar direnebiliyor. Kadınlara yönelik bir dizi eğitim çalışması vakıf merkezinde sürdürülüyor. Bu çalışmalar kadınların özgüvenlerini geliştirmeyi hedefli-

yor. Kadınların kendilerini ifade etmeyi, isteklerini, öfkelerini ve her türden tepkilerini belirtmeyi öğrenmelerine yardımcı olacak grup çalışmaları yapılıyor. Sorunları paylaşmak, ortak çözümler aramak üzere tanışma-dayanışma toplantıları her hafta düzenli olarak sürdürülüyor. Bu toplantılarda kadınlara kesin çözümler önerilmiyor. Kadınlar yaşadıklarını ve kendi olanaklarını kendileri tartışarak, yardımlaşarak öneriler üretiyor, çözümler buluyorlar. Ayrıca kadınlara yönelik, yasal haklarını öğrenmeyi, kendi bedenlerini tanımayı sağlayıcı video gösterileri, konferanslar, seminerler ve sohbet toplantıları sürdürülüyor.

Vakfın önündeki ilk hedef: Şiddete maruz kalmış kadınların bir süre için de olsa yaşayabileceği kadın sığınaklarını gerçekleştirmek. Şu anda gelen sığınma talepleri, gönüllüler ve belediyelerin sığınma evleri gibi alternatiflerle karşılanmaya çalışılıyor. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın dayanışma ve danışma hizmetleri veren Vakıf Merkezi dışındaki bu ilk hedefi için uygun binaların bulunabilmesi, buraların yaşanır hale getirilebilmesi ve işletilebilmesi için önemli miktarda maddi ve manevi desteğe ihtiyaç var.

SANSÜR KURBANLARI

Türkel Minibaş

İ. Ü. İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

YAŞAMAK, AYAKTA KALMAK
BU KÜÇÜK BİR ZAFERDİR.
CAPCANLI KALMAK, VEDALAŞMALARA ve
CİNAYETLERE RAĞMEN NEŞELİ OLABİLMEK
SONUNDA ACIYA ALIŞTIK VE NEŞE
ELEMENDENİ FAZLA CESARET GEREKTİRİ-
YOR.

EDUARDO GALEANO

Bilmem farkında mısınız, son birkaç aydır etrafımızda "dikkatli ol", "aman çeneni tut", "çok konuşma" gibi uyarıları, sıkça tekrarlayarak birbirini kollamaya çalışanların sayısı giderek artmaya başladı. Eh, eğer bir toplumda çocuklar bile "savaşa hayır" dediği için gözaltına alınabiliyorsa, doğrusu buna pek de şaşmamak gerek. Adı açıkça telaffuz edilmese de sansürün günlük yaşamımızdaki egemenliğinin herhalde bundan daha net bir göstergesi olamaz. Sansür sözcüğü ortaklıkta bir kez dolandımı da artık ne zaman biteceği belli olmayan bir karabasanın korkusu içimizi sarmaya başlamıştır. Hele bir de gazeteci, yayınevi sahibi, yazar ya da bilim adamıysanız işiniz gerçekten zordur. Öyle düşündüklerinizi kağıda döküp kitlelere ulaştırmak hiç de kolay olmayacaktır. Bir süre sonra neyi nasıl, ne kadar yazıp söyleyeceğini devamlı ölçüp-biçen, herkesten kuşkulanan ürkek biri olup çıkarsınız. İşte o anda, sansür artık amacına ulaşmıştır. Toplumun sesi olanlar susmuş, geriye kurabiye hamuru gibi şekillendirilebilen suskun, tepkisiz bir toplum kalmıştır.

Geçenlerde ilkokula giden küçük arkadaşşıma "SANSÜR NEDİR?" diye soracak oldum, "kara paltolu-kara bakışlı adam" olarak tanımladı. Bir kaç yaş büyük ağabeyisi ise bilgiche "baskı-yasaklar" diye atıldı. Çocuk aklı ne güzel de bulmuştu gerçeği: sansür eşitti, karanlık ve yasaklara.

Nedense, yasak denince çoğumuzun aklına hemen yazılı yasalar gelir; oysa ne çok yasakla çevriliyizdir. "Çok konuştun!", "soru sorma!", "elalem neder?", "kurallara uy, yoksa"ların yetmediği yerde devreye giren ayıp ve günahlar... Aslında, hepimiz yasaklardan daha yasakçı kafalarımızla kendimize düşünmeyi, soru sormayı devamlı yasaklayan birer sansürcüyüzdür. Hele, tüm bu sözlü ya da sözsüz yasaklarla eğitilmiş olan biz kadınlar... Çok kolay unutuluruz yaşamın temelini oluşturan insanı ürettiğimizi. Yasaklar altında yok edilen kimliğimizle kimliksiz çocuklar yetiştiririz.

Kadınları yasakçıların kulları olan bir toplumda ise, sansür eroin gibidir. Toplumun suskunluğunun devam etmesi giderek daha şiddetli yasaların varlığına bağlı olacaktır. Ama işe kadından başladımı yasakçı yasalara bile gerek kalmaz. Bundan böyle düşünen, sorgulayan insanların oluşturduğu bir toplum yerine, suskun ve tepkisiz insanların yeraldığı bir toplum zaten kendiliğinden oluşur.

Bugün Türkiye'de çalışsın -çalışmasın kırsal kesimdeki kadından kenttekine, göçer kadına kadar uzanan farklı ekonomik ve sosyal konumlarda çok çeşitli kadın tipleri var. Ve, tüm bu kadınlar emekleriyle, bunu yaşama geçirme biçimleriyle ba-

ğımlıdır; yani başkalarının güdümü altındadırlar. Evleninceye kadar babamızın -ağabeyimizin; evlendikten sonra kocamızın; daha sonra da oğlumuzun yönlendirmesine göre yaşarız. Nasıl yaşayacağımıza dair kararları onlar verirler. Eh, ne yaparsınız

ERKEK güç-kuvvettir; kadınsa zayıf-narin

ERKEKTİR, kadın uğruna öldürür; kadındır erkeği uğruna ölür

ERKEKTİR, en doğruyu bilir ve kararları o verir; kadındır sessiz bir uysallıkla uymalıdır kararları.

İşte, yaşamımızı biçimlendiren kararları bizim yerimize başkalarının aldığı gün, ortada bir sorun var demektir. Artık, tüm yaşamımız SANSÜR altındadır.

Peki, biz kadınlar ne yaparız? Bize yüklenen bu rolü benimser miyiz?

Doğrusunu isterseniz: bazen kabullenir, bazen çıkmazlara düşer, çoğunlukla da kabullenmiş görünüp bildiğimizi okuruz. "Akıllı kadınlar" olarak tam bir köşe dönmeçilik sergileriz. Bazen de kavgaya girişip, kendi rolümüzü kendimiz belirlemeye çalışırız.

Bilirsiniz?,"Türk söylemez, söylenir" diye meşhur bir söz vardır. Biz kadınlar da öyleyizdir; konuşmayız ama şikayet ederiz. Ama, iş dertleri ortadan kaldırmaya gelince, birilerinin gelip bizi kurtarmasını ve bizim için mücadele etmesini bekleriz. Doğrusu,mücadele edin demek kolaydır da mücadele etmek zordur. Hele bir deneyin : Tüm sansürcüler tepenize dikiliverip, sizi o küçük mutluluklardan oluşan dünyanın dışına itmekle tehdit ederler.

Evet hepimiz, erkek egemen bir toplumda yaşamaktan, onların keyfine göre giyinmekten, hiç de akli-selime uymayan fikirlerini onaylamaktan; karşı çıktığımızda ise "babanın evine dönersin" tehdidinden, dayak yemeye kadar uzanan cezalar silsilesinden şikayetçiyizdir. SONRA, kocamdır-babamdır der haklı da buluruz onları. Anadolu'da aylar kız kaçırmış, sevdikleri kadına da çok sevecen davranırlarmış. Böyle bir ayıyla ev-bark kurmuş bir kadının kardeşleri, günün birinde gelip ayıdan olma kocayı öldürürler, kulübeyi de yakıp yıkarlar. Kadın ağlamaya başlar:

AYIYDI UYUYDU KOCAM İDİ YA

ÇALIYDI ÇIRPIYDI EVİM İDİ YA

İşte, kendi yaşamını biçimlendirmeyi ve yönlendirmeyi başkalarına bırakanlar kendilerini yönlendiren ve /veya yönetenlerin ardından ancak ağlayabilirler. Çünkü, kimliksizdirler. Bu kimliksizlik devlet ve himayesindeki aile, hukuk, sağlık, bilim, eğitim ve güvenlik kurumlarıyla da çok doğalmış gibi gösterilir. Basın, radyo, T.V., pembe-beyaz diziler ile de sınırlı kültüre sahip, kişiliksiz bir nesne

haline getirilerek sürekli olarak belli tarzlarda giyinmeye, bakmaya, düşünmeye yani yaşamaya davet edilir KADIN.

Sonuçta, yaşamını-varlığını kendini yönetene borçlu olan bu kadın tabii ki kimliksiz olacaktır. Dahası, suskun ve tepkisiz bir toplumu üretecektir. İçinizden, "kimsenin kimseyi yasakladığı yok, akıllarını kullansınlar" diye geçiriyorsanız Bergama'daki Zeus Sunağı'nı bir düşünün. O, kadınların alt basamaklarına yaklaşabildikleri, erkeklerin ise ancak yüz sürebildikleri sunağı. SONRA bir de bugüne dönüp, 20'nci yüzyılın bitimini yaşayan bir insan olarak hâlâ ayak basamadığınız ya da kendinize hak görüp de başkalarına yasakladığınız sunakları düşünmeye ne dersiniz?

Bugünlerde hemen hemen hepimiz insan haklarını savunuyor, insana saygı diyoruz da kafamızdaki sansürcü gözlüğü çıkarıp atmadan ne kadar sahip çıkabiliriz diye sorgulamak için çok geç olmasa gerek!

KADIN VE ÇALIŞMA HAYATI

Dr. Hacer Ansal

İTÜ İşletme Fakültesi
İktisat Ana Bilim Dalı

Bu söyleşi (arkadaşımız) Sevgi Uçan
tarafından yapılmıştır.

İktisat Dergisi: Bir toplumsal formasyonda kadının konumunun en önemli belirleyicilerinden olan cinsel iş bölümü çalışma hayatında nereye tekabül ediyor ?

Hacer Ansal: Erkek egemen toplumda var olan cinsel işbölümüne göre kadının işi, ev işi. Yani, kadın evdeki işlerden sorumludur. Bu da onların genellikle evdeki işin uzantısı olan mesleklerde ve çalışma alanlarında istihdam edilmelerine yol açıyor. Kadın, kendine benimsetilen toplumsal cinsiyete göre, yani biyolojik cinsiyetinden dolayı toplumca belirlenen ve küçük yaştan itibaren kendine belletilen düşünce ve davranış kalıplarına göre bir takım beceriler ediniyor ve çalışma hayatına girince de bu becerilerinin uzantısı olan alanlarda çalıştırılıyor. Hizmet, sağlık, eğitim ya da tekstil sektörlerinde daha yoğun olarak istihdam edilmeleri bu yüzden. Yapılan bazı araştırmalardan erkek işçilerin çalışanların % 90'nın erkek olduğu yerlerde, kadın işçilerin de çalışanların en az % 70'inin kadın olduğu iş yerlerinde çalıştığını görüyoruz. Öyle ise, çalışma hayatında açık bir şekilde 'erkek işi' ve 'kadın işi' var. Bu da 'eşit işe eşit ücret' talebini büyük ölçüde geçersiz kılmakta ve ücret eşitsizliğine baz oluşturmaktadır.

İktisat Dergisi : Ücretli kadın emeğinin emek piyasasında ikinci dereceden emek olmasının nedenleri nelerdir?

Hacer Ansal: Kadını ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu tutan cinsiyetçi ideoloji kadını ikinci sınıf vatandaş olarak görmekte ve onu toplumsal üretimden uzak tutmaktadır. Yani kadının evdeki işleri yapma zorunluğunun ötesinde genel olarak cinsiyetçi ideoloji, onun emek piyasasında ikinci dereceden emek olmasına kaynaklık etmektedir. Bu ikincil konum kadın emeğini gerektiğinde toplumsal üretime çekilecek, gerekmediğinde, örneğin kriz dönemlerinde, eve gönderilecek, part time işlerde çalıştırılacak ve her durumda düşük ücretle çalıştırılacak bir emek olma durumuna sokmuştur. Kadın emeğinin bence çok ilginç bir biçimde istihdamı 1980 sonrası Türkiye'sinde görülmeye başlandı ve tam da cinsiyetçi bir toplumda kadının ikincil konumunun nasıl sömürüldüğüne çok güzel bir örnek. İhracata dönük ekonomi politikanın benimsenmesiyle bazı emek-yoğun sektörlerin dış pazarlarda rekabeti ucuz emek sayesinde sağlanmaya çalışıldı. Özellikle de hazır giyim ve örgü kollarında eve iş verme sistemi içinde, kadını evinden çıkarmadan, ucuz emeğinden yararlanmaya gidildi. Kadının mevcut toplumsal işlevine ya da toplumsal cinsiyetine tamamen uygun bir biçimde, kadın bu sistemde "ev kadınlığı" statüsünü koruyarak, genellikle parça başına aldığı, çok düşük ücretle çalışıyor. Kadınların toplumsal üretime böyle evden katılmaları eve hapsolmaları, böylece çalışma hayatının onlara sağlayabileceği dış dünya ile ilişki kurma şansından da yoksun kalmaları, onlar i-

çin bence ev dışında çalışan kadınlara göre çok daha olumsuz bir durum yaratıyor. Birbirlerinden kopuk olmaları örgütlenme olanağını ortadan kaldırdığı gibi, formel istihdam yapısı dışında olmaları da sosyal güvenceden mahrum kalmalarına neden oluyor. Yani, kadının toplumsal cinsiyetinden dolayı bulunduğu ikincil konum sermaye tarafından çeşitli biçimlerde sömürülmesine yol açıyor.

İktisat Dergisi : Peki, yedek sanayi ordusu-ücretli kadın emeği konusunda ne söyleyebiliriz?

Hacer Ansal: Kadın genel olarak iş arayan bir konumda olmadığından ya da emeğini satarak geçinen ücretli emek kategorisinde olmadığından, yedek sanayi ordusunun bir parçasıdır demek zor geliyor bana. Kadın emeği emek piyasasında genel olarak mevcut sayılmıyor. Toplumsal üretimin sanki çevresinde (periferinde) yer alıyor. Sermayenin belirlediği durumlarda düşük ücretli emek olarak ve de erkek emeğine alternatif olarak kullanılıyor. Bu yüzden de yedek sanayi ordusunun işlevini üstlenerek erkek emeğinin ücretini düşürücü bir etki yapabiliyor. Yani sermaye kadın/erkek işçi çelişkisinden böyle yararlanabiliyor.

İktisat Dergisi : Cinsiyet ayrımının olmadığı bir işgücü piyasası sermaye ile egemen erkek ideolojisinin tarihsel birlikteliğine ne gibi bir boyut getirebilir? Ya da kapitalizmde cinsel ayrımcılığın olmadığı ekonomik ilişkiler mümkün mü size göre?

Hacer Ansal: Bazı işçileri diğerlerine göre ikincil konuma indiren tüm sosyal ilişkilerden sonuna kadar yararlanmaya çalışan sermaye açısından toplumsal cinsiyet farklarının ortadan kaldırılması hiç de uygun değildir, sermayenin çıkarlarına aykırıdır. Bu yüzden de cinsiyetçi ideolojinin aktif bir biçimde canlı tutulmasına çalışılıyor ve kapitalist üretim içinde de yeniden üretiliyor. Bu nedenle cinsel ayrımcılığın ortadan kaldırılması kapitalizm içinde bana pek mümkün görünmüyor. O yüzden de kapitalist toplumda kadının kurtuluşu mümkün değildir diye düşünüyorum.

Fakat cinsiyet ayrımının gözetilmemesi emeğin sermaye ile olan mücadelesine çok önemli bir boyut getirecektir. Cinsiyetçilikten arınmış bir emek piyasasında tüm önyargılardan ve koşullanmışlıklardan arınmış olarak varolmak kadın işçiler için olduğu kadar, erkek işçiler için de, hem bireysel hem de işçi sınıfının cinsel olarak bölünmüşlüğü ortadan kaldıracığından sınıfsal açıdan yararlı olacaktır. Çünkü emek-sermaye mücadelesinin aldığı biçimler ve mücadelenin gücü işçi sınıfı içindeki kadın-erkek ayrımı ile büyük ölçüde belirlenebilmektedir, bu nedenle de cinsiyet ayrımının kalkması, erkek işçiler pek farkında değillerse de, işçi sınıfı açısından çok önemlidir.

İktisat Dergisi : Peki, kapitalizmin ev işini toplumsallaştırması mümkün müdür? Ya da özel aile kapitalist ekonominin çok gerekli bir elemanı mıdır?

Hacer Ansal: Yaşamı içinde kadının asli görevi emek gücünün yeniden üretimi (hem varolan hem de gelecek kuşakların yeniden üretimi). Kadının ev

içi emeği, aile içinde özelleşmiş, bireysel ve değer yasasına tabi olmayan bir emek biçimi, yani ücretsiz. Emek gücünün yeniden üretiminin kadına ücretsiz olarak yaptırılıyor olmasının bence çeşitli önemli sonuçları var, mesela, emek gücünün maliyetini düşürüyor; kadının eviçi emeği kamburundan dolayı emek piyasasında ikincil/ucuz emek olmasını sağlıyor, ayrıca eviçi emeği kadının kendi denetiminde olmadığı için emeğine el konuyor. Ücrete tabi olmadığı için yok sayılıyor. Yeniden üretimin aile içinde yapılıyor olması, sermaye için emek gücünün maliyetini düşürmesi açısından önemli. Fakat bunun kadın tarafından yapılıyor olması kadının emek piyasasında ikincil konumunu sürdürmesine yol açmakta. Sermayenin çıkarlarına son derece uygun düşen bu ikincil konum da kadının ev içine hapsolması ve emeğine el konması ile mümkün. Bu yüzden aile kapitalist toplumda ekonominin önemli bir elemanı. İşte bu nedenle de kapitalizmde evişinin toplumsallaşması pek mümkün görünmüyor bana. Kapitalist gelişme kadının evişlerini kolaylaştırıcı tüketim malları üretmiş, kadının emrine sunmuştur ama ideolojik olarak onun yerinin evi olduğu söylemi, çocukların bakımı/iyi yetiştirilmesi açısından kadının çalışmaması gerektiği söylemi güçlü bir şekilde sürmektedir. Hazır yemekler, hazır giyim, çamaşırhaneler ve kreşler de kadının evişinden kurtulması konusunda potansiyel yaratırlar ama bunlar kapitalist ekonomilerde hiçbir zaman yeterince ucuz ve yaygın olmamışlardır. Çünkü kârlı yatırımlar olmak zorundadır ve de erkekler tüm bunları kadına evde ücretsiz yaptırabilmektedir. Öyle ise kadının eviçi emeğinin, işgücünün yeniden üretimi için yaptığı işlerin dönüşmesini toplumsal üretimin dönüşmesiyle birlikte düşürmek gerekir. Kapitalist ekonomide ise kazanımlar ancak güçlü bir kadın hareketi mücadelesi ile elde edilebilir.

İktisat Dergisi: Bağımsız kadın hareketinin mücadelesi egemen erkek ideolojisini sürekli yeniden üreten kapitalizmle sınırlı mıdır? Ya da kapitalizm sonrası toplumsal ilişkilerde kadın ezilen konumdan ne ölçüde kurtulabilir?

Hacer Ansal: Kadın hareketinin mücadelesi kapitalizmle sınırlı değil kuşkusuz. Kapitalizm kadının ezilmişliğini kendi çıkarları için kullanıyor dedik Bu yüzden de toplumsal cinsiyetçilik sürekli yeniden üretiliyor dedik. Kapitalizm sonrası toplumların işleyiş mekanizmasının böyle bir gereksinimi yok. Yani kadınların ezilmişliğinin, ikincil konumunun da gerekliliği yok. Çünkü cinsiyetçi ayrımın kullanılabilceği bir emek piyasası yok. Bu nedenle sosyalist üretimin kadının ikincil konumunu yeniden üretmesi söz konusu değil. Fakat toplumda varolan cinsiyetçi ideolojinin yok olabilmesi, kadının ezilmişliğinin ortadan kalkması güçlü bir kadın hareketi mücadelesi ile mümkün olacaktır ancak, diye düşünüyorum. Üretim araçlarında özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, üretimin merkezi olarak planlanması otomatik olarak cinsiyetçi ideolojiyi ortadan kaldırmaz. Bu ancak kadınların mücadelesi ile gerçekleştirilebilir.

AVRUPA TOPLULUĞU VE TÜRKİYE

Prof. Dr. Esat Çam

Roma Antlaşmasının 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmesiyle oluşan Ortak Pazarın kuruluşunda ekonomik ve siyasal olmak üzere iki akımın bütün görüş ve düşünelere hakim olduğu bilinen bir gerçektir. Ortak Pazarın bünyesindeki üye sayısının artması (altılardan onikilere), Avrupa Parlamentosu'nun nispi temsile dayalı olarak halk tarafından genel oylu seçimle oluşması, tam üyeliklerde politik görüşlerin ağırlık kazanması gibi kabul edilen değışikliklerin etkisiyle A.E.T. (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ara döneminden sonra kabul edilen Avrupa Topluluğu başlığı ekonomik faktörlerin yanında siyasal etkenlerin giderek ağırlık kazandığını vurgulamaktadır. Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Avrupa Topluluğu tek yasası da bu hedefi gerçekleştirmeye yöneliktir. Kuşkusuz büyük bir pazar içinde mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını gözetten Avrupa Topluluğu'nun örgütleri büyük ölçüde ekonomik amaçlı kuruluşlardır. Ancak, bu kuruluşların sadece merkantil bir sistem oluşturduğunu söylemek olası değildir. Avrupa Topluluğu başlığının da esinlendireceğı gibi devamlılığı pekleştirecek karşılıklı ve karmaşık çıkar ilkesi temeline dayandırılmış bir Avrupa siyasal birliğı amaçlanmakta ve bu yoldaki örgütlenmede atılmış adımlar giderek güçlenmektedir. Kaldı ki, belirli bir aşamadan sonra üye devletlerin aldığı ortak kararlar gerek iç, gerek uluslararası ilişkiler alanında siyasal bir niteliğe bürünmektedir. Örneğin, dünya siyasal konjonktürünün ortaya koyduğu büyük sorunlarda üye ülkeler arasında belirli bir görüşe bağlı olma ve birlikte eyleme geçme görünümünü kuvvetlenmektedir: Üçüncü dünya ülkelerine karşı benimsenen davranış kalıbı, Amerikan rehineleri nedeniyle İran'a karşı uygulanmış olan ekonomik ambargo gibi. Böylece alınan kararlar ulusal plandan Topluluk düzeyine aktarılmış olmaktadır. Bununla birlikte ekonomik görüşlerin Topluluk içinde hala hakim bir rol oynadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşmasının 238. maddesine göre Topluluk bir diğer devlet, devletler birliğı veya uluslararası bir örgüt ile karşılıklı hak ve yükümlölükler, ortak faaliyetler ve özel uygulamalarla nitelenen bir "ortak üyelik" anlaşmaları yapabilmektedir. Bu anlaşmalar topluluğun parlamentosu ile istişarede bulunduktan sonra oybirliğı ile karar veren Bakanlar Konseyi tarafından yapılmaktadır. Ortak üyelik, taraflar arasında kurumlaşmış işbirliğini benimseyen, hak ve yükümlölükler yönünden belirli bir dengeyi sağlayan örgüt olarak nitelenebilir. Bu maddeye dayanılarak Ortak Pazar ile Ankara'da imzaladığımız 12 Eylül 1963 tarihli anlaşma sonucu 1 Aralık 1964 tarihinden itibaren "ortak üye" statüsü kapsamına girdik.

Ortaklığın gayesi anlaşmanın ikinci maddesinde belirtilmiş olduğu gibi, taraflar arasında ticari ve ekonomik ilişkileri sürekli ve dengeli bir biçimde geliştirmek; Türkiye'nin tarım, ticaret, maliye ve ulaşım politikalarını Topluluğun politikasına yaklaştırarak ekonomik birleşmeyi gerçekleştirebilmek için gümrük birliğini kurmaktadır. Tam üyeliğe geçebilmek amacıyla hazırlık dönemi, gümrük birliğine geçiş dönemi ve son dönem öngörülmüştür. Bugünkü durumda, hazırlık dönemi bitmiş olup gümrük birliğine geçiş dönemi aşamasında Ecevit Hükümeti tarafından verilmiş geçici dondurma önerisinden sonra Özal hükümeti topluluk ile ilişkileri nispeten düzelterek Nisan 1987'de tam üyelik başvurusu yapmıştır.

Topluluğa tam üye olarak katılmamızın ekonomik açıdan yaratabileceği fayda ve sakıncalar sektörlere göre derinlemesine incelenmiştir. Tarım, hizmet ve emek yönünden tam üyeliğin sağlayacağı büyük avantajlarla ortaya atılan olumlu görüş sanayi sektörü içinde fayda ve sakıncalar açısından belirsizlik taşıyan tartışmalara neden olmaktadır. Bu alanda A.E.T.'nin ekonomik konumu ve gelişmesi ile ilgili birçok sempozyum, seminer yapılmış, konferanslar verilmiş ve böylece kamuoyunun bir kesimi yeterince bilgi sahibi olmuştur.

Biz "2000 Yılına Doğru Türk Dış Politikası" sempozyumu için Türkiye'nin Topluluk karşısındaki ilişkilerini şimdi veya en geç 1996 yılında tam üye olma varsayımı çerçevesinde sorunun ekonomik yönünü bir yana bırakıp Dış Politikamız açısından değerlendirmeye çalışacağız.

Herşeyden önce Avrupa Topluluğu'nun ekonomik entegrasyon yanında politik entegrasyon için gerçekleştirdiği ve gerçekleştireceği aşamaları başlıklar vererek belirtelim: -Avrupa Parlamentosu'nun genel oylu nispi temsil ilkesine dayanarak doğrudan halk tarafından seçilen temsilcilerle oluşmasından sonra "Tek Senet" ile gerçek yasama organı görünümünde yetkilerinin özellikle bütçe açısından artırılması- Komisyonun başına bir Avrupa Cumhurbaşkanı yerleştirme projesinin giderek ağırlık kazanması; -Batı Avrupa Ülkelerinin çıkarları süper güç ABD ile her zaman aynı paralelde olmadığından (NATO içinde silah üretiminde ABD'nin tek yönlü üstünlüğü gibi) Avrupa Savunma Birliği görüşünde askeri güçlerin ortak bir kumandanlık emrinde toplanmasının öngörülmesi. Bu projelere dayalı kurumlaşmalar, federasyon veya konfederasyon biçiminde oluşacak Avrupa Birliği için Siyasal Entegrasyonun gerekleri gibi görülmektedir.

Bu hususu vurguladıktan sonra bizim dış politikamız Cumhuriyet'in ilan edilmesinden bu yana "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesine dayanmaktadır. Bu temel ilke özellikle gelişen bir ülke olduğumuzdan dış etkilere korunmak için dengeleme politikasını beraberinde bulundurmaktadır. Bilindiği gibi bir ülkenin dış politika seçenekleri iç po-

litikası ile ilgili olduğu kadar içinde bulunduğu Uluslararası Siyasal Sisteminde koşullarına ve verilerine bağlıdır.

Uluslararası siyasal düzeyde İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkemiz Batı dünyası yanında yer almıştır. Bunun nedeni sadece komşumuz bir süper gücü dengelemek ve İkinci Dünya Savaşı sonrası S.S.C.B.'nin istekleri karşısında destek sağlamak değil, aynı zamanda tarihsel ve ileriye dönük kültürel eğilimlerdir. Uluslararası politik arenadaki soğuk savaş dönemi, varolan tarihsel bir yöneliş kolaylaştırmış ve karşılıklı politik, askeri yarar nedeniyle bu yöneliş Batılılarca da benimsenmiştir. Batı dünyasıyla ilişkilerimizi arttırmak ve bütünleştirmek amacıyla Batılıların kurduğu siyasal, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılma yoluna gidilmiş ve bu yönde çaba harcanmıştır. Avrupa Konseyi, NATO ve Topluluğa "ortak üye" olma "yurtta barış, dünyada barış" ilkesine dayalı olarak bu endişe ve çabaların ürünüdür.

Avrupa Topluluğu'nun Federal (Milletlerüstü bir siyasal otorite) veya konfederal (milletler üstü bir siyasal otoritenin olmaması) bir sistemle siyasal birliğini gerçekleştirmesi uzun zamanı gerektirebilir. Ancak geleneksel olarak bir saldırı politikası izlemeyen sadece milli çıkarlarını koruyarak bağımsız yaşama ve uygarlık düzeyini devamlı yükseltme, çağdaş uygarlık düzeyine varma çabası içinde olan ülkemizin ekonomik verileri tartışmalı da olsa geleceğe yönelik olan bu siyasal birliğe tam üye olmak için bütün olanaklarını seferber etme girişimlerini yoğunluğunu artırarak devam ettirmelidir.

Avrupa Topluluğu'na tam üyelik talebimizi var olan verilere dayanarak olumlu ve olumsuz açıdan değerlendirmeye çalışacağım, ancak varolanları hepimiz biliyoruz. Varolana dayanarak ileriye dönük yorumlarda farklı görüşler nedeniyle farklı sonuçlara varılabilir.

Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurumuzun değerlendirilmesinde herşeyden önce Bakanlar Konseyinde bir Yunan vetosu olumsuz bir faktör olarak devamlı bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Yunanistan'ın fiili durumlar yaratarak bize karşı takınmış olduğu olumsuz davranışın hukuken kendisine imkanlar verildiğinde daha da olumsuz bir davranış biçimine bürüneceğine hiç kuşkuğumuz olmasın. Hukuken Yunanistan'ın sahip olduğu bir olanağı kullanmayacağını varsaymak aşırı iyimserlik olur...

İkinci olarak ülkemizin 55 milyonluk nüfusundaki hızlı nüfus artışı (her yıl enaz 1 milyonluk artış), durağan nüfusa sahip Avrupa Topluluğu ülkelerini korkutmaktadır.

Ekonomimizin tarım sektörüne dayalı olması, aktif genç nüfusun fazlalığı, gizli işsizlik yanında 3 milyon açık işsiz varlığı gibi nedenler bünyesindeki 18 milyon işsiz mas edememiş Avrupa Top-

luluğu ülkeleri için endişe kaynağı oluşturmaktadır. Bunun somut örneğini Topluluk içinde hukukun serbest dolaşım hakkını kazanmış olan işçilerimizin fiilen bu haktan yoksun kılınmış olmalarıdır.

Avrupalı, Greko-Latin, Hristiyan düşüncenin bir sentezi sonucu bireyci, kişiye güven diyalogun faziletine inanma ve rasyonellik özellikleri içeren bir davranış kalıbını benimsemiştir. Bu davranış kalıbı Atatürkçü düşünüşün davranış kalıbı ile bir farklılık taşımadığından uyum sağlama açısından bir sorun söz konusu değildir. Ancak Atatürkçü davranış kalıbının ülkemize tam hakim olduğunu söylememiz olası değildir. Giderek yaygınlaşan ve hakim görünüm kazanmaya başlayan Türk-İslam sentezi ile Batılıları tedirgin eden bir görünüm taşımaktadır.

Ekonomik gelişme düzeyimizin düşük olduğu gerekçesi Topluluk üyelerince ileri sürülmektedir. Ancak daha önce üyeliğe kabul edilen İrlanda, Yunanistan ve Portekiz'in ekonomik açıdan bizden çok daha ilerde olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle özde geçerli olan bu gerekçe uygulama açısından geçerliliğini yitirmektedir.

Nihayet 1986 yılında onikilerin kabul ettiği ve Temmuz 1987'de yürürlüğe giren "Tek Senet" Topluluğa üye olma sürecinde parlamentoya verdiği yeni yetki ile üyeliğin konseyce kabulünden önce parlamentonun olumlu oyunu öngörmektedir. Bu durum üyeliğe kabul edilmemizi zorlaştırmaktadır. Şöyle ki, Avrupa Parlamentosu bünyesinde oldukça kuvvetli olan sol kanadın bize karşı olan tutumu olumsuz olduğundan Türkiye'nin olumlu oyu alabilme şansının fazla olduğunu söyleyemeyiz kaldı ki Yunanistan olgusu bu durumu daha da zorlaştıran bir faktör olarak karşımıza burada da çıkmaktadır. Parlamentonun sol kanadınca ülkemizdeki demokrasiyle ilgili olarak yapılan eleştirilerin gerçeği yansıtmadığını kanıtlamak amacıyla parlamenterleri gruplar halinde belirli dönemlerde ülkemize davet etmek ve böylece olumsuz propogandanın aksine demokrasimizin kabul edilir bir düzeyde olduğunu yerinde göstermek gereklidir.

Yukarıda belirttiğimiz olumsuz nitelikler karşısında tam üyeliğe kabul edilmemizin olumlu sonuçlarını da aşağıdaki gibi belirleyebiliriz. Dengeleme politikası çerçevesinde S.S.C.B.'nin NATO ile dengelendiği gibi süper güç ABD'nin etkisinden kurtulabilmek için Avrupa Topluluğu ile dengelemek olasıdır. NATO'ya paralel bir Avrupa savunma birliği oluşması dengeleme açısından son derece önemli bir rol oynayacaktır. Hiç kuşkusuz dün olduğu gibi bugünde bir ülkenin dış politikasında önemli faktör ittifaklar olmaktadır. Önemli kararların uluslararası platformlara sürekli olarak götürüldüğü bir ortamda yalnız kalmak, bir devlet için tehlikeli bir durum yaratmaktadır. Yunanistan ile olan sorunlarımızda etkili üyelerden oluşan bir kulübün dışında kalma destek alma bakımından

bizi zor durumlarda bırakabilir. Kapalı kapılar ardında Yunanistan'ın aleyhimize çevireceği manevraları engelleyebilmek zorlaşır. Kulis faaliyetlerinde alanı Yunanistan'a bırakmak rasyonelliğe ters düşen bir durumdur. Kaldı ki Topluluğun genişlemesi dolayısıyla uluslararası platformda ağırlığı giderek artırdığından Topluluk üyesi bir ülkenin çıkarlarının savunulması güç kazanmaktadır.

Topluluğun sorunlarının gerek teknik komiteler düzeyinde, gerek devlet adamları seviyesinde zirvede yapılması, toplantılara katılan yönetici ve yüksek memurlar arasındaki kişisel bağların gelişmesine yol açmaktadır. Üye ülkelerden birinin üye olmayan ülkelerle olan çıkar tartışmasında bu yakınlığın etkili olacağına muhakkak gözüyle bakmak gerekmektedir. Haklı da olsa, üye olmayan ülke bu açıdan çıkarlarını çok güç koşullarda savunmak durumunda kalacaktır.

Demokrasi açısından, Avrupa Topluluğu bünyesine kabul ettiği ülkelerin demokrasiyi benimsemiş olmalarını ve ülkede demokrasinin yerleşmiş olmasını öngörmektedir. Avrupa Topluluğu'nun demokratik ilkelere dayanan çoğulcu ve özgürlükçü ortamı üye devletlerde demokrasinin kökleşmesine yardımcı olmaktadır.

Uluslararası ilişkiler alanında Avrupa Topluluğu'na tam üye olmamız özellikle Ortadoğu'daki Arap Ülkeleriyle olan ilişkilerimizin güçlenmesini engelleyecek bir faktör değildir. Aksine Topluluk içinde olmamızla sağlayabileceğimiz ileri teknolojinin olanaklarıyla Ortadoğu Ülkelerinin Batı'yla olan ekonomik ilişkilerinin bir kısmının bizimle yürütülmesi veya bizim konum gereği, en azından aracı olmamız durumunun ortaya çıkacağı söylenebilir. Kaldı ki Topluluk içinde çok yönlü ekonomik ve politik ilişkilerin yürütülebilmesi için ortam elverişlidir.

Yurtiçi demokrasinin aksaksız iyi işlemlerini devam ettirmek, yakın geçmişteki ABD silah ambargosu gibi bir durumla karşılaşmamak, Ege kıta sahanlığı sorunları ile ekonomik düzenimizin karşılaştığı finansal sorunları etkin bir biçimde çözümleyebilmek açılarından da Topluluk konusunda duyarlı olmamız gerekmektedir. Kaldı ki Topluluğa tam üye olma durumunda Topluluğun süper devletler karşısında gerçek üçüncü güç olma niteliği nedeniyle Batı yanlısı politika çerçevesi içinde Topluluğun benimsediği çok yönlü politika stratejisini uygulamak daha rahat olacaktır.

Avrupa Topluluğu'nu oluşturan gelişmiş Batı Avrupa Ülkeleri siyasal liberal demokrasiye yüzyıllar boyu köklü bir biçimde inanmış ve sıkıca bağlanmış bulunmaktadır. Topluluğa tam üye olma kuşkusuz, üye ülkenin siyasal sistemi üzerinde etki yaparak ülke içinde demokrasinin son bulmasını amaçlayan siyasal hareketlerin engellenmesini sağlayabilir. Topluluğa üye bir devletin demokrasi-den vazgeçip totaliter veya otoriter bir rejim türünü

seçmesi, diğer üye ülkelerin büyük tepkisiyle karşılaşacağından giderek olanak dışı bir görünüm kazanmaktadır. Bilindiği gibi Ortak Pazarın oluşumu sırasında üye olacak devletler içinde aşırı siyasal eğilimleri benimsemiş olan siyasal partiler devamlı olarak ortaklığın ekonomik yönden bir yıkım olacağını yapılan tartışmalarda savunmuşlardı. Devletler için oluşum sırasında ileri sürülenler gerçekleşmediğine göre gerçek neden, ekonomik olmak yerine uçların kendilerinin etkinliği yönünden sakıncalı gördükleri "birlikten güç doğar" ilkesine dayalı mekanizmanın işleminin önlenmesine dayanıyordu.

Demokratik çoğulcu bir siyasal yapıya sahip Topluluk üyelerinde siyasal iktidar genellikle demokrasi ideolojisini benimsemiş merkez sağ (liberal ya da Hristiyan demokrasi) ya da merkez sol (Sosyaldemokrat, sosyalist) partilerce oluşturulmaktadır. A.E.T.'nin genellikle merkez ve merkez sağ-sol partilerini güçlendirdiğini ve bu siyasal eğilimli partiler arasında işbirliğini geliştirerek bünyesi

içinde tamlaşma yönünden gelişme sağladığı varolana bakılarak ileri sürülebilir.

Bu sempozyum çerçevesinde 2000 yılına doğru Dış Politikamızın Avrupa Topluluğu bünyesinde Batıya dayalı, çok yönlü politika stratejisini uygulamak ve böylece dış etkilere olabildiğince sıyrılma mümkün olabilecektir. Kaldı ki, ekonomik sosyal ve politik çıkarlarımız açısından tam üyelik akılcı ve gerçekçi bir politikanın sonucudur. Ancak Avrupa Topluluğuna tam üyeliğimizin gerçekleşmesini kolaylaştıracak hususların başında Toplulukdaki büyük devletlerin 60'lı yıllardaki gibi bir ekonomik "boom" yaşamaları veyahut uluslararası politik konjonktürle Avrupa'nın nükleer silahlardan arındırılmasıyla konvansiyonel silahların yeniden ön plana çıkması sonucu "sayı-insan" faktörüne duyulacak büyük gereksinim gelmektedir. Böyle bir ortamda Topluluğun kendi çıkarları açısından bizden yararlanabilme olanakları artacağından tam üyeliğimize şimdiki soğuk durumun aksine sıcak bir yaklaşım benimseyebilir.

beciya

AVRUPA TOPLULUĞU İKİNCİ GENİŞLEME SÜRECİNİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA OLAN ETKİLERİ

Atila Eralp

Yrd. Doç. Dr. Uluslararası İlişkiler Bölümü,
O.D.T.Ü.

Avrupa Topluluğu'nun İkinci Genişleme Süreci (Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na katılması) Türkiye açısından Birinci Genişleme Sürecinden çok daha ciddi etkiler doğurmaktadır.(1) Bu yazıda İkinci Genişleme Sürecinin Topluluğun evriminde önemli bir dönüm noktası olduğunu ve Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinin bu süreç içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermeye çalışacağız. Bu noktadan ilerliyerek; Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na katılmasının Türkiye'nin Topluluğa üyeliğini bir çok açıdan zorunlu hale getirdiğini; ayrıca katılma biçimini ve çıkabilecek olası sorunları önemli ölçüde belirlediğini savunmaya yöneleceğim. Birinci ve İkinci Genişleme süreçleri arasındaki temel farkları irdeleyerek görüşümü ortaya koymak istiyorum.

Topluluğun Birinci ve İkinci Genişleme süreçleri arasında iki temel farklılık söz konusudur. Herşeyden önce bu iki genişleme süreci farklı uluslararası ortamda şekillenmiştir. Birinci Genişleme Süreci uluslararası sistemin görece olarak daha "düzen" arzettiği bir dönemde gerçekleşmiştir(2). Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri Avrupa entegrasyonunu destekliyordu; Avrupa Topluluğu-A.B.D. ilişkileri de sorunların görece olarak daha az olduğu bir durumdaydı. A.B.D.'nin siyasi ve iktisadi etkisi 1950'lere göre azalmasına rağmen halen sürüyordu. İkinci Genişleme Süreci ise dünya sisteminde iktisadi ve siyasi bunalım şartlarının egemen olduğu bir ortamda gerçekleşmiştir. Bu ortamda A.B.D. etkin konumunu yitirmeye başlamıştır. Avrupa Topluluğu-A.B.D. ilişkilerinin sorunlu bir döneme girmesi bu gelişmenin tipik bir göstergesidir. Bunalım ortamında A.B.D. yöneticileri birçok uluslararası sorunda Avrupa Topluluğu üyelerinin işbirliğini sağlamakta güçlük çekmeye başlamışlardır.(3) İkinci olarak iki genişleme süreci arasında temel bir yapısal farklılık olduğunu söyleyebiliriz. İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın Topluluğa katılması Topluluk yapısında önemli bir nitelik değişikliği getirmemiştir. Bu genişleme süreci ekonomik ve siyasi yapıları benzer ülkelerin Avrupa Topluluğu'na katılmaları şeklinde gelişmiştir. Oysa, İkinci Genişleme Sürecinde, ekonomik ve siyasi yapıları oldukça farklı ülkelerin Topluluğa katılmaları söz konusudur. Bu noktayı Türkiye açısından genelde değerlendirecek, Türkiye'ye daha benzer ülkelerin Topluluğa katılmalarının İkinci Genişleme Sürecinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

İkinci Genişleme Süreci yukarıda kısaca belirttiğimiz özelliklerinden dolayı Avrupa Topluluğu'nun yapısına önemli değişiklikler getirmiştir. Sanayileşmiş Avrupa ülkeleri arasında işbirliği ve ortak politikaların şekillendirilmesine dayanan Avrupa Topluluğu bu genişleme sürecinde Avrupa'nın periferisine, Güney'e, Akdeniz'e açılmıştır. Avrupa topluluğu'nun yapısı böylece daha hetero-

jenleşirken; bu oluşum Orta ve Kuzey Avrupa ülkelerinden siyasi ve iktisadi yapılanma açısından önemli farklılıklar gösteren Güney Akdeniz ülkelerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Denilebilir ki Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın katılmaları ile Topluluğa Güney eksenine gelmiş ve Kuzey-Güney sorunları Avrupa Topluluğu'nun dış sorunları olmaktan artık çıkarak ağırlık verilmesi gereken bir konuma gelmeye başlamışlardır. İkinci Genişleme Süreci, bu bağlamda, Avrupa Topluluğu'nun "Güney Sorunlarıyla" daha içli dışlı olması anlamına gelmektedir. Bir yandan yeni katılan üyelerin yapısının Güney ülkelerine benzemesi diğer yandan bu ülkelerin Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu'daki birçok Güney ülkesiyle yoğun bağlantıları Güney eksenini gerekli kılmaktadır.

Diğer dikkate alınması gereken önemli bir faktör ise; Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılmasının Avrupa'nın çevresinde olan başka Akdeniz ülkelerini (örneğin Türkiye'yi) birçok açıdan etkilemesinin mümkün olup olmadığıdır. İkinci Genişleme Sürecinin Topluluk dışında kalan Akdeniz ülkelerini özellikle etkileyeceği konuya ilişkin literatürde vurgulanmaktadır.(4) Örneğin, Avrupa Topluluğu'nun 1972 yılında oluşturduğu "global Akdeniz politikası" ile bu ülkelere sağladığı bazı avantajların, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın üyeliği ile sarsıldığı öne sürülmektedir. Benzer ekonomik yapıya sahip olan Akdeniz ülkelerinden Topluluğa üye olanların göreceli avantajları oluşmuştur. İkinci Genişleme Sürecinin Akdeniz ülkeleri açısından "ikili" bir yapı getirdiğini söyleyebiliriz; bazı ülkeler üye konumunu kazanırken diğer ülkeler farklı statülerde kalmışlardır. Topluluğa üye olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya'ya benzer ekonomik yapısı bulunan Türkiye dış ticaretinin İkinci Genişleme Sürecinden ciddi şekilde etkileneceğine bazı araştırmacılar dikkat çekmektedirler. Örneğin, Türkiye'nin Topluluğa tekstil ürünleri, narenciye, gibi ihracatının özellikle Yunanistan'ın Topluluğa katılımıyla olumsuz yönde gelişeceği vurgulanmaktadır.(5)

İkinci Genişleme Sürecinin Türkiye açısından etkilerini inceleyen araştırmacılar ekonomik etkilerin incelenmesine ağırlık vermişler, siyasi ve dış politika açısından bu sürecin yaratacağı etkileri ise yeterince irdelenmemişlerdir.(6) Bu boşluğu düşünerek, Genişleme Sürecinin etkilerini özellikle Türkiye'nin dış politikası açısından incelemeye çalışacağız. Bu incelememizi Türk dış politikasının üç önemli alanında odaklaştıracaktır: 1- Batı ile ilişkiler: Bu çerçevede özellikle Genişlemenin Türkiye'nin A.B.D. ve Avrupa ile ilişkilerini hangi yönde etkileyeceğini inceleyeceğiz. 2- Kuzey-Güney eksenine: Yukarıda belirttiğimiz gibi İkinci Genişleme Süreci bir anlamda Güneye açılma anlamına gelmektedir. Türk dış politikasının oldukça ihmal edilmiş bir boyutu olan Güney ekseninin bu süreçten nasıl etkileneceğinin irdelenmesi bize diğer önemli bir alandır. 3- Yunanistan ile ilişkiler: İkinci Genişleme Süreciyle Türkiye'nin "hassas" ilişkiler içinde bu-

lunduğu Yunanistan Topluluğun üyesi olurken bazı avantajları da oluşmuştur. Yunanistan'ın Topluluğa katılmasının Türkiye üzerinde etkileri İspanya ve Portekiz'in üyeliğinden çok daha önemlidir; bu etkilerin incelenmesinde özellikle yarar görmekteyiz.

Bu incelememizde iki temel görüş geliştirmeye çalışacağız:

-İkinci Genişleme Süreciyle Topluluk üyesi olan ülkeler A.B.D.'den uzaklaşıp Avrupa ile ilişkilerini daha yakınlaştırırken; Türkiye, aynı dönemde, Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinde durgunluk içine girmiş, A.B.D. ile ilişkileri ise daha yakınlaşmıştır. Bir anlamda; Türkiye ile bu ülkeler arasında, aynı dönemde, oldukça farklı dış politika yönelişleri gelişmiştir.

-Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu'na katılmasıyla Türk-Yunan ilişkilerinde gerginlik daha da artmıştır. Avrupa Topluluğu ise Türkiye-Yunanistan anlaşmazlığına istese de istemese de karışma durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

GENİŞLEMENİN BATI İLE İLİŞKİLERE ETKİSİ:

Topluluğa İkinci Genişleme Sürecinde katılan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in dış politika yönelişlerini incelediğimizde bazı ortak noktalar dikkatimizi çekmektedir. Bu üç ülke İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasından 1970'lerin ortalarına dek A.B.D.'ye yakın bir dış politika izlemişlerdir. Her üç ülkede de 1970'lerin ortalarında dış politika açısından temel bir değişiklik olmuş, ilişkilerinde Avrupa Topluluğu ağırlık kazanmıştır. Yunanistan 1974 yılında Cuntanın devrilmesinin hemen ardından 1975 yılında Avrupa Topluluğuna tam üyelik için başvurmuş bu başvuruyu 1977 yılında İspanya ve Portekiz'in başvuruları izlemiştir. Üç Akdeniz ülkesinin birbirlerine yakın tarihlere başvuruları Akdeniz ülkelerinin Avrupalılaşması şeklinde nitelendirilmiştir.(7) Bu nitelendirme bu ülkelerin sadece ekonomik ilişkiler açısından değil siyasi açıdan da Avrupa Topluluğu'na yakınlaşmaları anlamına gelmektedir. Üç ülkede de demokratik rejime geçiş ile Avrupa Topluluğu'na başvuru arasında "zamanlama birlikteliği" dikkatleri çekmiştir.(8)

Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Topluluğa tam üyelik girişimleri zamanlama açısından ayrıca A.B.D.'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemde ele geçirdiği konumu göreceli olarak kaybetmesiyle de çakışmaktadır. Son yıllarda yapılan birçok araştırma, A.B.D.'nin konumunun 1970'lerde önemli değişiklikler geçirdiğini göstermektedir(9). A.B.D.'nin iktisadi ve siyasi gücü bu dönemde sarsılmaya başlamıştır, artık Amerika Batı dünyasının 1950'lerdeki tartışılmaz lideri değildir. Amerika Birleşik Devletlerinin konumunun sarsılmasının önemli göstergelerinden birisi Avrupa ile görüş farklılıklarının ortaya çıkmasıdır(10). İttifak oluşturmayı uluslararası sistemde liderliğin önemli göstergelerinden biri şeklinde düşünürsek, ciddi görüş farklılıklarının çıkmasının önemli bir ge-

giş süreci olduğunu söyleyebiliriz. Uluslararası sistemde A.B.D.'nin iktisadi ve siyasi gücü azalırken Avrupa Topluluğu ve Japonya'nın etkisi artmıştır. Avrupa Topluluğu'nun uluslararası sermaye hareketlerinde ve özellikle de dünya ticaretinde zamanla hissedilir bir ağırlığı oluşmuştur. Avrupa ve Avrupa Topluluğu da 1950'lerin Amerikan yardımına muhtaç konumunda artık değildir. İşte, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na katılmaları böyle bir uluslararası ortamda gelişmiştir. Amerika savaş sonrasında yeni bir düzen kurarken Akdeniz bölgesinde özel bir önem vermiş ve bu bölgedeki ülkelerle yakın ilişkiler oluşturmuştur. Kurduğu düzen 1970'ler içinde sarsıntı geçirirken Akdeniz ülkelerinde de Amerikan yöreğinden çıkma ve yeni ilişkiler geliştirme girişimleri yoğunluk kazanmıştır. Yunanistan'da 1974 yılında Cuntanın devrilmesiyle birlikte Amerika ile ilişkiler gerginleşmiştir. Bu ortamda Yunanistan 1975 yılında Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvurmuş ve 1981 yılında tam üye olmuştur. İspanya ve Portekiz'de de 1970'lerde Franko ve Salazar rejimleri devrilmiş, Amerika ile yakın ilişkileri sorgulayan siyasi oluşumlar etkinliklerini artırmışlardır. Her üç ülkedeki gelişmelerin dikkatimizi çeken ortak özelliği A.B.D. ile ilişkiler sarsılırken Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin ön plana çıkmasıdır. Bu süreç içinde bu ülkelerle Topluluk arasında yoğun siyasi ve iktisadi bağlar gelişmiştir(11).

Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na tam üye olmaya çalıştığı dönemde Türkiye'nin dış politikasında bunun tam zıddı bir yöneliş dikkatimizi çekmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1964'e dek diğer Akdeniz ülkeleri gibi A.B.D.'ye yakın dış politika yönelişinde olan Türkiye, 1964-1980 döneminde yeni dış politika arayışlarına girmiş, dış politikasını çeşitlendirmeye, çok yönlü yapmaya yönelmiştir. Bu arayış 1980'den sonra önemli ölçüde terk edilmiş, A.B.D. ile ilişkiler 1950'leri anımsatır bir şekilde tekrar yakınlaşmıştır.

Türk dış politikasının İkinci Dünya Savaşı'nın ardından geçirdiği evrimi incelediğimizde Türk dış politikasının şekillendirilmesinde uluslararası sistemdeki güç değişikliklerinin fazlaca dikkate alınmadığını gözlemekteyiz. Türk dış politikası güç ilişkilerinin oldukça farklı olduğu iki ayrı uluslararası ortamda aynı çizgiyi izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra A.B.D.'nin uluslararası sistemdeki siyasi ve iktisadi rolünün belirginleşmesiyle Türkiye A.B.D.'ye yakın bir dış politika izlemeye yönelmiştir. Aynı yöneliş A.B.D.'nin uluslararası sistemdeki eski konumunun sarsıldığı, yukarıda belirttiğimiz gibi birçok ülkenin farklı dış politika yönelişleri aradıkları dönemde de sürmektedir. (Bu çerçevede, uluslararası sistemdeki böylesine önemli bir değişikliğin Türk dış politikasını etkilememesi oldukça dikkat çekicidir.)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen düzenle Türkiye-A.B.D. ilişkileri "Batı ittifakı" içinde yür-

rütülmüştür, bu ilişkiler aynı zamanda Batı'ya yönelişin simgesi olmuştur. Batı içinde önemli farklılıklar olmadığı için Türkiye'nin Amerika ve Avrupa ile ilişkileri birbirleriyle gelişmeden uzun süre uyum içinde gitmiştir.

Ancak 1970'lerin ortalarından itibaren A.B.D.'nin siyasi ve iktisadi etkinliğinin sarsılması ve Batı ittifakındaki farklılıkların artmasıyla birlikte Türkiye'nin A.B.D. ve Avrupa ile ilişkilerini eskisi gibi yürütmesi zorlaşmıştır. Türk dış politikasını yönlendirenler bu değişikliği gözardı ederek, A.B.D.-Avrupa ilişkilerinin adeta 1950'lerdeki yapısını koruduğu varsayımından hareket etmektedirler. Ancak dikkat edilmesi gereken bir nokta; bu yıllarda A.B.D.'nin Avrupa Topluluğu'nun gelişmesini hararetle desteklediğidir. Bu ortamda, Batı ittifakında önemli görüş farklılıkları olmadığından, Türkiye A.B.D.'ye yönelişini ciddi bir sorunla karşılaşmadan yürütebilmiştir. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, A.B.D.-Avrupa Topluluğu ilişkileri 1970'lerde değişmiştir. Türk dış politikasını yönlendirenler bu değişikliğe önem vermemeyi tercih etmektedirler. Bu anlayışın tipik göstergelerinden biri Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu düşünülürken A.B.D.'nin desteğinin aranmasına verilen önemdir. Bu girişimin temelinde Avrupa Topluluğu'na başvurunun Amerika ile ilişkileri olumsuz yönde etkilememesi çabasının yattığı söylenebilir. Ancak Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın yaşadığı süreç Avrupa Topluluğu ile yakınlaşmanın A.B.D. ile uyum içinde pek gerçekleşmediğini bize göstermektedir. Bu çerçevede Avrupa Topluluğu'na A.B.D. desteği ile yönelme girişimlerinin büyük güçlüklerle karşılaşma olasılığının yüksek olduğunu belirtebiliriz. Kendisine benzer diğer Akdeniz ülkelerinin dış politikalarında "çok-yönlülüğe" yönelmeleri Türk dış politikası üzerinde baskıları artırmaktadır. Bu gelişmelerin dışında kalması, özellikle Avrupa Topluluğu'nun dışında kalması Türkiye'nin yalnızlaşmasını hızlandırabilir. İkinci Genişleme Süreci bizce Türk dış politikasının Batı ekseninin tekrar gözden geçirilmesini gündeme getirmektedir. Bu süreç bize Avrupa Topluluğu üyeliği ile Türkiye A.B.D. ilişkilerinin uyum içinde yürütülmesinin pek de kolay olmadığını göstermektedir.

GENİŞLEMENİN KUZEY-GÜNEY EKSENİ VE TÜRK DİŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

Avrupa Topluluğu 1970'lerin bunalım ortamında Yunanistan, Portekiz ve İspanya'yı Topluluğa katmaya yönelmiştir. Bu girişimde ekonomik ve siyasi dürtüler içiçe girmiştir(12). Bu genişleme sürecinin arkasında hem bu ülkelerde yeni pazarlar bulma gayesi hem de sarsılan Amerikan düzeninde bu ülke ekonomilerini Avrupa yöreğine yakınlaştırma çabası yatmaktadır. Avrupa'da bunalım şartlarında sık sık tartışılan Kuzey-Güney işbirliği kavramı Avrupa Topluluğu'nda da belli bir yankı uyandırmıştır (13). Bir süredir Avrupa'da özellikle Sosyal Demokrat parti ve yönetimler bunalımı aş-

ma programları üzerinde çalışmaktadırlar(14). Bu programlarla Amerikan yönetiminin Güney'e ilişkin politikaları eleştirilmekte ve alternatif yönelişler önerilmektedir. Amerikan yönetiminin Güney ülkelerine sorun çıktıkça ve ikili ilişkileri temel alarak yaklaşması eleştirilmekte, Üçüncü Dünya sorunlarına bir bütün olarak yaklaşan ve uluslararası işbirliğini öne çıkaran alternatif çözümler sunulmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede sunulan en belirgin çözüm önerilerinden birisi Kuzey'den Güney'e büyük miktarlarda, Marshall Planı düzeyinde, kaynak transfer edilmesidir. Böylece Güney'de satın alma gücü artacak, bu da uluslararası sistemdeki bunalımın aşılmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıca uluslararası kuruluşlara Güney ülkelerinin daha etkin katılımı savunulmaktadır.

Avrupa Topluluğu'nun Güney'e yönelme eğiliminde de benzer düşüncelerin etkili olduğunu gözlemekteyiz. Avrupa Topluluğu'nun 1970'ler içinde geliştirdiği üç politikada da böyle bir yönelişin izlerini görmek mümkün. Bunlar sırasıyla birçok Üçüncü Dünya ülkesini kapsamına alan Lome anlaşmaları, "global Akdeniz politikası" ve Topluluğun İkinci Genişleme Sürecidir. Lome anlaşmaları ile Avrupa Topluluğu eskiden Avrupa ülkelerinin sömürgeleri olan birçok Üçüncü Dünya ülkesiyle özel ticari yakınlaşma sağlamıştır (15). Bu ülkelerin satın alma güçlerini artırmak için yardım verilmekte, ayrıca bazı ürünlerin Topluluk pazarlarına girişleri kolaylaştırılmaktadır. Daha öz bir ifadeyle Avrupa Topluluğu bu ülkelere "ticaret-yardım" ilişkilerinden oluşan bir paketle yaklaşmaktadır. Böyle bir paketle Avrupa Topluluğu ürünlerinin bu ülkelere daha rahat girebilmesi amaçlanmaktadır. Lome anlaşmaları Avrupa Topluluğu ile Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki ticari ilişkileri yakınlaştırırken A.B.D. ile Avrupa Topluluğu arasında önemli sürtüşmelere neden olmuştur. Amerikan yönetimi bu anlaşmaların uluslararası ticarete geliştirilen önemli prensiplerden birini, ayırmacı olmama (non-discrimination) ilkesini, ihlal ettiği vurgulamıştır.

Aynı yaklaşım Avrupa Topluluğu'nun 1972 yılında geliştirdiği "global Akdeniz politikasında" da görülmektedir (16). Bu politikayla daha önce birçok Akdeniz ülkesiyle yapılmış tekil anlaşmalar bir bütünün parçaları haline getirilmiş, bütünsel bir bölge politikası oluşturulmuştur. Avrupa Topluluğu Akdeniz politikasıyla bu bölgede sarsılan Amerikan düzeni yerine yeni bir düzen kurmayı amaçlamaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelişen uluslararası düzende birçok Akdeniz ülkesi A.B.D.'ye yakın iktisadi ve siyasi bağlar geliştirmiştir. Avrupa Topluluğu bu politikayla Akdeniz ülkelerini kendi yörüngesine çekmeye yönelmekte, böyle bir yöneliş bir yandan kendisine yakın yeni pazarlar yaratırken bir yandan da Amerika ile rekabetinde bazı avantajlar sağlamaktadır. Avrupa Topluluğu'nun Akdeniz politikası Lome anlaşmalarına benzer bir şekilde "ticaret-yardım" ilişkilerine birlikte yaklaşan bir pa-

ketten oluşmaktadır. Bu yaklaşımla Akdeniz ülkelerinde bunalım ortamının yarattığı ekonomik zorluklar azaltılırken bu ülkelerle Avrupa Topluluğu arasında yakın ticari bağlar geliştirmek amaçlanmaktadır.

Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na katılması Topluluğun Güney ve Akdeniz'e açılmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu ülkelerin katılmasıyla Avrupa Topluluğu bilfiil Kuzey'den Güney'e doğru genişlemiş, Topluluğa Güney eksenini gelmiştir. Yeni katılan ülkeler Avrupa Topluluğu'nun Güney'e ilişkilerine yeni boyutlar getirmektedirler. Bu ülkelerin ekonomik ve siyasi yapıları Üçüncü Dünya ülkelerine daha çok benzemekte, aynı zamanda Güney ülkeleri ile yoğun ilişkileri bulunmaktadır. Bu girişimiyle Avrupa Topluluğu yukarıda açıkladığımız "ticaret-yardım" ilişkilerinden oluşan paketinin de bazı durumlarda sınırlı olduğunu görmüş ve özellikle Avrupa'nın çevresi ile ilişkilerinin bu şekilde çözülemeyeceğinin farkına varmıştır. Avrupa Topluluğu uluslararası sistemde statüsünü artırmaya yönelirken, Avrupa'nın güneyindeki ülkeleri içine katmanın önemli olduğunu görmüştür. Yeni bir düzen oluşturmaya yönelen güçler özellikle bunalım ortamlarında önemli çıkışlar içine girerler; birçok gücün siyasi ve iktisadi nüfuz alanı daralırken yeni güçler kendi alanlarını genişletmeye yönelirler. İşte Avrupa Topluluğu da İkinci Genişleme Süreciyle böyle bir çıkış içinde olmuştur.

Kuzey-Güney eksenli uluslararası sistemde böylesine yeni boyutlar kazanırken, Türk Dış Politikasında Batı-Doğu eksenli hakim görünmektedir. Ancak, Topluluğun genişleme sürecinin Türk dış politikasının bu hakim eksenini değiştirebilecek yönde bazı baskılar getirebileceğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede ne tip olasılıklar gelişebilir, bunlara göz atmaya çalışalım.

Yeni üyelerin katılımıyla Avrupa Topluluğunda Akdeniz grubunun oluşma olasılığı gelişebilir. Henüz, Toplulukta Akdeniz ülkelerinin aralarındaki dayanışma pek güçlü değildir. Dikkatli bir gözlemcinin ifade ettiği gibi, "Mallar gibi fikirler de henüz Kuzey'den Güney'e doğru akmaktadır"(17). Ancak, son zamanlarda Güney Akdeniz ülkeleri aralarındaki siyasi ve iktisadi ilişkileri artırmaya yönelik bazı gayretler içindedirler. Özellikle, Fransa hükümeti, Avrupa'da etkinliğini artırma amacıyla Akdeniz ülkelerinin Topluluk'ta toparlanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Fransız yönetiminin bu girişiminde Topluluk politikalarının "Kuzey" Avrupa ülkelerince şekillendirildiği, bunun artık kırılması gerektiği düşüncesinin etkisi vardır. Bu anlayışla Fransa Yunanistan'ın Topluluğa katılmasını hararetle desteklemiştir (18). Akdeniz ülkelerinin katılımıyla genişleyen Topluluk'ta Fransa'nın etkinliğinin artacağı düşünülmektedir. Bu yöneliş, bir anlamda, Fransız yönetimlerinin A.B.D.'nin etki alanından uzak "bağımsız Avrupa" yaratma politikala-

rının uzantısı olarak düşünülebilir. Fransa, Akdeniz ülkelerini yanına çekerek bu politikasını geliştirmeye yönelmektedir. Ancak, Akdeniz'e doğru genişleme Fransız yönetimi üzerinde bazı baskıları da birlikte getirmektedir. Fransa'nın Güney bölgelerinde Akdeniz ülkelerine benzer tarımsal faaliyetlerde bulunan kesimler özellikle Portekiz ve İspanya'nın Topluluğa katılmasından pek de hoşnut olmamışlardır (19). Bu noktadan hareketle Fransız yönetimlerinin, Akdeniz ülkelerinin Topluluğa katılmasıyla, "iç ve dış" arasında denge oluşturma sorunu ile sıkça karşılaşacaklarını söyleyebiliriz.

Türk dış politikasında bugüne dek Akdeniz eksenini pek etkili olmamıştır. Türkiye Avrupa ile ilişkilerinde Batı Avrupa ülkelerine ağırlık vermiş, Güney Akdeniz ülkelerini ihmal etmiştir. Şimdi, Güney Akdeniz ülkelerinin katılımıyla Avrupa Topluluğu'nda bir "Akdeniz" grubu oluşma olasılığı vardır. Türk dış politikasını yönlendirenlerin böyle bir dinamiği dikkate almaları son derece gereklidir. Böyle bir gelişmenin gözardı edilmesi, Güney Akdeniz ülkelerinin Türkiye'nin üyelik başvurusuna olumlu bakmamalarını beraberinde getirebilir.

Topluluğun yeni üyeleri Yunanistan, Portekiz ve İspanya "köprü teorisinden" esinlenerek Batı Avrupa ile Güney ülkeleri arasında "köprü" oluşturabileceklerini belirtmişlerdir (20). Yunanlılar, ülkelerinin Batı Avrupa ile Orta Doğu arasında köprü oluşturacağını, böylece Topluluğun Güney'e daha rahat açılacağını; İspanyollar, Latin Amerika ile köprü rolü oynayabileceklerini; Portekizliler ise Afrika'daki eski kolonileri ve Brezilya ile aynı rolü üstelenebileceklerini vurgulamışlardır. Güney'e genişleme gayesindeki Topluluğa yeni üyelerin bu bağlantıları oldukça olumlu görünmüştür. Avrupa Topluluğu bu tarihsel bağlardan yararlanarak Üçüncü Dünya ülkelerinde yeni pazarlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de de "köprü rolü" bir süredir sıkça tartışılmakta, Türkiye'nin Batı Avrupa ile Orta Doğu arasında böyle bir konumu olduğu ve bunu geliştirmesinin yararlı olabileceği vurgulanmaktadır. Yukarıda belirtmeye çalıştığım gibi Yunanistan'da aynı role sahiptir; Topluluğa üyelik girişiminde bu konumunu vurgulamıştır. Bu çerçevede, Topluluğa tam üye olan Yunanistan'ın Türkiye'ye göre "köprü rolü" açısından avantaj sağladığını söyleyebiliriz. Avrupa ile ilişkilerini yakınlaştıran Yunanistan hem Orta Doğu'ya açılmak isteyen Batılılar için hem de Batıyla daha yakın ilişkiler geliştirmek isteyen Orta Doğular için "köprü rolü" açısından daha uygun görülebilir. Türkiye'nin son zamanlarda yoğunlaşan Orta Doğu ülkeleri ile ticaret ilişkisinin böyle bir gelişmeden oldukça olumsuz etkilenebileceğini düşünebiliriz. Bu bağlamda İkinci Genişleme Sürecinin Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri açısından son derece önemli etkileri olabileceğini düşünmekteyiz. Özellikle Yunanistan'ın tam üye olmasıyla birlikte Türkiye'nin sadece Avrupa ile dış ticaret ilişkileri olumsuz yönde etkilenecek kalmamakta, bu etki Türkiye'nin Orta

Doğu ülkeleri ile dış ticaret ilişkilerine de uzanabilmektedir.

YUNANİSTAN FAKTÖRÜ

İkinci Genişleme Sürecinin belki de Türkiye açısından en önemli etkisi Yunanistan'ın Topluluğa katılmasıdır; İspanya ve Portekiz'in üyeliklerinin "dolaysız" etkisi pek fazla olmamıştır. Bu nedenden dolayı "Yunanistan faktörüne" biraz daha ayrıntıda bakmağa çalışacağız.

Tarihsel süreçte baktığımızda Türkiye ile Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu ile ilişkilerinin birbirini izler nitelikte olduğunu görürüz (21). Topluluğa Yunanistan'ın 1959 yılındaki başvurusunun hemen ardından (iki ay sonra) Türkiye başvurmuş, Yunanistan ile 1962 yılında imzalanan "ortaklık" anlaşmasının ardından 1963 yılında Ankara Anlaşması gelmiştir. Bu gelişmelerin ışığında Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin Türkiye ile Yunanistan arasında önemli bir rekabet alanı oluşturduğunu söyleyebiliriz. İki ülkenin dış politikası da birbirine hassas bir denge içinde gelişmiştir. Avrupa Topluluğu da bu "hassas dengeye" dikkat ederek Türkiye ile Yunanistan'a eşit davranmaya özen göstermiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu denge 1970'lerin ortalarından itibaren değişmeye başlamıştır. Yunanistan 1975 yılında Topluluğa tam üyelik için başvurmuş ve 1981 yılında tam üye olmuştur. Aynı dönemde, Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkileri önce durgunluk içine girmiş, sonra da "donmuştur".

1975 yılından sonraki gelişmeleri Yunanistan yönetimleri açısından değerlendirdiğimizde, Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunun ardındaki önemli dış faktörlerin başında Türkiye ile ilişkilerin geldiğini görmekteyiz. Yunan hükümetleri Türkiye ile ilişkilerinde avantaj sağlamak için Avrupa Topluluğu'na katılmaya özel bir ağırlık vermişlerdir. Yunanlı bir yöneticinin 1975 yılındaki "Türkiye Avrupa Topluluğu üyesi Yunanistan'a saldırmadan önce iki kez düşünmesi gerektirir" şeklindeki sözleri, bu anlayışı oldukça belirgin bir şekilde yansıtmaktadır (22).

Şimdi, Yunanistan tam üyeliği ile bu rekabette önemli bir avantaj yakalamıştır. Türkiye Yunanistan'ın tam üyelik başvurusundan önce davranmadığı veya hemen izleyemediği için Yunan hükümetleri bu avantajlarını korumak için yoğun bir gayret içine girmişlerdir. Bu gelişmeler Türkiye-Yunanistan-Avrupa Topluluğu üçgeni içindeki ilişkileri gerginleştirmiştir. Belki Avrupa Topluluğu üyeleri Yunanistan'ın tam üyeliğinden sonra da Türkiye ile Yunanistan arasındaki hassas siyasi dengeye dikkat etmek istiyorlar. Örneğin, Avrupa Topluluğu üyeleri Yunan yönetimlerinin Topluluğu zaman zaman NATO'nun bir alternatifi şeklinde görme eğilimlerinin yanlışlığına dikkat çekmeye çalışmışlardır. Avrupa Topluluğu ülkeleri Yunanistan üyeliğinin Türkiye aleyhine doğurabileceği bazı so-

runlara çözümler getirmeye de yönelmişlerdir. Örneğin, Siyasi İşbirliği mekanizmasına Yunanistan'ın katılmasının Türkiye açısından olumsuzluğunu hafifletebilmek için Türkiye'yi ilgilendiren siyasi meselelerin Türkiye'ye iletilmesi kararı alınmıştır. Siyasi İşbirliği mekanizmasında olası Yunanistan başkanlığının "troika" prensibi ile yumuşatılmaya çalışılması diğer bir örnektir (23) Ancak, bu girişimlere rağmen Yunanistan'ın Topluluğa katılması ile Türkiye ile Yunanistan arasındaki "farklılık" kaçınılmaz olmuştur. Avrupa Topluluğu da kendisini Türkiye-Yunanistan anlaşmazlığının ortasında bulmuştur.

Herşeyden önce Yunanistan artık Avrupa Topluluğu'nun içinden politika oluşturabilmektedir, bu da Yunanistan'a birçok siyasi ve iktisadi avantaj getirmektedir. Yunanistan'ın en önemli siyasi avantajı üyelikle birlikte Avrupa Topluluğu'nun bütün organlarında temsil edilmesidir. Böylece Yunan yönetimleri siyasi pozisyonlarını daha rahat anlatabilecek olanağı bulmuşlardır. Ayrıca, birçok konuda siyasi pazarlıklar yapabileceği olanakları vardır, bu da daha geniş "siyasi ittifak" oluşturma imkanı vermektedir. Bu siyasi avantajların yanında Topluluğa katılmak Yunanistan'a birçok iktisadi avantaj getirmiştir. Uluslararası sistemde korumacı tedbirlerin arttığı bir ortamda Yunanistan güçlü bir Topluluğun korumacı şemsiyesi altına girmiştir. Dünya ticaretinde korumacılığın artması üye olan ve olmayan ayırımı daha belirgin hale getirecektir; üye olmayan ülkelerin Topluluk pazarlarına girmesi daha da zorlaşabilir. Yunanistan, Portekiz ve İspanya yönetimleri belki de bu faktörü düşünerek Topluluk pazarlarına ulaşmanın ancak tam üyelikten geçtiği sonucuna varmışlardır. Yunanistan ile Türkiye arasında benzer tarımsal ürünlerin rekabeti söz konusu olduğundan, Topluluğa katılmak Yunanistan'ı bu açıdan avantajlı kılmıştır. Yunanistan ayrıca Topluluğun Bölgesel Politika ve Sosyal Politika çerçevesinde verdiği yardım ve kredilerden de yararlanabilecektir. Serbest işgücü dolaşımı Yunanistan'ın diğer bir avantajıdır. Yunanistan'ın üyeliği ve sağladığı görece avantajlar bizce biraz geç kalınmışsa da Türkiye'nin tam üyelik girişimlerinin en önemli dürtülerden birini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik girişimlerine Yunanistan'ın tavrı ne olacaktır? Yunanistan "veto" yetkisini kullanacak mıdır? Yunan vetosunun etkisi ne olabilir? Bu sorular önümüzdeki yıllarda sürekli gündemde olacak gibi görünüyor. Yunanistan avantajlı konumunu sürdürmek için Türkiye'nin tam üyelik girişimlerini engellemeye çalışacaktır, bu doğru... Ancak Türkiye'nin Topluluğa üyeliğinin Yunanistan vetosundan dolayı mümkün olamayacağı şeklindeki yaygın görüş kamınca sorgulanması gereken bir görüş. Türkiye'nin tam üyelik başvurusunda Türkiye'nin diğer Topluluk üyeleri ile ilişkileri çok daha belirleyici olacaktır. Bu ülkelerle geliştirilecek olumlu ilişkilerin sonucu "Yunanistan faktörünün" etkisi çok azalabilir. Hatta denilebilir ki bir noktadan sonra Türki-

ye'nin üyeliğini engelleme Yunanistan'ın bir süredir Batı dünyasında yarattığı "hakkı yenmiş devlet" imajının üstüne gidebilir ve bu konumu ele bile geçirebilir. Bu nedenden dolayı Yunanistan'ın veto yetkisi kendini de yıpratır. Bu yetki ancak Yunanistan diğer Avrupa Topluluğu üyeleri üzerinde kendi lehinde bir kamuoyu yaratabildiği sürece etkilidir. Türk dış politikasının önümüzdeki dönemde bu hassas noktaya oldukça dikkat etmesi gerekecek.

Türkiye ve Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu ile ilişkilerinin aralarındaki sorunları azaltmadığı, hatta artırdığı konuyla ilgili araştırmacıların öne sürdüğü önemli tezlerden biri (24) Bu çerçevede, Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu üyeliğinin Türkiye ile ilişkilerini daha sorunlu hale getirdiği öne sürülmektedir. (Yunanistan kazandığı yeni statüsünü Türkiye'yi uluslararası arenada daha da yalnızlaştırmak için kullanmaktadır.) Aynı mantıkla, Türkiye'nin Topluluğa katılmasının Türk-Yunan anlaşmazlığını azaltmayacağı hatta körükleyebileceği belirtilmektedir. Avrupa Topluluğu üyeleri böyle gelişebilecek bir senaryodan son derece rahatsızdırlar, çünkü Avrupa Topluluğu Türk-Yunan anlaşmazlığının önemli arenalarından olacaktır ve Topluluk üyeleri bu anlaşmazlığın içine çekilme durumuyla karşılaşabileceklerdir. Bizce bu görüş de bazı sorunlar içermektedir. Konuya şu sorularla yaklaşmakta fayda görüyorum: Topluluk "ikili" anlaşmazlıkları çözmekte ne kadar etkindir? Böyle bir etki hangi faktörlere bağlıdır? Tarihsel sürece baktığımızda Avrupa'daki geleneksel "ikili anlaşmazlığın" Avrupa Topluluğu'nun kurulmasıyla giderildiğini görmekteyiz. Fransa ve Almanya Topluluk üyesi olduktan sonra hızla birbirlerine yakınlaştırdılar; bugün Avrupa'da Fransa ve Almanya arasındaki anlaşmazlıklar artık geride kalmıştır. Bu örnek bize ilişkilerin yoğunlaşmasının anlaşmazlıkları çözmekte oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Bu gelişmeden hareketle Topluluğun anlaşmazlıkları çözmekte her zaman aynı etkiyi gösterebileceğini söyleyebiliriz. Kuzey İrlanda sorunu bu açıdan farklı ve kötümser sonuçların ağır bastığı bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Kuzey İrlanda sorunu ve İrlanda Cumhuriyeti-İngiltere anlaşmazlıkları her iki ülkenin Topluluğa katılmalarından sonra da sürmektedir. Bu noktadan hareketle Topluluğunun her zaman anlaşmazlıkları çözmekte aynı etkiyi gösteremediği söylenebilir. Ülkelerin içlerindeki toplumsal grupların ve siyasi güçlerin birbirlerine nasıl baktıkları bu noktada önem kazanmaktadır. Fransa ve Almanya örneğinde olduğu gibi bu gruplar ve güçler birbirleri ile yoğun iktisadi ve siyasi bağlar geliştirme yönünde düşünürlerse anlaşmazlıklar zamanla ortadan kalkabilmekte, Topluluk bu anlaşmazlıkların azalmasını hızlandırabilmektedir. Türkiye ve Yunanistan ilişkilerini bu çerçevede düşünürsek; Yunanistan ve Türkiye'de etkin siyasi ve toplumsal güçlerin aralarındaki iktisadi ve siyasi ilişkileri geliştirme yönünde şimdiye dek pek de istekli olmadıklarını görürüz. Ancak, bu

durumdan üyeliğin anlaşmazlıkları körüklediği sonucunu çıkarmak pek de doğru görünmemektedir. Topluluk üyeliği bu açıdan hem Türkiye hem de Yunanistan üzerinde bazı baskılar getirecektir. Topluluk üyeliği ile Yunanistan ile Türkiye arasında iktisadi ve siyasi bağlar istense de istenmese de artacaktır. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi iki ülke içindeki grupların birbirlerine bakışı esas belirleyici faktördür.

2000 YILINA DOĞRU...

Son olarak önümüzdeki döneme kısaca göz atmak istiyoruz. Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkileri ne yönde gelişecektir? Türkiye Avrupa Topluluğu'nun tam üyesi olabilecek midir? (25) Bu sorular çerçevesinde önümüzdeki döneme baktığımızda Avrupa Topluluğu İkinci Genişleme Sürecinin oldukça önemli bazı ipuçları sağladığını söyleyebiliriz. Yukarıda geliştirmeye çalıştığımız analizle bu Genişleme Sürecinin Türkiye açısından son derece önemli olduğunu ve Türkiye'nin tam üyelik için başvurusunu birçok açıdan zorunlu hale getirdiğini belirtmeye çalıştık. Daha öz bir ifadeyle Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Topluluğa tam üye olmasından sonra Türkiye'nin tam üyelik statüsü dışındaki başka çözümlerin sakıncalar getirebileceğini söyleyebiliriz. Türkiye'ye benzer ülkelerin tam üye olmasıyla "ortaklık" gibi statüler artık etkisini yitirmiştir.

İkinci Genişleme Süreci ayrıca bize Topluluğu genişleme dinamiğinin Güneye Akdenize doğru olduğunu göstermektedir. Bu açıdan olaya bakarsak Avrupa Topluluğu için Türkiye'yi Topluluğa katmanın oldukça önemli olduğu sonucuna varabiliriz. Uluslararası sistemde Amerika Birleşik Devletleri'nin eski konumunu kaybetmesiyle yeni bir "statü" arayışına giren Avrupa Topluluğu çevresindeki ülkeleri kendi etki alanına çekmeye yönelmektedir. Türkiye'nin Topluluğa katılması Avrupa Topluluğu'nun genişlemesini pekiştirebilir; Topluluğa yeni pazarlar kazandırırken, siyasi olarak da güçlendirebilir. Bu nedenden dolayı Avrupa Topluluğu'nda da Türkiye'nin tam üyeliğini isteyen etkin güçlerin ve grupların olduğunu düşünüyoruz. Bazı yaklaşımlarda bu üyeliğin sadece Türkiye tarafından istendiği, Türkiye'nin üyeliğinin Avrupa Topluluğu'na ek külfet getireceği şeklinde görüşler ileri sürülmektedir. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın üyeliklerinde de bu tip görüşler öne sürülmüştü, halen de sürülmektedir. Ancak bu görüşler bu ülkelerin tam üyeliğini engelleyemedi, Türkiye'nin tam üyeliğini de etkileyebileceğini sanmıyoruz.

İkinci Genişleme Sürecinin Topluluk üyeliği açısından en önemli sonuçlarından birisi siyasi faktörlerin ön plana çıkmasıdır. Yunanistan, Portekiz ve İspanya ancak demokratik rejime geçtikten sonra Topluluk üyesi olabilmişlerdir. Bu gelişme Topluluğun kuruluş yıllarındaki dinamiğinden oldukça farklılık göstermektedir. O yıllarda Topluluğun benzer sanayileşmiş Avrupa ülkelerini kapsadığı vurgulanır ve Topluluğa üyeliğin ancak benzer

bir iktisadi yapıyla mümkün olabileceği öne sürüldü. Şimdi, İkinci Genişleme Sürecinden sonra bu tez artık geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Topluluk üyesi olabilmenin şartı artık benzer bir iktisadi yapıya sahip olmaktan geçmiyor. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın başvurularında bu ülkelerin farklı iktisadi yapıları olduğu, bunun da bazı sorunlar doğurabileceği belirtildi, ancak bu faktör bu ülkelerin üyeliğini engelleyemedi. Bu ülkelerin tam üyeliğe kabulünde temel bir siyasi değişken etkili oldu: bu ülkelerde uzun yıllardan sonra demokratik rejimin yerleşmesi Avrupa Topluluğu üyeliğinin bu rejimi pekiştireceği noktasına ağırlık verildi. Hem bu ülkelerdeki etkin toplumsal ve siyasi güçler hem de Avrupa Topluluğu üyeleri bu noktaya ağırlık verdiler. İkinci Genişleme Süreciyle ortaya belirgin bir şekilde çıkan bu gelişme Türkiye'nin üyeliğinin gireceği süreci ve önemli sorunların çıkabileceği alanı göstermektedir. Topluluğa üye olmak için temel faktör demokratik rejim konusunda yapılacak siyasi değerlendirmedir. Bununla iktisadi faktörlerin önemsiz olduğunu söylemek istemiyoruz, ancak ikincil olduklarını belirtiyoruz. Belki de daha öz bir ifadeyle, tam üyeliğe kabulün ancak demokratik rejimin varlığıyla mümkün olacağını söyleyebiliriz. Bu karar verildikten sonra iktisadi faktörler önemli oluyor ve karşılıklı pazarlığın temelini oluşturuyor. Bu pazarlıklar içinde ülkelerle somut geçiş süreçleri üzerinde anlaşmalara varılabiliyor. Yunanistan, Portekiz ve İspanya örneğinden ilerlersek bu ülkelerle ancak yukarıda belirttiğim siyasi değerlendirme yapıldıktan sonra iktisadi faktörlere ağırlık verildiğini görürüz.

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında son yıllarda çıkan siyasi sürtüşmeler Avrupa Topluluğu'nun yukarıda belirtmeye çalıştığım dinamiği ile anlam kazanmaktadır. Topluluk diğer ülkelerde olduğu gibi demokratik rejim konusunda hassasdır ve bu yönde müdahalelerde bulunmaktadır. Türkiye'nin tam üyeliğinin bu konudaki hassasiyet ile mümkün olabileceği ortaya çıkmaktadır. Bu temel faktör üzerinde anlaşmaya varılmadan tam üyeliğin gelişebilmesi pek mümkün görünmemektedir. Önümüzdeki dönem bu konuda çeşitli görüş alışverişleri içinde geçecektir. Ancak bu temel siyasi konu aşıldıktan sonra iktisadi konular üzerinde karşılıklı pazarlıklar başlayabilecektir.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu istense de istenmese de başka bir siyasi faktörü gündeme getirecektir: Türkiye-Avrupa Topluluğu-Amerika Birleşik Devletleri üçgenini... Belirtmeye çalıştığım gibi Türkiye açısından bu ilişkileri eski uyumu içinde yürütebilmek oldukça zor görünmektedir. Topluluğa üyelik yakınlaştıkça bu sorun daha belirginleşecektir. İkinci Genişleme Süreci analizinin bize gösterdiği önemli noktalardan biri Topluluk üyeliği ile A.B.D.'ye yakın ilişki kurmanın pek kolay olmadığıdır. Bu ülkeler Topluluğa tam üye olurken Amerika Birleşik Devletleri'nin etki alanından eskiye oranla bir hayli uzaklaş-

mişlar. Bu noktadan ilerliyerek Türkiye-A.B.D. ilişkilerinde bazı gerginliklerin ortaya çıkabileceğini kestirebiliriz.

DİPNOTLAR:

1. Birinci Genişleme Süreci şeklinde adlandırılan süreç İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın Avrupa Topluluğu'na katılmasıdır. Bu ülkeler 1973 yılında Topluluğa üye olmuşlardır. İkinci Genişleme Sürecini Birinci'den ayıran temel farkların değerlendirilmesi için bkz. Payno 1983.

2. İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın Topluluk üyelik girişimleri 1960'larda başlamış ve 1973 yılında sonuçlanmışlardır. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın tam üyelik girişimleri ise bunalımın yoğunluk kazandığı 1970'ler içinde gelişmiştir. Avrupa Topluluğu-A.B.D. ilişkileri 1973'den sonra hayli değişmiş; ilişkilerde gerginlik artmıştır. Avrupa Topluluğu-A.B.D. ilişkilerinin kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Ginsberg 1983a.

3. Bu sorunlar arasında Orta-Doğu sorunu, Kuzey-Güney ilişkileri, Sovyetler Birliği ile ilişkiler, Nikaragua ve El Salvador sorunları bulunmaktadır (Ginsberg 1983: 182-186).

4. Bu konuda bkz. Rosenthal 1982; Ginsberg 1983b.

5. Bkz. Kramer 1984, s.110-111..

6. Bu genel durumun bazı istisnaları da vardır. Siyasi ve dış politika açısından İkinci Genişleme Sürecinin etkilerini inceleyen bir çalışma için bkz. Rosenthal 1982.

7. Rosenthal 1982, s.4.

8. Bu ilişkinin kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Tsoukalis 1981, ss.133-162.

9. Bu çalışmalardan üzerinde oldukça durulan iki yapıt Block 1977 ve Keohane 1984 olmuştur.

10. Bu konunun ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Block 1977, ss.164-202.

11. Avrupa Topluluğu ile Yunanistan, Portekiz ve İspanya arasındaki iktisadi ve siyasi bağların kapsamlı irdelenmesi için bkz. Tsoukalis 1981.

12. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na katılma süreçlerinin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. Payno ve Sampredo 1983; Tsoukalis 1981.

13. Bu konuda bkz. Stevens 1983 ve Ramphal 1983.

14. Bu çalışmalar Brandt Raporları diye bilinmektedir. İlk iki rapor (1980, 1983) Brandt başkanlığında "bağımsız bir komisyon" tarafından hazırlanmıştır. Sonuncu rapor ise Sosyalist Enternasyonal tarafından 1985 yılında yayımlanmıştır.

15. Lome anlaşmalarının kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Asante 1981.

16. Global Akdeniz Politikasının irdelendiği bir çalışma için bkz. Ginsberg 1983b.

17. Tsoukalis 1981, s.254.

18. Tsoukalis 1981, ss.147-148.

19. Tsoukalis 1981, ss.148-151.

20. Bu tezi işleyen iki çalışma için bkz. Birand 1985 ve Tsakaloyannis 1981.

22. Tsakaloyannis 1980, s.44.

23. Tsakaloyannis 1980, ss.50-51.

24. Bu konuda bkz. Rosenthal 1982; Tsakaloyannis 1981.

25. Bu tebliğ sunulduktan kısa bir süre sonra Türkiye Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Asante, S.K.B. (1981) "The Lome Convention: Towards Perpetuation of Dependence or Promotion of Interdependence", *Third World Quarterly*, cilt 3, no.4, ss.658-672.

Birand, M.A. (1985) *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959-1985*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Block, F.L. (1977) *The Origins of International Economic Disorder* Berkeley: University of California Press.

I. Brandt Raporu (1980) *A Programme for Survival*, The Report of the Independent Commission on International Development Issues under the Chairmanship of Willy Brandt, London: Pan Books.

II. Brandt Raporu (1983) *Common Crisis: North-South, Cooperation for World Recovery*, London: Pan Books.

III. Brandt Raporu (1985) *Global Challenge*, London: Pan Books.

Ginsberg, R.H. (1983 a) "The European Community and the Mediterranean", *Institutions and Policies of the European Community* (çinde), der., J.Lodge, London: Frances Pinter, ss.154-167.

Keohane, R.D. (1984) *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press.

Kramer, H. (1984) "Turkey and the Enlargement of the EEC", *Aussen Politik*, cilt 35, no.4, ss.100-116.

Payno, J.A. (1983) "Introduction: The Second Enlargement from the Perspective of the New Members", *The Enlargement of the European Community* (çinde), der., J.A. Payno ve J.L. Sampredo, London: Macmillan Press, ss.1-37.

Payno, J.A. ve Sampredo, J.L. (1983) (der.) *The Enlargement of the European Community*, London: Macmillan Press.

Rampdal, S.S. (1983) "Europe and the South in the 1980s: Prospects for Political Change", *IDS Bulletin*, cilt 14, no.3, ss.9-12.

Rosenthal, G. (1982) *The Mediterranean Basin: Its Political Economy and Changing International Relations*, London: Butterworths.

Stevens, C. (1983) "Does Europe Really Have a Unique Role", *IDS Bulletin*, cilt 14, no.3, ss.1-7.

Tsakaloyannis, P. (1980) "The European Community and the Greek-Turkish Dispute", *Journal of Common Market Studies*, cilt 19, no.1, ss.35-54.

Tsakaloyannis, P. (1981) "The Greco-Turkish Dispute in the Light of Enlargement", *The Mediterranean Challenge VI* (çinde), Sussex: Sussex European Research Centre, ss.123-161.

Tsoukalis, L. (1981) *The European Community and its Mediterranean Enlargement*, London: George Allen and Unwin.

AVRUPA PARASAL BİRLİĞİNE
GİDEN YOL
- AVRUPA MERKEZ BANKASI

Jean Victor Louis, Commission of the European
Communities- Document 1990'dan
çeviren Erinc Özgür

1988 yılı başından bu yana Avrupa parasal birliğini destekleyen görüşler giderek artmaktadır. Bu görüşler çeşitli komitelerden, gruplardan ve hem özel hem de kamu kesiminin çok tanınmış kişilerinden gelmektedir. 1988'in ilk yarısı boyunca, başkanlığını V.Giscard d'Estaing ve Helmut Schmidt'in yaptıkları Parasal Birlik Komitesi, Avrupa İçin Eylem Komitesi Paris Bildirgesi, Delors ve Avrupa Konseyi, Konsey Başkanı ve Alman Dışişleri Bakanı Genscher, Alman Maliye Bakanı Stoltenberg ve Fransa Ekonomi Bakanı Balladur tarafından yapılan ve verilen çeşitli tavsiye ve bildirimler yayınlanmıştır.

Bunlardan Balladur memorandumı, tek bir para birimi bölgesi nihai inşası hakkında bir bölüm içerir. Bu bölümde, bütün üye ülkelerde yasal ödeme aracı olarak kabul edilecek tek bir para biriminin olacağı bir bölge kurulması ve bunun dahilinde ortak bir merkezi kurum ve ayrıca her ülkede 'federal' bankaların bulunacağı bir yapı oluşturulması savunulmaktadır. Fransız bakan, Avrupa Merkez Bankası projesinin, Avrupa Para Sistemi (APS)'deki gelişmeye paralel olarak sürdürülmesinin gerektiğini de hissetmiştir.

Alman Cumhurbaşkanlığı'nın, Dışişleri Bakanı Genscher tarafından 20 Ocak 1988'de Avrupa Parlamentosu'na okunan bildirisinde, parasal birliğin sağlanmasından yana tavır alan, önemli ve karar alıcı nitelikte bir değişiklik vurgulanmıştır. Bu, ayrıca Genscher tarafından da bir memorandum ile doğrulanmıştır.

Bu şartlar altında, 27-28 Haziran 1988'de Hannover'de toplanan Avrupa Konseyi'nin, Komisyon başkanınca başkanlık edilecek bir komiteye, ekonomik ve parasal birliğe doğru sağlam adımlar atılması, önerisini ve bu yönde çalışmalar yapma görevini emanet etmeye karar vermesi sürpriz sayılmamalıdır. Bu komite, bireysel kapasitede rol oynayan bir Komisyon Başkan Yardımcısı (Andriessen), üç uzman (M.Boyer, Thygesen, Lamfalussy) ve merkez bankaları guvernörlerinden oluşur.

Avrupa Topluluğu üyesi hiçbir devletin bir Avrupa merkezi parasal otoritesinin varlığına karşıt gerçek bir anayasal engeli yoktur. Tüm Üye Devletler'in -yazılı veya yazılı olmayan- anayasaları, güçlerin Topluluğa aktarımına izin verir. Buna olanak tanıyan ve özünde birbirlerinin aynı olan çeşitli ifade kalıpları içerirler; bununla birlikte ülkeden ülkeye değişen örtülü veya açık sınırlar da içerirler, fakat hepsi de güçlerin toptan bir aktarımına karşıdır.

Ancak, bir Avrupa parasal otoritesinin kurulması, ülke anayasal şartlarından bir eksiltme anlamında anayasal temel prensiplere karşı gelinmesi demek değildir.

Bu sorun en keskin bir şekilde Almanya'da ve potansiyel olarak da Fransa'da vardır. Alman Merkez Bankası (Deutsche Bundesbank), varlığı ve yetkileri anayasada saklı tek Topluluk Merkez Bankasıdır, ama çoğu hukuki literatür, bunun, DBB'nin özerkliği konusun-

da anayasal bir temel sağlamadığını kabul eder. DBB, özerkliğinin temellerini anayasada değil, DBB kanununun 12/2. maddesinde bulur. DBB'nin güçleri, diğer Alman kamu otoritelerinin güçleri gibi, uluslararası kuruluşlara aktarılabilir. Yine de diğer bütün Üye Devletlerin hukukları ve genel prensipleri ile uyumlu olarak, merkez bankası güçleri verilmiş bir kuruluş belli bir özerklik taşısa bile, Alman Anayasası'nda, bir Avrupa merkez bankasının, Alman Hükümeti'ni ilgilendiren DBB'ninki ile aynı derecede özerkliğe sahip olması gerektiğini öneren hiçbir hüküm yoktur.

Fransız Anayasa Kanunu'nda, bu tartışma, Avrupa Parlamentosu'nun genel oyla seçilmesiyle ilgili metinlerin anayasallığının Fransız Anayasa Konseyince benimsenmesine ilişkin 30 Aralık 1976 tarihli Karar'ın yorumunun hükmü altındadır. Anayasa Konseyi'nce formüle edilen doktrine göre, Anayasa'ca izin verilen "egemenliğin kısıtlanması" ve bir Anayasa değişikliğini gerektiren "egemenliğin devredilmesi" arasında bir ayırım yapılmıştır. Bu ayırım bir sürpriz olarak ortaya çıkmıştır; çünkü egemenliğin kısıtlanması ve devri, uluslararası kuruluşlara güç tahsis etmek sözkonusu olunca, iki ayrılmaz, bütünüleyici ögedir. Geniş veya sınırlayıcı iki şekilde ele alınabilecek bu doktrin çok çeşitli yorumlara yol açmıştır. Prof. Boulouis, Anayasa Konseyi'nin güç devrine muhalif oluşunu, "egemenliğin temelinin ulusaldan uluslararası seviyeye devredilmesine karşı olunması" şeklinde yorumlamaktadır. Kararın böyle bir yorumu, kanunun çok geniş çatısı dahilinde merkezi bir kuruma atfen, parasal güçlerin -ki ulusal seviyede, bir dereceye kadar yürütme organının korunmasıdır- Anayasa Konseyi'nin doktrini ile uyumlu olmasını önerir.

Prof. Jacques'a göre, eğer yeni güçlerin tahsisi Anayasa'nın ihlali olarak kabul edilirse, yapılacak değerlendirmelerin Topluluğun parasal olaylardaki mevcut güçlerine dayandırılması gereklidir. Madde 102a(2)'nin Anlaşma'ya, parasal alanda kurumsal değişikliklere izin vermesi için bir revizyona olanak verdiği kabul edilirse, ancak o zaman Topluluk yapısında, Fransa'da da bir anayasa değişikliğini gerektirecek bir nitelik değişiminin yer alması tartışılabilir.

Şu andaki durumun Fransız Anayasa Hukukunun bakışı altında bir değerlendirmesi yapıldığında, Konsey Kararı'nın 14 yıl önce farklı bir ekonomik ve politik genel durumda alındığı da hesaba katılmalıdır. Anayasa Konseyi'nin ilk fırsatta egemenliğin kısıtlanması ve devredilmesi arasındaki mantıksız ve biraz da keyfi ayırımı ortadan kaldırması olasıdır.

Her ne kadar ulusal anayasalar bir Avrupa parasal otoritesi yaratılmasına bir engel oluşturmazlar ve bu amaçla bir anayasa değişikliğini gerektirmeseler de, bu otoritenin kanun ve tüzüklerini belirlemede çeşitli sorunlar ortaya çıkacaktır.

Padoa-Schioppa Raporu, merkez bankaları Topluluk sisteminin bağımsızlığının önemini vurgular. Bu rapor bir anahtar oluşturur. Padoa-Schioppa

grubu, merkez bankasının niçin bağımsız (özerk) olması gerektiğinin gerisindeki nedenleri mükemmelen belirtmiştir. Para yaratma süreci, gelir ve gider arasında ciddi dengesizliklere yol açacak şekilde kamu veya özel kesimden operatörlerin baskısına tâbi olmamalıdır.

Rapor, bağımsızlığın, merkez bankası kanun ve tüzüklerinin ulusal seviyede zorunlu özerkliğinden yararlanılarak Topluluk seviyesine basitçe devredilmesiyle garanti edilemeyeceğini belirtir.

Grup, yeni kurumsal tasarının, çokuluslu bir sistemin özel çehresine tanınması gereken bağımsızlık gereksinimini benimsemesi gerçeğine dikkat çeker. Bu, gelecekteki Avrupa merkez bankası sisteminin resmi yorumu ve özerklik doktrini ışığında çok geçerli bir ifadedir.

Werner Planı'nın 1970'de sunulmasından bu yana, konuyla ilgilenen bazı yazarlar, hükümet ve merkez bankaları arasındaki ulusal bağlantılar sisteminin Avrupa seviyesine transpozisyonunu benimsemişlerdir. Kurumsal kuralların önemi, elbetteki, bu bakış açısına yerleştirilmelidir.

Belli bir siyasi sistemde bir merkez bankasının konumu, aynı zamanda sosyolojik, ekonomik, tarihi ve diğer etkenlere de dayanır. Bu yüzyılın birinci yarısındaki Alman deneyimi, hükümet ve DBB arasındaki ilişkilere hükmeden standartlar kadar önemlidir. Yürütme gücünün merkez bankasına göre daha güçlü olduğu ülkelerde merkez bankasına duyulan güven ve yöneticilerinin çapı, merkez bankasına önemli ölçüde gerçek anlamda özerklik sağlayabilir.

Topluluk üyesi ülkelerin herbirinin merkez bankalarının kanunları ve durumları her ne kadar farklı olsa da -ki bazen farklar çok da büyüktür- hepsi de belli bir özerklikten kanunen veya fiilen yararlanır. Fakat bu özerklik, bir parçasını oluşturdıkları yürütme gücünün dahilindedir. Merkez bankasının özerkliği ile yasama gücünün bağımsızlığı arasında bir ayırım yapmak gerekir. Merkez bankası, para politikasının yönetiminden sorumlu iken, hükümetin de diğer sorumlulukları vardır. Bütün üye devletlerde, kur değişim oranı hükümet ile merkez bankası arasında ortaklaşa kararlaştırılır, ancak son söz hükümetindir. Bazı durumlarda kanunlar ve anlaşmalar, merkez bankasına istisnai bir rol vermiş olabilir, fakat karar alma yetkisi hükümette kalır.

Demokratik bir toplumda son sözü söyleyen siyasi otorite olmalıdır ve fakat hükümet ile merkez bankası arasındaki sürekli bir uyumsuzluğun önemi ve etkisi, merkez bankasına tanınan özerkliğin derecesine göre önemli ölçüde değişir. Uyumsuzluk, kamuoyu için çok ağır sonuçlar doğuracak bir büyük kriz şeklinde veya yetkili kişiler dışındakilerce fark edilmeyecek küçük bir olay biçiminde yaşanabilir. Durum her ne ise, çekişmenin sonuçları yalnız merkez bankasının hukuki durumuna bağlı değildir.

Avrupa Merkez Bankası, Topluluk'tan veya ulusal yürütme güçlerinden direktifler almamak anlamında özerk olmalıdır. Bu açıdan İngiliz veya Hol-

landa sistemleri Topluluk hukukuna aktarılamaz, çünkü yürütme gücü ve merkez bankası arasındaki diyalog ve parlamentonun rolü, egemen bir devlette ve Toplulukta temelden farklıdır. Bu demek değildir ki Avrupa Merkez Bankası siyasi otoriteden izole edilebilir. Siyasi otorite, hukuki yapıyı açıklamak ve merkez bankası gövdesinin üyelerini atmak ile ilgilenmek durumundadır. Avrupa Parlamentosu'nun spesifik rolü ve Topluluk politikaları ile daha yakından ilgilenmesi gereği ele alındığında, merkez bankasının uygun parlamenter komiteye periyodik olarak rapor vermesi gerekli olabilir.

Merkez bankası iki gövdeden oluşmalıdır: Para politikasının gündelik yönetiminden sorumlu yönetici müdüriyet (directorate) ve müdüriyet üyelerinden ve merkez bankaları güvenörlerinden oluşacak düzenleyici ve gövdeyi yönetici işlevdeki konsey. Tıpkı Alman hükümetinin DBB'nin merkez konseyinde yapabildiği gibi, işlemleri 15 gün için askıya alabilecek yetkiyle donatılmış, toplantılara istişari kapasitede katılabilecek bir komisyon delegesi olmalıdır. Böylece federal bir öge, merkez bankası konseyi ile birleşmiş olur. Güvenörler, AET Antlaşması'nın 148/2. maddesi uyarınca, Topluluk Konseyi'nde olduğu gibi nitelikli bir çoğunluk için belirli ağırlıkta oylara sahip olurlar.

Diğer yandan, parasal politikayı tanımlama durumunda federalizmi -veya bölgeselleştirmeyi (regionalization)- sağlamak güç olacaktır. Alman ve Amerikan örneklerinin gösterdiği gibi, parasal bir birlik içerisinde, parasal politikanın merkezileştirilmesinden başka alternatif yoktur. Bölgeselleştirmenin herhangi bir derecesi, yalnızca merkezi gövdelerce saptanmış bir politikanın yerine getirilmesi ile uygulanabilir.

Avrupa Merkez Bankası'nın görevleri herhangi bir merkez bankasının geleneksel görevleri gibi olacaktır; birleşik parayı yaratmak ve yönetmek, dahili krediyi kontrol etmek, parasal politikanın alışılmış enstrümanlarını (faiz oranları, kredi sınırlamaları, münzam karşılıklar, vb.) icra etmek, uluslararası parasal işbirliği ile ilgilenmek ve sistemi dışarıya karşı temsil etmek, ayrıca en azından başlangıçta Topluluk kredi mekanizmalarını yönetmek.

Bununla birlikte, Avrupa sistemi kendisini, bütün merkez bankalarının kendiliğinden üzerlerine almadıkları ve tek pazarı çevreleyen koşullar ve genel durum içinde dikkatle sınanması gerekli sorumlulukları üstlenirken bulabilir.

Bunlar:

- i) kredi kurumlarının kontrolü;
- ii) ödeme sistemlerinin düzenlenmesi ve kontrolü;
- iii) banka mevduatlarının korunması; ve
- iv) enformasyonun toplanması ve idaresidir (ödemeler dengesi).

Avrupa Merkez Bankası bu alanlarda mutlaka çok özel güçlere sahip olmak zorunda değildir. En azından başlangıçta, ulusal merkez bankalarının

faaliyetlerini koordine edebilecektir.

Bir merkez bankası olarak, para ve yabancı kambiyo piyasalarına müdahale aracılığıyla, (Adalet Divanı'nca denetlenen) yasama gücüyle ve emisyon yaratan ulusal bankalara ve kredi kurumlarına verdiği borçlar aracılığıyla diğer merkez bankaları ile aynı hareket alanına sahip olacaktır.

Finansal kaynakları ise şunlar olacaktır:

- i) merkez bankalarınca ödenen sermaye aidatları;
- ii) kendi hesabına para yaratması;
- iii) ulusal rezervlerin nihai aktarımı;
- iv) kendi finansal operasyonları.

Avrupa Merkez Bankası'nın organik kanununu basitçe çizmek tek başına yeterli olmayacaktır. Topluluk içi ekonomik politikadan kimin sorumlu olacağını da sormak gerekecektir. Parasal politika, bütün politikanın yalnızca bir yönüdür ve bütçe, mali ve gelir politikaları ve benzerlerini destekleyip, eşlik eder ki, bunun Avrupa seviyesinde açıklanması gerekir. Mevcut kurumsal ve karar alıcı yapı, bir ekonomik birliğin yönetimine uyumlandırılmıştır. Bunun için, böyle bir birliği etkin ve demokratik bir tarzda yönetecek kaynaklara sahip bir Ekonomi Politika Merkezi yaratmak gereklidir.

Bunlar, gelecek bir tarihte bir Avrupa merkez bankaları sisteminin kurulmasında karşılaşılabilecek sorunlardan bazılarıdır. Basit gerçek şudur ki, bugün aktif bir şekilde tartışılmakta olan konu, entegrasyon için ve Topluluğun amaçlarına doğru hızlanan gelişme için önemini göstermektedir.

Ortak bir para biriminin yaratılması, Avrupa birliğinin inşasında asli bir rol oynamalıdır ve bu, Üye Devletler'in yaratılmasını üzerlerine aldıkları birleştirilmiş ekonomik bölgenin yönetimi sorununu etkilileyici bir şekilde sembolize edecektir.

Ortak bir para birimi, APS içinde işbirliği ile gelişmekte olan ekonomik politikaların birbirine yakınlaşması sonucu ilerleyen ekonomik dayanışmanın ifadesidir. Ortak para birimi, politikaların daha da büyük oranda yakınlaşması için motive edici gücü ve Tek Senet ile ana hatları saptanan kurumsal gelişmenin katalizatörüdür. Ve son olarak, Topluluğun birleşik dış görünümünün gerisindeki itici güçtür.

31 Mart 1990'daki Maliye Bakanları Konseyi tasarısına göre ortak parasal politika Eurofed olarak adlandırılan, bağımsız ve demokratik olarak sorumlu yeni bir kurum tarafından yönetilecektir. Fiyat istikrarının sağlanması hukuken bu kuruma teslim edilecektir.

Sistemin merkezini ECU oluşturacaktır. Eurofed, ECU yaratılmasını kontrol edecek; ama ulusal merkez bankaları da yardımcı prensibi uyarınca, ödemeler sistemi, piyasalar ve finansal kurumlarla ilişkiler vb.de gerekli işlemler için, sorumluluğu ellerinde tutacaklardır.

Diğer yandan bütçe açıkları ve borçlanma ile ilgili stratejiler doğrudan zorlama ile empoze edil-

mektense, karşılıklı düzenli gözetim çalışmaları ile saptanacaktır.

1989 Nisan'ında yayınlanan Delors Raporu'na göre, parayla ilgili yeni bir kuruma ihtiyaç duyulmasının diğer bir nedeni, tek bir parasal politikanın farklı merkez bankaları tarafından bağımsızca alınan kararlar ile yürütülemeyeceğidir. Topluluğun siyasi yapısı ve mevcut merkez bankalarını yeni sistemin bir parçası yapmanın avantajları hesaba katılırsa, Toplulukta ulusal ve uluslararası bir parasal politika oluşturulması, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (ESCB) olarak adlandırılarak, bir bileşik oluşum şeklinde organize edilir. Bu yeni sisteme tam bağımsız Topluluk kurumu statüsü verilmelidir. Bu organ, Antlaşma hükümlerine uygun olarak çalışacak merkezi bir kurum ve ulusal merkez bankalarını içerecektir. Sonuç aşamasında ESCB, Konseyi vasıtasıyla Topluluğun para politikasını oluşturan, uygulayan ve üçüncü ülkelerle karşılıklı olarak döviz kurları politikasını da yönlendiren bir organ olacaktır. Ulusal merkez bankalarına da ESCB Konseyi tarafından saptanan prensiplere uygun olarak ve merkezi kurumun talimatlarına göre, politikanın uygulanması görevi düşecektir.

Avrupa Merkez Bankaları Sistemi şu ilkelere dayanacaktır:

- Sistem, fiyat istikrarını sağlamayı hedef alacaktır.

- Sistem, yetkili organlarla Topluluk seviyesinde genel ekonomik politikanın oluşturulmasını öncelikle destekleyecektir.

- Sistem, para politikasının oluşturulması ve yürütülmesi, döviz kuru rezervlerinin idare ve ödemeler sisteminin uygun şekilde çalışması gibi konulardan sorumlu olacaktır.

- Sistem, denetleme organlarının bankacılığı denetleme politikalarının koordinasyonuna katılacaktır.

Politika Araçları:

- Sistemin politika araçları, tadil prosedürü ile birlikte tüzükte belirtilecektir. Araçlar, sistemin, mali piyasalarda ve döviz piyasalarında merkez bankalarının işlevlerini görecektir ve düzenleyici güç rolü oynamasını sağlayacak biçimde olacaktır.

- Kamu kesimi otoritelerine şartlara uygun olarak borç ve bütçe açıkları ile karşılaşan devletlere kefalet vermez, fakat parasal politikayı yürütme anlamında, piyasada, devlet, menkul değerlerinin alım satımını yapabilecektir.

Yapı ve Organizasyon:

- Topluluğun politik yapısına uygun olarak federatif bir yapı söz konusudur.

- Merkez bankaları guvernörleri ve yönetim kurulları üyelerinden oluşacak olan ve daha sonraları üyeleri Avrupa Konseyi'nce atanacak olan ESCB Konseyi, para politikasının oluşumu ve yürütülmesi kararlarından sorumlu olacaktır. Kararlarında Antlaşma'da gösterilen oylama prosedürüne (nitelikli çoğunluk için ağırlıklı oy) uyacaktır.

- Bir kurul oluşturulacak (yardımcı personelle birlikte), bu kurul ortak para politikasının yürütülmesini izleyecek, parasal gelişmelerde düzeni sağlayacak ESCB Konseyi'nin sapladığı para politikalarının günlük uygulamasından sorumlu olacaktır.

- Ulusal merkez bankaları, ESCB Konseyi tarafından alınan kararlara uygun olarak uygulamada bulunurlar.

Statü:

- Bağımsızlık: ESCB Konseyi, Topluluk otoriteleri ve ulusal hükümetler karşısında bağımsız olmalıdır. ESCB Konseyi üyesi olan guvernörler ve kurul üyeleri, uygun ayrıcalıklara sahip olmalıdırlar.

- Hesaplardan Sorumluluk: ESCB tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Avrupa Konseyi'ne yıllık raporlar sunulur; bundan başka ESCB Başkanı sözkonusu kurumlara rapor vermek üzere davet edilebilir. Sistemin yönetiminin denetimi bağımsız olarak Topluluk organlarıncaya yerine getirilir. Bu iş, bir denetleme Konseyi veya bağımsız denetçilerden oluşan bir komite tarafından gerçekleştirilebilir.

Delors Raporu'na göre, ekonomik ve parasal birliğin ilk safhasında, Merkez Bankası Guvernörleri Komitesi para ve döviz kuru politikalarıyla ilgili olarak görüşler oluşturacak ve alınacak tedbirleri saptayacaktır. Üye devletler para politikalarıyla ilgili olarak komiteye danışacaklardır. Politika koordinasyonunu daha etkili yerine getirebilmek için, Komite, üç alt komite oluşturacaktır:

- para politikası komitesi,
- döviz politikası komitesi,
- danışma komitesi (bankacılığın denetlenmesi politikası ile ilgili)

İkinci safhada ESCB oluşturulacak ve para ile ilgili diğer kurumları absorbe edecektir. ESCB'nin fonksiyonları, ortak para politikası ile ilgili gelişmelere göre edinilen deneyimlerin ışığı altında ortaya çıkacaktır. (Bu safhanın 1 Ocak 1993'de başlaması önerilmiştir.)

ESCB'nin bu safhada başlıca hedefi; ilk safhada guvernörler komitesinin ulusal para politikaları arasında yaptığı koordinasyonun son safhasında, ESCB tarafından ortak bir para politikasının formüle edilip uygulanması geçmek olacaktır.

Bu geçişte en önemli zorluk, karar alma gücünün ulusal yönetimlerden bir Topluluk kurumuna aşamalı geçişinin organizasyonudur. ESCB bu aşamada düzenleyici rol oynayacaktır. Ekonomilerin birbirine yaklaştırılması amacı doğrultusunda bu aşamada döviz kurlarındaki dalgalanma marjı son safhaya doğru azaltılacaktır.

Üçüncü ve son safhada ise, ulusal paralar yerine tek bir Topluluk parası oluşacak, geri dönülmez şekilde kilitli döviz kuru mekanizmasına ve tek bir para politikasına geçilecektir. Bu politikanın oluşumu ve uygulanması, döviz piyasalarına müdahale, resmi rezervlerin yönetilmesi gibi konular ESCB'nin sorumluluğuna geçecektir.

AVRUPA TOPLULUĞU'NDA YÜKSEK TANIMLI TELEVİZYON

Dr. Şermin Tekinalp
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Topluluğu Bölümü

Çağımızda teknolojik gelişmenin boyutları o kadar büyümüştür ki, yeni buluşlar yeni olanaklar sunarken yayın alanında ve sosyal alanda bazı tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Bunlar gelişigüzel "vahşi yayıncılık", yayın hizmetinde kalite düşüklüğü ve kültürel kimliğin kaybolması şeklinde kabaca özetlenebilir.

Ancak çağımızın görsel-işitsel teknolojisinin en son buluşlarından biri **Yüksek Tanımlı Televizyon** (high definition television: HDTV) 21. yüzyıl iletişim dünyasına yepyeni boyutlar kazandıracak niteliktedir. Bu yenilikler şöyle özetlenebilir:

1. Günümüzde **sinema filmi ile televizyon filmi** arasında kullanılan malzeme ve fiyat bakımından büyük farklılıklar vardır. Televizyon filmi çekimi için manyetik teyp kullanılır. Teyp kullanma masrafı azaltır. Oysa, sinema filmi çekiminde Lumière Kardeşlerden bu yana (yaklaşık 100 yıl) pahalı, kırılabilir selüloz film rulolar kullanılmaktadır. Ancak, manyetik teype çekilen filmlerin ortaya çıkardığı görüntülerle selüloz filmlerden perdeye yansıtılan görüntüler arasında büyük bir kalite farkı vardır. Özellikle son yıllarda seyirciyi televizyon ekranından beyaz perdeye çekme yarışında sinema film tekniklerinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu üstün teknolojinin kullanılışıyla elde edilen zengin görüntü efektleri televizyon ekranında etkisizleşmekte ya da tamamen kaybolmaktadır. Yüksek tanımlı televizyon bu konuda bir **devrim** yapacaktır.

2. YTTV, manyetik teyp üzerinde sinema filmi görüntülerindeki mükemmellik ölçüsünde görüntü sağlayabilecektir. Geleneksel televizyon görüntüsü için 625'li tarama sistemi kullanılırken YTTV görüntüleri için 1000'den fazla tarama satırı kullanılacaktır. Bu da görüntüdeki mükemmelliği artıracaktır.

3. YTTV, sinema perdesi büyüklüğünde ekranlarla sinema filmi kalitesini evlere sokacaktır.

4. Filmlerin sinemalara dağıtımı tek bir kopyadan **uydu aracılığı** ile yapılacaktır. Geleneksel dağıtımda filmlere gelebilecek zarar korkusu böylece tarihe karışacaktır.

5. Televizyon ve sinema filmi yapımı başlangıçtan itibaren birbirinin aynı olacaktır.

6. YTTV, büyük bir pazar oluşturacaktır. Bir örnek vermek gerekirse, 1986'da tüm dünyada 70 milyar Dolar olan televizyon alıcısı pazarı, 1991'de 103 milyar Dolara ulaşacaktır; 1995 ise tüm dünyada, 1 milyar TV alıcısı kullanılacaktır (Maggiore

s. 114-118, bkz. Çizelge 1,2).

**Çizelge:1- Yayın Araç Gereçlerinde
Dünya pazarları**

	1987	1990
ABD	%55	%53.5
Avrupa	%25	%27.5
Dünyanın diğer ülk.	%20	%19
Tüm pazarlar	1.570 ABD\$	2220 ABD\$

Kaynak:Commision of the European Communities

**Çizelge : 2 - 1995'de Televizyonun
Dünyadaki Yayılımı
birim :milyon**

	Renkli		Siyah ve Beyaz	
	Pal/Secam	NTSC	625 Satır	525 Satır
Japonya	-	100	-	3
Asya	69	27	59.5	6
Batı Avrupa	177	-	37	-
Orta Doğu	30	-	9	-
Afrika	11	-	10	-
Kuzey Amerika	-	184	-	47
Orta/Güney Amerika	35	17	16	12
Okyanusya	10	-	1.4	-
Güney Avrupa	79	-	68	-
Dünya Toplamı	412	328	200	68
	740	268		
		1008		
NTSC Dünya Toplamı	396.5	%40		
PAL/Secam Dünya toplamı	612.0	%60		
	1008	%100		

Kaynak : Commision of the European Communities, Haziran 1988

**YÜKSEK TANIMLI TELEVİZYONUN AVRUPA
TOPLULUĞU'NDA GELİŞME SÜRECİ:**

YTTV ilk olarak 1960'larda Japonya'da geliştirilmiştir. Doğrudan uydu yayındaki gelişmelerle Avrupa kıtasında da YTTV üzerinde çalışmalar başlatılmıştır. Japon sistemi 1125 satır standardı üzerinde çalışırken, Avrupa sistemi 1250 satır standardını esas almıştır. Diğer bir farklılık ise Japon standardı 60 Hz'lik frekans kullanırken Avrupa 50 Hz'lik frekans kullanmaktadır (1125/60 - 1250/50).

Frekans farkı önemli bir farklılıktır. CCIR (International Consultative Committee For Radio) toplantılarında tek bir dünya üretim standardı üzerinde sert tartışmalar olmuştur.

Başlangıçta Avrupa ülkeleri ve ABD Japon standardının dünya standardı olarak kabul edilmesi fikrini desteklemişler, ancak zamanla AT Komisyonu'nun önderliğinde Japonlarınkinden daha iyi bir YTTV üretme fikri benimsenmiştir.

Avrupa'nın kendi YTTV standardını belirle-

mesi 4 yıl sonra Mayıs 1990'da kesinleşmiştir.

Bir dünya standardının kabul edilmesi gelecek için son derece önemli bir konudur. Bugün bir-biriyle uyuşmayan renkli yayın sistemleri (PAL/Secam, NTSC) program dağıtımında ekonomik ve teknik zorluklar çıkarmaktadır. YTTV için bir dünya standardının kabul edilmesi bu zorlukları tamamen ortadan kaldıracaktır.

CCIR toplantılarında "Grup II" olarak isimlendirilen Avrupa Çalışma Grubu şu konularda başarı sağlamıştır:

1. ABD 1250/60 sistemini dünya standardı olarak desteklemekten vazgeçmiş, YTTV ile ilgili çalışma ve araştırma döneminin 1994'e kadar uzatılmasını teklif etmiştir.

2. AT delegeleri arasındaki koordinasyon başarılı olmuştur.

3. EFTA ülkeleri Avrupa teklifine destek kararı almışlardır.

Avrupa sistemi Eureka projesi çerçevesinde geliştirilmiştir. Eureka Project No. 95 olarak bilinen projeyi Fransız Thomson, Alman Bosch, Hollanda Philips firmaları desteklemiştir (Maggiore s. 115).

Yapılan çalışmalarda en çok üzerinde durulan sistem MAC (Multiplex Analog Component), dijital ses kanallarını içine alan televizyon yayını için yeni bir standart olup PAL/Secam YTTV yayınlarını 50 Hz. frekans üzerinde taşıyabilmektedir (uydu yayınlarda bugün kullanılan frekans). MAC sistemi bu nedenle şimdiki televizyon alıcılarında kullanılabilir. Yapılması gereken alıcılara özel bir adaptör yerleştirmektir.

Japon yayın organı NHK, YTTV için MUSE (Multiple Sub-Nyoist Sampling Encoding) sistemini geliştirmiştir. Test aşamasını geçen sistemin 1990 yılında B5-3 uydusu kullanılarak uygulanması planlanmıştır (Kesim s. 51). Ancak, 60 Hz. frekans kullanan bu sistem şimdiki televizyon alıcıları ile kullanılamayacağından, yeni alıcı cihazlarına gereksinim olacaktır. Japonların bu konudaki savunması ise, 60 Hz. frekansın daha iyi resim kalitesi verdiği üzerinde yoğunlaşmaktadır.

ULUSLARARASI DURUM

YTTV sorununda Amerika'nın tutumu belirleyici bir rol oynayacaktır. Amerika kendi YTTV standardını mı geliştirecek, AT'nin ya da Japonya'nın standardını mı kabul edecektir?

Amerika önce Japon standardını desteklemiş, ancak Avrupa'nın alternatif bir YTTV standardı geliştirilmesiyle, yarışa katılmak için heç de geç olmadığını fark etmiştir. ABD Federal İletişim Komisyonu (FCC), Amerika'da tüm medya için tek sistemli yüksek kalitede görüntü verecek, şimdiki TV alıcıları ile kullanılabilecek yerden yayın yapan HDTV standardı kullanılması kara-

rını almıştır (1988 Eylül). Bu da Avrupa'nın kabul ettiği ve üzerinde çalışma yaptığı bir standarttır. Ancak Amerika'daki NTSC ve Avrupa'daki PAL/Secam farklı olduğundan üretimde farklılık sorunu ortaya çıkmıştır.

Bir grup çevre Avrupa ile işbirliğini, diğer bir grup Japonya ile işbirliğini önerirken, sonunda ABD üretim standardı kabulünü 1994 yılına kadar ertelemiştir. Bu aslında bir yerde, Avrupa'nın kendi standardını geliştirmesine zaman tanımak anlamına gelmektedir. Ama bu karar, aynı zamanda, global çapta resmi kararlar alınmadan önce Japonya'nın fiili bir dünya standardı yerleştirmesine olanak tanımaktadır. Bütün bunların bilincinde olarak AT çözümü tarihini 1994'den 1992'ye almıştır.

Bütün bunlar olurken, **CCIR Çalışma Grubu II'**de temsil edilen SSCB, 1350/50 parametrelili kendi YTTV'leri üzerinde çalıştığını açıklamıştır. Ayrıca 3 Nisan 1989'da SSCB, Avrupa ile ortaklaşa Doğu Bloku ülkelerindeki YTTV gösterilerini düzenlemeyi teklif etmiştir. Daha önce de Sovyetler Birliği, Almanya Başbakanı Kohl aracılığıyla YTTV konusunda Avrupa'yla ortak çalışma teklif etmişti.

Bütün bu gelişmeler, daha bir süre ortak bir YTTV dünya standardının kabul edilemeyeceğini göstermektedir (Maggiore, s. 119-122).

AVRUPA'NIN YTTV POLİTİKASI

AT Komisyonu Euraka YTTV Projesi için son derece etkin bir rol üstlenmiştir.

Avrupa'nın YTTV konusunda ilk kararı diplomatik atılımı CCIR'nin 1986 Dubrovnik toplantısında ABD'nin kuvvetli desteğiyle Japon standardının dünya standardı olarak kabul edilmesinin istenmesiyle başladı. Böyle bir kararın alınmasını engelleyen Avrupa ekibi, aynı yıl Ekim ayında Avrupa Topluluğu'nda MAC yayın parametresini Avrupa'da tüm doğrudan uydu yayınları için kabul edilmesini kararlaştırdı ve bir YTTV forumu düzenlendi.

AT'nin geçmişte YTTV üzerinde yaptığı çalışmalardan yukarıda kısaca söz edilmmişti. 1990'da yaptığı ve daha sonra yapacağı çalışmalar şöyle özetlenebilir: 27 Nisan 1989 AT Konseyi Kararına göre, 1990 yılı içinde oluşturulacak YTTV hizmetlerindeki strateji 4 nokta halinde belirlendi. Bunlar:

1. 1990'larda Avrupa endüstrisinin YTTV için gerekli teknoloji, parça, araç ve gereçleri geliştirmesi.
2. 1250/50 YTTV modelini dünya standardı olarak kabul ettirmek.
3. Avrupa YTTV sisteminin tüm dünyada en fazla kullanılmasını, Avrupa YTTV araç gereç ve programlarının satışını garantilemek.

Avrupa Tek Pazarının kurulma amacı yalnızca üye ülkeler arasında yasal engellerin ve sınırların kaldırılması anlamını taşımaz. Avrupa Tek Pa-

zarı aynı zamanda 12'lerin ortak teknik standartları uygulaması anlamına gelir.

Bu nedenle, 12 üye ülkenin birbiriyle uyumlu görsel-ışitsel teknikleri kullanması konusunda Topluluk Komisyonu hem somut adımlar atmış hem de bu konudaki çalışmaları desteklemiştir. Komisyon, 1986'nın sonunda doğrudan uydu yayınlar için kabul edilen MAC-Packet standardının tüm üye ülkelerde uygulanmasını garanti altına alırken, diğer taraftan YTTV için Avrupa üretimi ve yayın standartlarının tüm dünyada kabulü için 1980'lerden bu yana büyük uğraş vermektedir (The Audiovisual media... s. 41 ve Ungerer., s. 181-182).

Konsey, Yüksek Tanımlı Televizyon konusunda 1 Nisan 1989'da takip edilecek genel politikanın ana hatlarını saptayan bir karar çıkarmıştır. Konsey, bu politikanın uygulanması konusu üzerinde titizlikle durmaktadır (Fourth Progress... s. 25-26; The Single Market... s. 22-23; Telecommunications: The New Highways..., Bölüm 4).

Ancak burada, AT Komisyon görevlilerinin de gayri resmi olarak kabul ettikleri bir gerçeği vurgulamakta yarar vardır. Japon'lar CCIR tarafından kabul edilen standarda uygun cihaz yapacaklardır. Üstelik Japonlar, gösteri amacıyla olduğunu iddia etmelerine karşın, Mayıs 1989'da uydu ile YTTV yayınlarını başlatmışlardır. Japonya, bitmiş ürünlerini pazarlamaya hazırlanmakta ve büyük mağazalar şimdiden YTTV ekranlarını kurmuş bulunmaktadır (Maggiore, s. 126).

KAYNAKÇA

1. **Fourth Progress Report of the Commission to the Council and the European Parliament Commission of the European Communities Com. (89) 311 final.** Brussels, 20 Haziran 1989.
2. Kesim, Mehmet. **Yüksek Tanımlı Televizyon HTTV.** Topuz, Hıfzı - M.T.Öngören - A. Aziz - M.Önen. **Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni** (kitabında) İlad Yayını, Mozaik Yayınevi, İst., 1990.
3. Maggiore, Matteo. **Audiovisual Production in the Single Market** Commission of the European Communities. Luxembourg 1990.
4. Ungerer, Herbert. **Telecommunications in Europe: Free Choice For the User in Europe's 1992 Markert.** Commission of the European Communities. Luxembourg 1990.
5. **Telecommunications: The New Highways For the Highways for the Single European Market** Commission of the European Communities, Luxembourg Ekim 1988.
6. **The Audio-Visual Media in the Single European Market.** European Documentation Periodical, Luxembourg. 4/1988.
7. **The Single Market- the Facts.** The Department for Enterprise. London, fifth edition, Şubat 1990.

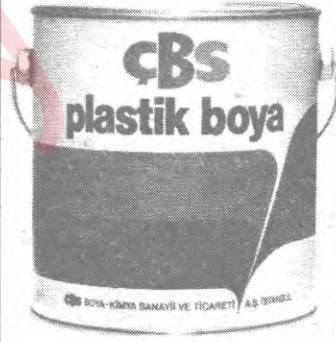
ÇBS

inşaatınızda güç yuvanızda güzellik

ÇBS SUPERLAC

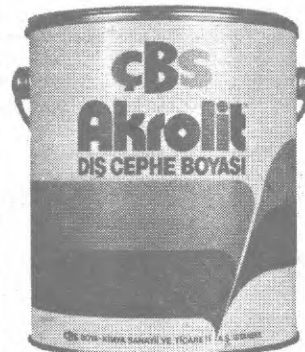
ÇBS PLASTİK

ÇBS LUX

ÇBS AKROLİT

ÇBS
güçlü boya

ULUSLARARASI ALANDAKİ BAZI GELİŞMELER VE KIBRIS SORUNU

Doç. Dr. Faruk Sönmezoğlu

Son yıllarda taraflar arasında gerçekleştirilen çeşitli görüşmelerde ortaya çıkan başarısızlıklar, konuya ilişkin diplomatik çözüm çabalarının zayıflamasına yol açtı. Bu arada, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ve Amerika Birleşik Devletleri temsilcilerinin bazı girişimlerinden de somut bir sonuç alınamadı. Bununla birlikte, Körfez Krizi ertesinde konunun yeniden ilgili tarafların diplomatik gündemlerinde yer alacağı söylenebilir. Muhtemelen de, sorunun uluslararası bir platformda ele alınması konusunda Türk tarafına yönelik bazı bas-kılar söz konusu olacaktır.

Bu arada gelişen bazı olaylar, sorunun taraflarının tezlerini destekleyen ya da yadsıyan konum-ları ile önem kazanmaktadır. Bunlardan birisi, u-zun yıllardır ikiye ayrılmış durumda bulunan Berlin ve Beyrut kentlerinin birleşmeleri ile Lefkoşa'daki "Yeşil Hat" arasında kurulmaya çalışılan ilişkidir.

Kıbrıs Rum tarafının gündeme getirdiği bu ör-neklerden birincisinin pek ikna edici olduğu söyle-nemez. Çünkü, Berlin örneğinde söz konusu olan, soy, dil, din gibi öğeler bakımından ortak oldukları halde Soğuk Savaş şartları nedeniyle bu güne ka-dar ayrı olan bir kentin ve halkın iki parçasının bir-leşmesi olgusudur. Ayrıca, "duvar"ın iki tarafında yaşayanların bu birleşmeyi yaygın bir biçimde ar-zulamış olduklarını söylemek de mümkündür. Lef-koşa'nın iki tarafında yer alan halkların ise yukarı-daki türden ortak özelliklere sahip olmadıkları orta-dadır. Dolayısıyla Lefkoşa'nın iki tarafında yaşı-yan ayrı halkların yeniden bir araya gelmeleri an-cak her iki tarafta da konuya ilişkin yaygın ve sa-mimi bir arzunun varlığı ile mümkündür. Çünkü, Berlin örneğinde mevcut olup da Lefkoşa örneğin-de mevcut olmayan, yapısal nitelikteki bazı birleş-tirici özelliklere ilişkin boşluk, ancak her iki tarafta da yaygın ve samimi bir şekilde var olacak bir yeniden birleşme arzusu ile doldurulabilir. Birleş-tirici bir tutkal vazifesi görececek olan bu arzunun, Berlin'in her iki tarafında olandan daha kuvvetli ol-ması gerektiği ortadadır. Bugün adadaki taraflar a-rasında böyle bir dumumun var olduğu söylene-mez. Bir kere, taraflardan sadece birisi (Rum tara-fı) bu yönde bir arzu beyanında bulunmaktadır. Türk tarafının büyük bir bölümünün ise (en azın-dan şimdilik) böyle bir duygu taşımadığı bilinmek-tedir. Kaldı ki, Rum tarafının bu "arzusu"nun da "Türk kardeşleri ile bir arada yaşama özlemi"ni yansıtmaktan çok, daha önce bir bütün olarak de-netimi altında bulundurduğu bir bölgeye yeniden kavuşma arzusu olduğu kolayca tahmin edilebilir. Dolayısıyla, Lefkoşa'nın "iki yakasının bir araya gelmesi" için gerekli olan bu "yaygın ve samimi ar-zu"nun oluşması, her iki taraf açısından da bazı

güçlükler taşımaktadır. Bununla beraber, Türkiye ile Yunanistan arasındaki "Soğuk Savaş"ın sona ermesi durumunda Lefkoşa'nın iki yakasında çok şeyin değişeceğini, değişebileceğini tahmin etmek de çok zor değildir. Özellikle, her iki tarafta da "Soğuk Savaş sonrası" ortamda yetişecek nesillerin topluluklarının kaderine hakim olmaları, bu zeminin yaratılmasını sağlayabilecektir. Kısacası, "Yeşil Hat"ın ayırdığı Lefkoşa'nın iki yakasının birleşmesi de, ancak, Berlin Duvarı'nın yıkılışında olduğu gibi, her iki tarafta da büyük bir coşku yaratabildiği, patlayan şampanya ve aydınlatma fişekleriyle kutlanabildiği bir zeminde mümkün ve anlamlıdır. Aksi takdirde, mevcut durumu daha da kötüye götürmekten öte bir anlam taşımaz.

Kıbrıs Rum tarafının gündeme getirdiği örneklerden ikincisi ise Beyrut ile Lefkoşa arasında yapılan karşılaştırmadır. Bu karşılaştırmaların ilki kadar gerçeklikten uzak olduğunu söylemek zordur. Gerçekten, her iki "Yeşil Hat" da birbirinden dil, din, soy gibi öğeler bakımından farklı toplulukları ayırmaktadır. Yine bu Hat'ların ayırdığı topluluklar yakın geçmişte birbirleriyle uzun süreli ve kanlı mücadelelere girişmişlerdir. İşte durum, bu iken, bir süre önce ortaya çıkan, Beyrut'un Müslüman ve Hristiyan kesimlerini birbirinden ayıran "Yeşil Hat"ın kaldırılması ve her iki tarafa ait milislerin, para-militer unsurların giderek silahtan arındırılması başlanılması olgusu, aynı süreçten Lefkoşa'nın iki yakası için de işleyebileceğini, işlemesi gerektiğini savunan Rum tarafının görüşlerini destekleyen bir kanıt olarak sunulmaktadır. Oysa bu benzetmenin de oldukça sınırlı bir anlam ifade ettiği söylenebilir. Bu açıdan iki noktanın altını çizmek, Beyrut ile Lefkoşa arasındaki karşılaştırmada bu öğelerin de dikkate alınması gerektiğine işaret etmek yararlı olacaktır. **İlkin**, bilindiği gibi Lübnan nüfusunun yaklaşık %55'i Müslüman, %45'i Hristiyan'dır. Müslümanların bu demografik avantajı, devlet aygıtını önemli ölçüde Hristiyanların etkisine bırakan bir anayasa ile dengelenmeye çalışılmış, hatta belki de bu açıdan biraz ileri gidilmiştir. Ayrıca, ekonomik açıdan Hristiyanların daha güçlü olmaları da bu dengenin bir başka unsuru olarak görülebilir. Dolayısıyla, Beyrut'taki "Yeşil Hat"ın iki tarafında, demografik ve siyasi açılardan belirli ölçüde dengelenmiş, bir araya geldiklerinde birisinin diğeri üzerinde belirgin bir üstünlük kurmasının pek mümkün olmadığı iki topluluk bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Oysa bilindiği gibi, Kıbrıs'taki durum bundan oldukça farklıdır. Herşeyden önce, Türk tarafının ada nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturması ile belirlenen bir demografik dengesizlik söz konusudur. Bu demografik dengesizliğin bazı anayasal düzenlemelerle dengelenmesi talepleri ise Rum tarafınca (bu güne kadar) sürekli olarak reddedilmiştir. Sonuç olarak, Lefkoşa'daki "Yeşil Hat"ın iki tarafında, demografik/siyasi olarak dengelenmiş bir bütünün parçaları değil, bu Hat kalktığında taraflardan birisinin demografik/siyasi

ve ayrıca ekonomik açıdan tam bir egemenliğinin ortaya çıkacağı bir dengesizliğin tarafları bulunmaktadır. **İkinci** olarak belirtilmesi gereken de, Beyrut'taki "Yeşil Hat"ın ancak Suriye'nin denetiminde kaldırılabilirdir. Gerçekten de, Suriye kuvvetlerinin, M. Aoun'a bağlı güçleri etkisizleştirerek bu zemini hazırladıkları ortadadır. Ayrıca, Suriye kuvvetlerinin bölgeden ayrılmaları halinde nasıl bir durumun ortaya çıkacağı da belirsizdir. Buradan kalkılarak, Kıbrıs'ta da tarafları birbirlerine yakınlatacak önlemler ancak, Türkiye'nin (gerektiğinde) zayıf bir durumda bulunan Türk tarafının lehinde bir müdahalede bulunabilme imkanının varlığı ile garanti edilebilir. Bu anlamda Türkiye'nin garantisi, taraflardan güçlü olanın diğerini yutarak istikrar yaratmaya yönelmediği, birlikte, iç-içe olmasa bile yan-yanaya yaşayabildikleri bir toplumsal düzenin koruyucusu olabilir.

Kıbrıs sorununda ilgili tarafların tutum ve tezleri açısından önem taşıyan gelişmelerden birisi de Körfez Krizi'dir. Bu olayın Kıbrıs sorunu ile olan ilişkisi başlıca iki açıdan söz konusudur. **İlkin**, Yunan tarafı, Irak'ın Kuveyt'i işgali ile Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi arasında bir ilişki kurmaya çalışmaktadır. Bu benzetmenin, başta ABD olmak üzere bir çok ülke tarafından pek fazla ciddiye alındığı söylenemez. Gerçekten de, 1974 yılında, konunun tarafları arasında imzalanmış bulunan bir Garanti Antlaşması uyarınca ve oradaki soydaşlarını korumak amacıyla Türkiye'nin yapmış olduğu müdahale ile Irak'ın Kuveyt'i işgali arasında paralellik ancak diplomatik olarak gerektiği için kurulabilir. Buna karşılık **ikinci** bir nokta, Körfez Krizi'nin bir başka boyutu, Kıbrıs sorununun çözüm yöntemi üzerindeki tartışmaları yoğunlaştıracak gibi gözükmektedir. Bilindiği gibi, İsrail'in bütün karşı çıkımlarına rağmen, Körfez Krizi'nin ardından "Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlanması, yeni bir düzen ve dengenin oluşturulması" amacıyla ve kaçınılmaz olarak gündeminde Filistin sorununun da bulunacağı bir veya bir dizi uluslararası konferansın toplanması kuvvetle muhtemeldir. Yunan tarafının da Kıbrıs sorununu bu türden bir uluslararası platformun gündemine sokmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Konuya ilişkin olarak ABD kanalıyla yaptığı girişimlerde şu an için pek başarılı olamadığı söylenebilir. Bunda, Körfez'de savaşın bütün şiddetiyle sürdüğü bu günlerde ABD'nin Türkiye'ye olan ihtiyacının önemli bir rol oynadığı tahmin edilebilir. Dolayısıyla, Kıbrıs sorunun çözümüne ilişkin olarak savaş sırasında gündeme getirilecek girişimlerde ABD'nin Türk tarafının tutumuna daha sıcak bakacağı, en azından sorunun çözüm yöntemi olarak Türk tarafının savunmakta olduğu "konunun BM Genel Sekreteri'nin gözetim ve denetiminde, taraflar arasında yapılacak ikili görüşmeler yolu ile halli" tezini destekleyeceği düşünülebilir. Fakat bu tutumun çok kesin ve çok uzun süreli olacağı sanılmamalıdır. Özellikle, bu yöntem çerçevesindeki girişimlerde soruna bir çözüm bulunamaması, bu-

na karşılık Filistin sorunu konusunda bir uluslararası çözüm açısından belirli bir mesafe alınması durumunda, ABD'nin de sorunun bu türden bir zeminde ele alınarak çözülmesi görüşüne yakınlaşması muhtemeldir. Kaldı ki, başta Sovyetler Birliği olmak üzere uluslararası toplumun diğer etkin üyelerinin konuya ilişkin görüş ve beklentilerinin de bu yönde olacağı söylenebilir. Dolayısıyla da Türk diplomasisinin bu gibi bir muhtemel durumu dikkate alması, hazırlıksız yakalanmaması gereklidir.

Bu durumda Türkiye ne yapabilir? Herşeyden önce, sorunun "BM Genel Sekreteri'nin denetim ve gözetiminde taraflar arasında yapılacak görüşmeler yolu ile" çözüme kavuşturulması gerektiği tezinde ısrar edebilir. Hatta, bu yönde yapılacak baskılara boyun eğilmeyeceğinin bir göstergesi olarak KKTC'nin tanınması konusunda aktif olarak gaba göstermeye yönelebilir. Fakat bu durumda Türkiye'nin yoğun bir uluslararası baskıyı göğüslemeye hazır olması gerekmektedir. Söz konusu baskı siyasi nitelikte olabileceği gibi ekonomik nitelikte de olabilir. Dolayısıyla bu alternatif, duygular yerine mantıkla hareket edildiğinde kolayca uygulanmasına yönelenebilecek bir tercih değildir.

Bir diğer alternatif de, sorunun uluslararası bir platformda ele alınmasının kaçınılmaz olması durumunda neler yapılabileceğini düşünmek, bu türden bir "problem çözme zemininde cepte taşınması gerekli kartları" belirlemektir. Şunu hemen belirtmek gerekir ki, Türk tarafı, sorunun bu türden bir zeminde ele alınabileceğini hissettiğinde bu öneriye katı bir biçimde karşı çıkmaktan çok bu zemini kabul etmesinin karşılığını almaya çalışmalıdır. Ör-

neğin, "Rum tarafının iki-bölgeliliği ve iki topluluğun eşitliğini kabul etmesi halinde sorunun bu türden bir zeminde ele alınabileceği" böyle bir öneri olabilir. Kaldı ki, "sorunun uluslararası bir konferans yolu ile çözümünü yeterince açık bir ifade değildir. Sorunun, Kıbrıs Türk ve Rum toplulukları, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında yapılacak bir konferans yolu ile çözülmesi de, BM Genel Kurulu'nda alınacak bir karar doğrultusunda çözülmesi de bu anlama gelebilir. Dolayısıyla, konunun bu türden bir zeminde çözümünü ilke olarak kabul edildiğinde, ardından bu "uluslararasılığın kapsamının belirlenmesi" sorunu gelmektedir. İşte Türkiye bu konuda da bir tutum oluşturmali, sorunun hangi düzeydeki bir "uluslararasılık" zemininde ele alınması durumunu tercih edeceğini belirlemeli ve zamanı geldiğinde gündeme getirilmeye hazır bir somut öneri üretmelidir. Bu tür bir öneri açısından "Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıslılar", Türk tarafının kabul edebileceği en geniş uluslararası konferans zemini olmalıdır. Kısacası, Türk diplomasisi kendisinin birinci tercihi olmayan bazı zeminler üzerinde de tutum ve görüş üretme alışkanlığını edinmek durumundadır. Bu sadece Türk diplomasisi için geçerli bir değerlendirme de değildir. Dünyadaki önemli güç odaklarının birlikte davranma sıklıklarının arttığı bir dönemde, mevcut bir çok global ve bölgesel sorunun (belirli bir formel çerçeveye uydurularak) artık, uluslararası hukuktaki "rıza" doktrininden çok "aydaşma" (consensus) doktrinine göre ele alınmaya çalışılacağı söylenebilir. Türkiye de, diğer bir çok ülke gibi bu olgunun farkında olmak ve de diplomasisinde gerekli önlemleri almak durumundadır.

- * Başlangıçta bütün sigorta poliçeleri aynıdır.
- * AKSİGORTA POLİÇESİ' nin farkı hasar günü ortaya çıkar.
- * Çünkü, AKSİGORTA GERÇEK HASARI TAM OLARAK, ZAMANINDA ÖDER !

**SİGORTA POLİÇEM VAR DEMEKLE,
AKPOLİÇEM VAR DEMEK ARASINDAKİ FARKI
BİLENLERE SORUN...**

GENEL MÜDÜRLÜK

Bankalar Cad. No : 2 Karaköy / İstanbul 80020

Tel : 151 94 00 (15 hat) Telex : 25422 Akt. Tr. Fax : 143 08 61 - 144 25 01

Hayat Servisi

Bankalar Cad. No : 53 Kat : 1 Karaköy / İstanbul 80020

Tel : 152 67 62 (3hat) - 152 66 50 (2 hat) Fax : 149 60 12

**ANKARA
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ**

Atatürk Bul. No : 103 / 2
06650 Kızılay / Ankara
Tel : 117 64 27 (3 hat)
Telex : 42431 Ando Tr
Fax : 125 63 09

**ADANA
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ**

Atatürk Cad. No : 171
Ekmekçiler Apt. Kat : 4
Adana
Tel : 14 78 17 (2 hat)
Telex : 62586 Cbma Tr.
Fax : 14 78 19

**İZMİR
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ**

Fevzipaşa Bul. No : 172 / A
Basmane / İzmir
Tel : 25 44 50 (3 hat)
Telex : 52589 Aksı Tr.
Fax : 13 23 34

AKSİGORTA bir H.Ö. SABANCI HOLDİNG kuruluşudur.

YA KAPİTALİST EKONOMİLER?

Arslan Başer Kafaoglu

Gazete manşetlerinde hep Sovyetler Birliği ekonomisinin ya da Doğu Avrupa ekonomilerinin zor durumları, batışları anlatılıyor. Peki ama acaba zor durumda, durgunlukta olan Doğu Avrupa ekonomileri mi? Kapitalist ekonomiler sanki çok mu iyi durumdalar? Biraz da batılı ekonomileri gün ışığına çıkarmaya çalışacağız bu yazıda.

25 Şubat tarihli bir dergi var önümüzde: U.S. News And World Report... Derginin ciddiyeti ve incelemelerdeki titizliği kabul etmeyen herhalde yok. Derginin 57. sayfasındaki Ekonomik Bakış da bakın neler yazılı:

Ekonomide kötü haberlerden bir Senfoni: Borsada "boğalar" egemen ve işler yolunda ama, ekonomide son iki haftaya ait haberler oldukça donuk ve kötü. Örneğin, Ocak ayında otomobil ve kamyon net satışı % 27.8 oranında düştü. Ocak ayında Amerikan oto üreticileri 15 fabrikanın kapandığını ve 40 bin kişinin işsiz kaldığını haber verdi. Ocak ayında yine, tarım dışında çalışanların sayısı 232 bin daha eksildi. Bu Amerika tarihinde dördüncü sırada gelen büyük bir düşmedir. İşsizlik % 6.2'ye tırmanmıştır. Halk bu kötü haberlere bakıp ekonominin savaş bittikten sonra hangi sürede normale döneceğini soruyor. Unutuyorlar ki ekonomi geçen yaz başında, yani Amerikan halkının pek azının Saddam Hüseyin adını duyduğu dönemde, bu berbat halindeydi. Ve 1990'daki kapital 1990'larda 2 milyon ev inşa olunup, 10 milyon otomobil satıldığı o güzel günlere dönmemizi engellemektedir.

Dergi bu saptamadan sonra Amerika'da faizlerin nasıl yükseldiğini ve bu yüksek faizlerin ne anlama geldiğini, kapital yoğun işletmeleri (bankalar, sigorta ve hizmet işletmeleri) nasıl bir çöküşe götürdüğüne parmak basıyor.

Bir de aynı tarihi taşıyan yine ciddi bir derginin, Business Week dergisinin uluslararası baskısına göz atalım:

"Savaşta bir ulus. İşsizlik yıl sonunda % 7'yi bulmuş. Oto satışları çamura saplanırcasına durmuş; yıkılmaya yüz tutmuş bir banka sistemi; koca şirketler iflas halinde. Amerika'da hemen herşey oldukça çetin bir çıkmazda..." Herşey kötü giderken borsa'daki canlılığa hayrette kalıyor Business Week yazarları... Ama 1990 sonlarındaki durumun Amerika'da nasıl olduğunu anlamak için aynı derginin bir de 17 Aralık günlü sayısına bakalım. Burada Amerikan ekonomisi üç bölüme ayrılıyor.

1) İhracat yapılan kesimler: Bu kesimlere şu endüstriler giriyor:

-Uçak -Elektrik cihazları ve parçaları -Yüksek öğrenim -Kimya -Aletler -Uluslararası taşıma ve ileti-

şim -Bilgisayar -Kereste ve kağıt ürünleri -Sinema ve kaset film yapımları -İlaç -Muhasebe ve danışmanlık hizmetleri -Mali Hizmetler

Bu kesimlerde -İstihdam (iş bulma) olanağı durgun -Ama haftada 460 dolar düzeyinde, iyi sayılır bir ücret ortalaması var.

2) **İthalatın zedelediği endüstriler:** Bu kesimlerde şu endüstriler yer alıyor:

-Otomobil ve motosiklet -Madencilik -Çimento -Endüstriyel makinelerin çoğu -Tekstil -Deri ürünleri -Elektronik -Vida, somun ve benzeri -Mobilya -Çelik alüminyum -El aletleri -Oto lastiği

Bu kesim 1979'da tarımdışı istihdamın % 16'sını oluştururken bu oran şimdi % 11'e düşmüştür. İş bulma şansı buralarda çok düşüktür. 1979'da 490 dolar olan haftalık, 1979-1990 dönemindeki % 45 enflasyona karşın 430 dolara düşmüştür.

3) Üçüncü kesim, içerde oluşmuş ve dış rekabete açık olmayan kesim. İşçilerin büyük kısmı bu kesimlerde çalışır. Bu kesime ise:

-Ticari basımcılık, toprakla ilgili sanayi, besin endüstrisi, yayımcılık, lastik ve plastik

-İş yönetim hizmetleri, inşaat, iç taşınma ve iletişim, mali hizmetler, taşınmaz mal komisyonculuğu, sigorta, sağlık ve eğitim hizmetleri, tamir ve insanları güzelleştirme, toptan ve paerakende ticaret girmektedir. 1979'da istihdamın % 70'i, 1990'da ise % 77'si bu kesimde sağlanıyor. İş bulma buralarda daha kolay ama ücretler durmadan düşüyor. Enflasyon durmadan sürdüğü için haftalık ücret 355 dolardan 330 dolara düşmüş bulunuyor. Yani işçilerin aşağı yukarı 4/5'inin ortalama haftalık ücretleri 11 yıldan beri durmadan düşmektedir. Dergide bu kısım, istihdam ve ücret kısımları her bir sanayi kolunda ayrı ayrı incelenmiş. Bir sonuç verilmiş: ihracat yapılan endüstriler dışında Amerikan işçi-memurlarının geliri 1980'den bu yana % 6 azalmış. Unutulmamalı ki, ihracat endüstrilerinde çalışanların, genel çalışanlara oranı sadece % 11'dir ve bunların ücreti ortalama, 1980'lerde, % 5,2 reel olarak artmıştır. Amerikan endüstrisinin durumu budur.

Amerika'da durum bu da diğer ülkelerde pek mi iyi? Burada da haberi yine ünlü bir Amerikan yayın organı olan The Wall Street Journal'dan alalım. Tarih 22 Aralık 1990. Başlık: "Karanlık Amerikan Verileri Nedeniyle OECD Ekonomi Tahminlerini Düşürdü."

Yeni tahminlere göre Amerikan ekonomisi 1990 yılının ikinci yarısında belki de "O" büyüme hızında kaldı ve total üretim 1991'de ilk yarıyıldaki eksi büyüme hızında olabilir. Eski tahminde büyüme için % 0,6 oran verilmişti. İyi haber şurada ki, böylesine berbat bir Amerikan ekonomisi, diğer 24 ülkeyi eskisi gibi geriye sürükleyemeyecek. Yani dünya daki etkisi azalmış. "Eskiden 'Amerika hapşırırsa dünyanın kalan kısmı ciğer hastası (pnömoni) olur' denirdi. Bunun böyle olmadığı görüldü" deniyor.

24 ülkeden oluşan grubu ekonomik çöküntüye gitmekten koruyan da Almanya ve Japonya'daki ekonomik gelişme. OECD'nin ekonomistlerinin başkanı David Henderson'a bakılırsa, bu gelişmiş 24 ülkenin 1990 yılında ki gelişme hızı % 2,7 oldu (ilk tahmin % 2,8 idi). Ve daha da önemlisi, 1991 yılının ilk yarısında ekonomide ki düşüş ve yavaşlamanın süregideceği tahmini... Henderson 1991'de ikinci yarıda enflasyonun düşeceği ve 24 ülke grubunda % 2,4 oranında ekonomik gelişme olacağını tahmin ediyor (ilk yarı gelişme tahmini % 1,8).

Yazıda Batının gelişmesini yavaşlatan nedenler üzerinde durulmuş. Bilinen OPEC petrol fiyatlarının yükselmesi yanında, özellikle ülkelerin aşırı korumacılığından da yakınıyor. Bu konuları biz de bir başka yazımızda inceleyeceğiz.

Yalnız kısa bir analiz yapalım burada: 24 ülkede 1990 gelişme hızı % 2,7 ama, bu bir ortalama... Eğer Almanya ve Japonya'nın % 6'ları bulan gelişme hızları olmasaydı, bu ortalama çok daha aşağılarda olurdu. Batı'da sıfır ya da negatif gelişme hızında bir çok ülke var. Bunlardan birisi İngiltere... OECD tahminine göre, İngiltere 1991'de de negatif büyüme içinde olacak ve ancak 1992'de belini doğrultabilecek.

Acaba, Henderson'un hele ABD hakkında ki tahminleri çok mu kötümser. Ünlü FORTUNE dergisinin 11 Şubat tarihli sayısında TODD MAY (Junior) tarafından yapılan tahmin ondan daha kötümser. TODD'a göre Amerikan ekonomisi 1989'dan bu yana negatif gelişme içinde, yani geriliyor. 1990 yılı son çeyreğindeki gerileme ise % 2,5 gibi büyükçe bir orana varmış...

Körfez Savaşı'nda en aşırıların ABD ve Birleşik Krallık olması acaba bu ekonomik temellere, nedenlere mi bağlı? Ne dersiniz...

AMERİKA'NIN SABİT DÖVİZ KURU MODELİ

Warren E. Weber, "America's Fixed-Exchange Model," *The Wall Street Journal Europe*, Friday-Saturday (April 27-28, 1990) dan
Dr. Halil Aksu çevirmiştir.

Büyük endüstrileşmiş ülkeler, sabit döviz kuru sistemini, 16 yıl önce sona erdirdiklerinde kararlarının serbest piyasa için başarı olduğunu gördüler. Döviz kurları, daha uzun süre, hükümetler tarafından saptanamıyacak ve politik gelişmelerin beklenmedik değişmelerine konu olmayacaktı. Spekülatörler, döviz kuru ayarlamalarını, daha uzun süre öngörmek veya hızlandırmak ile bile, zengin olamayacaklardı. Mali olarak sorumsuz ekonomiler, enflasyonlarını, daha uzun süre ihraç edemeyeceklerdi.

Fakat dalgalı döviz kurlarının maliyetleri, beklenenden çok daha büyük olmuştur. Ticaret dengesizlikleri, genellikle, 1974 yılından beri genişledi. Bağımsız para siyasasının ülkelere yararları küçük olmuştur; düzenli ve öngörülebilir siyasa kurallarının en iyi olduğu konusunda büyüyen bir uzlaşma vardır. Örneğin, Batı'nın iyi olduğu konusunda büyüyen bir uzlaşma vardır. Örneğin, Batı'nın ve Asya'nın en gelişmiş yedi endüstrileşmiş ülkesinden oluşan grup (G-7), siyasa eşgüdümü (koordinasyonu) için geçmiş beş yılda birkaç kez buluşmuştur. Çok sık görülen döviz kuru değişmelerinin, uluslararası ticarete maliyeti yüksek olmuştur. Sabit döviz kuru sistemine dönüşü gözönünde bulundurmanın zamanıdır. Bugün böyle bir sistem için model vardır -Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) çeşitli bölgelerdeki Federal Rezerv (Merkez) Bankalarının parasal eşgüdümü.

KARŞILIKSIZ DÖVİZ

Sabit döviz kurlarının çalışmayacağını ileri sürenler, hiç olmazsa, örtük olarak, varsayarlar ki paranın, özde, diğer mallardan bir farkı yoktur. Döviz kurları, paraların görelî fiyatları olduğundan ve standart fiyat teorisi, uzun dönemde, malların görelî fiyatlarını sabitleştirmenin olanaksız olduğunu gösterdiğinden; kuşkucular, savlarlar ki sabit döviz kuru sistemi, kullanışlı değildir.

Fakat geleneksel görüş, döviz kurlarına uygulanamaz; çünkü bugünün dövizleri, karşılıksız dövizlerdir; bu dövizler doğal olarak üretimi, hemen hemen maliyetsiz ve bu nedenle değersiz kağıt parçalarıdır. Bu demektir ki bir hükümet, örneğin daha fazla basım ile, dövizin, güven stokunun azaltılmasından daima sakınabilir. Böylelikle, sabitleştirilen döviz kurları, kullanışlıdır ve herhangi bir oranda, çalışacak. Bu sabit döviz kurları, teorik olarak, kullanışlıdır; bununla beraber, politik olarak kabul edilebilir demek değildir. Sabit kurlar altında, para arzının en hızlı büyüdüğü ülke, para yaratımından en fazla geliri elde eder. Çok daha önemlisi, bu gelirin bir kısmı, diğer ülkelerin o-turanlarından toplanır; çünkü, bir ülkenin para büyümesiyle neden olunan enflasyon, sabit döviz kurları nedeniyle, tüm ülkeler tarafından yaşanır. Bu sonucun, diğer ülkelerce, politik olarak, kabul edilmeyeceği açıktır. Bir ülke, sahip olduğu döviz kurunun değerlendirilmesine izin vererek, diğer ülkeyi, enflasyon ihracından korur. Sonuç olarak, ülkeler, para siyasalarının eşgüdümü için istekli olmadığı sürece, sabit kurları kabullenmeyeceklerdir.

Bununla beraber, sabit döviz kurları için siyasa

eşgüdümü gerekliliği, tüm ülkelerin, para miktarlarının, kabaca, aynı oranda büyümeleri üzerinde anlaşmaları demek değildir. Bu para büyüme oranları, aynı olsa bile ve diğer ekonomik temeller değişmeseler de; son bir araştırma gösterdi ki döviz kurları dalgalanır; çünkü kişiler, döviz kurlarının dalgalanacağını düşünürler.

Sabit döviz kurları için gereken siyasa eşgüdümü, iki ögeye sahiptir:

- Her bir ülke parasının herhangi bir zamanda ve herhangi bir miktarda sabit bir kurda, diğer ülkenin parasıyla değişimine razı olmalıdır.

- Ülkeler, paranın toplam büyümesi ve sonuçlanan gelirin, kendileri arasında nasıl bölüşüleceği üzerinde anlaşmalıdır.

Merkez Bankaları, birinci ögeyi karşılamakta bir soruna sahip olmayacaklar. Eğer bir Merkez Bankası yabancı döviz geçici olarak tüketseydi; o sahip olduğu parayı, diğeri için, uygun yabancı Merkez Bankasıyla daima değiştirebilirdi. Bu düzenleme talep edilen bir paranın herhangi bir miktarının, sabit bir fiyatın, her zaman arz edileceğini garanti ettiğinden döviz kurlarının spekülasyon nedeniyle dalgalanmasını önler. Ve eğer ülkeler, ikinci ögeyi karşılarsa; paralarının aşırı basımı eğiliminde olmayacaklardır.

Bretton Woods sistemi, genellikle, sabit döviz kuru sistemlerinin zayıflığının bir kanıtı olarak gösterilir. Fakat Bretton Woods, sabit bir döviz kuru sisteminin çalışıp çalışmayacağı konusunda gerçekten bir test değildir. Sabit döviz kuru sistemi, yaratılan gelirin miktarı ve bu miktarın bölüşümü konusunda ülkelere arasında bir anlaşmayı içeren siyasa eşgüdümünü gerektirir. Siyasa eşgüdümünün bu ögesi, Bretton Woods sisteminden kaçınıyordu ki sistem, her bir ülkeye sahip olduğu gelirin bir kısmının denetimine izin vermek ile sabit döviz kurlarına dönmeye gayret etti.

Sabit döviz kurlarının, kullanışlı olup olmadığı konusunda uygun bir test, siyasi eşgüdümün gerekli iki ögesinin olduğu bir sistemden kanıt gereksinir. Böyle bir sistem vardır ve bu sistem düzgün bir şekilde çalışmaktadır - ABD'nin para sistemi.

ABD'nin sabit bir döviz kuru sistemine sahip olduğu, çoğuna, şaşırtıcı gelebilir. Federal Rezerv Sistemi (ABD Merkez Bankası Sistemi) tarafından basılan paralar, tek bir para gibi gözükür ve kullanılır. Her bir para, siyah ve yeşil mürekkep ile basılır; her birinin arkasına ve önüne "ABD" yazılmıştır; her biri belirtir ki bu para, "Federal Rezerve Parasıdır" ve "tüm borçlar (kamu ve özel) için yasal bir paradır." Daha fazla, paralar, aynı değerle değiştirilirler: 20 dolarlık bir banknot, 20 dolarlık bir diğeriyle bire bir değiştirilir; 10 dolarlık herhangi biri diğeriyle bire bir değiştirilir; 10 dolarlık herhangi bir banknot için değişim, bire ikidir ve böylece devam eder.

ABD, 12 Federal Rezerv Bölgelerinin paraları arasında dalgalı döviz kuruna sahip olabiliirdi. Bunun yerine, ABD, sabit döviz kuru sistemini seçti.

O zaman, ABD, hangi durum içinde tek bir paraya sahip olmaktan başka bir şeye sahip olur? Gerçekte, yakın bir bakış gösterir ki Federal Rezerv Sis-

temi içindeki 12 bölge bankalarının her biri, kendi paralarını basarlar. Her bir paranın hangi bölge bankası tarafından basıldığı, dört şekilde ayırt edilir. Birincisi, paranın ön tarafının solunda, bir dairenin iç tarafına, bölge bankasının ismi yazılmıştır. İkincisi, bu dairenin ortasında, Federal Rezerv bölgesinin kökenini temsil eden kalın ve siyah bir harf vardır -birinci bölge için (A), ikinci bölge için (B) ve diğerleri. Üçüncüsü, harf sembolü, seri numarasının ilk karakteridir. Dördüncüsü, bölge numarası, ön yüze, dört kere basılır.

Kabul edilir ki Federal Rezerv banknotları arasındaki bu farklılıklar, örneğin ABD ve İtalyan banknotları arasındaki farklılıklardan çok daha az ayrılıklardır. Yine de fiziki anlamda, ABD banknotu, tamamiyle, tek düze değildir. Bu fiziki farklılıkların önemi şudur ki bu fiziki farklılıklar, ABD'nin, 12 Federal Rezerv bölgelerinin banknotları arasında dalgalı döviz kuru sistemini seçebilme olanağını temsil eder. ABD, dalgalı döviz kuru sistemi yerine sabit döviz kuru sistemini seçmiştir.

ABD'nin, sabit döviz kuru sistemini devam ettirmede herhangi bir soruna sahip olmaması, bu sistemin, kullanışlı olduğunu gösterir. Federal Rezerv bölgelerindeki ekonomik temellerde değişimlere rağmen, ABD, bölge banknotları arasında döviz kurlarını ayarlamaya zorlanmamıştır. Bu, sabit kur uygulamasına kuşkuyla bakanlarca olacak şey değildir. Diğer bölge ekonomileri genişlerken, dokuzuncu bölge ekonomisi daralırsa ne olur? Veya dokuzuncu bölge ülkenin arda kalanıyla bir ticaret açığını yönetiyorken ne olur? O zaman kuşkucular savlarlar ki dokuzuncu bölgenin parasında aşağı doğru bir baskı olmalıdır. Şüphesiz ki bu durum, hiçbir zaman olmadı ne de olması olanaklıdır.

EŞGÜDÜLEN GELİR

ABD'nin sabit döviz kuru sisteminin çalışması için neden şudur ki sistem, para siyasasının eşgüdümü için gerekli iki ögeye sahiptir. Birincisi, bölge Federal Rezerv Bankaları, paralarının, herhangi bir zamanda ve herhangi bir miktarda sabit bir kurdan, diğer bölgelerin paralarıyla değiştirilmesi konusunda bir anlaşmaya sahiptirler. Bu anlaşma nedeniyle, pek çok insanın, bölgelerinin banknotlarının diğer bölgelerin banknotlarına göre değişim değerleri üzerinde uyku kaybetmeleri olanaklı değildir.

İkincisi, bölge Federal Bankaları, para büyüme oranının nasıl belirleneceği ve sonuçlanan gelirin nasıl bölüşüleceği konusunda anlaşmaya sahiptirler. Her bir bölge bankası, siyasa sürecine katılır (Federal Açık Piyasa Komite toplantılarında) ve birleştirilmiş siyaset etkinliği, 12 bölgenin tümü için yerine getirilir. Hiç bir bölge bankası, kendi para siyasasını, bireysel olarak yürütemez. Daha fazla, tüm gelir, ABD Hazinesince birleştirilir ve ödenir. Amaç olarak, hiçbir bölge bankası, diğerlerinden daha fazla banknot basarak gelir kazanamaz. Bütün banknotlar, örneğin dokuzuncu bölgede basılsa bile; yine de gelir, hazinece birleştirilecek ve ödenecektir.

ABD para sisteminin bu örneği gösterir ki siyasa eşgüdümünün gerekli olan iki ögesi karşılınca sabit döviz kuru sistemi kullanışlıdır.

TEKNİK İŞBÖLÜMÜ VE BİREY

Doç. Dr.Kuvvet Lordoğlu

*"Teknik bir uygarlık yaratamaz.
O sadece kalkınma ile birlikte moral
kavramlarımızda ve isteğimize bağlı
olarak geliştirici bir unsur olabilir."*

I. Baudovin

"Emeğin parçalanışını halkın katledilişini aynı değerde gören Marx'ın eserlerinde işbölümünün tamamen ortadan kalkışı emeğin tam olarak özgürleşmesi" olarak değerlendirilir. Oysa işbölümü teknik gelişmelerle birlikte değil, onlardan çok önce ortaya çıkmış sını ve ekonomik devrim sayesinde uzmanlaşma, kapitalist ilişkiler sayesinde emek sürecinde parçalanma halini almıştır. Sonuç açık ve berrak bir şekilde bireyin özgürlük alanının ekonomik, toplumsal ve politik olarak daralmasını getirmiştir.

Nedenlerine bakınca; çalışma ilişkilerinde ortaya çıkan, yansımaları hemen hemen tüm toplumda hissedilen nitel değişimlerdir. Örnek olarak, bireyin satmak zorunda kaldığı emeğin mal olması, ortaya koyacağı ürününe hiç bir şekilde müdahale edememesi verilebilir. Yani kurulu sistematik, "sadece bana üreteceksin, ürettiğine de karışmayacaksın" rasyonalitesini kurup, işletmektedir. Birey bu süreç içinde kendine, çevresine, işine ve ürettiğine yabancılaşan bir konum içine girmektedir.

Birey çalışma ile birlikte üreten ve tüketen yapı içindedir. Kapitalist toplumun mevcut statükoyu yapay biçimde sürdürmesi de bir zorunluluktur. Aksi halde tüketen bireyin üretememesi döngünün kopmasına neden olacağı için, şiddetle döngünün kopmamasına çalışılır. Burada da öneriler ya da emredilen: "Çalışırsan tüketirsin" sloganıdır.

İşleyiş, bireyi mekanizmanın bir parçası haline otomatik olarak soktukten sonra yapay denge sürer. Üretilen ürünün veya hizmetin kişiliksiz bir uzantısı haline girme, tüketim cephesinde de benzer kişiliksiz yapıyı sürdürür. Sını üretim kapasitesinin kitlesel örgütlenişi, pazar arayışları ve rekabet gibi unsurlar tüketiciyi mallar, kaliteler, fiyatlar arasında şahsına çevirmektedir. Bu süreç içinde birey bir tüketim otomatına dönüşerek, her yeni malı, yeni bir mutluluk arayışı ile eşanlı görmektedir. Mutluluk da pazarda satın alınan metalar olmakta, zaten sonuçta "İnsanlar iyi şeylere, tüketmeye, layık değiller mi...?"

A. Şenel'e göre, çağdaş medya teknikleri ile büyülenme arasındaki ilgi çekici benzerlik, sanırım tüketen insanın bu alışkanlığının devam edişindeki çaresizliğin de bir argümanı olmakta...

Böylelikle hem üretim açısından hem de tüketim açısından yalnız bireyin süreç içindeki bağımlılığı giderek güçlü bir hale dönüşmektedir.

Yabancılaşma bireyin teknolojik gelişmeler paralelindeki ilk radikal etkilenmesine örnektir. Kuşkusuz bu etkilenmeler salt bireyi değil toplumun da önemli bir bölümünü oluşturan çalışan kesimleri etkileyecektir.

Birey sadece bağımsızlıktan yoksun kalmakta işbölümü ve uzmanlaşma yeni tekniklerin yardımıyla sahip olunan nitelikleri de deforme etmektedir. Belki de bu deformasyon yeni meslekler yeni işkolları yaratmaktadır. Ancak bu bir reenkrasyon yani yeniden canlanma değil çözülmenin, yeni bir biçimi olmaktadır. A. Gorz bu anlamda "kapitalist teknolojinin tarihi, üretim araçlarının niteliksizleşme tarihi ile benzer sonuçlar veriyor" diyerek olguyu açıklamaktadır.

Teknolojik gelişmelere bakacak formasyona sahip değiliz. Ancak gelişmenin hızı, ivmesi, biz çaresiz nihai tüketicileri son kertede yakından ilgilendirmekte, hatta kıyısından köşesinden bulaştırmaktadır. Örneğin banka kartı yardımıyla otomatik para çekme makinalarından 24 saat yararlanma olanağına sahipsem mesai saatleri içinde zaman kaybederek ve "güleryüzlü memurlara" derdimi anlatmayı doğal olarak tercih etmeyeceğim.

Kuşkusuz bu hızlı değişim vurgulanmak istenen teknik bazı sorunlar değil, çalışanın niteliksel yapısında ortaya çıkan sorunlardır. Özünde bireyin yeni tekniği kullanırken duyduğu tatmin **azalmakta**, çalışma yaşı ilerledikçe şayet aynı işi yapabiliyorsa kaybolmaktadır. Çünkü süreç çalışma sisteminde parçalanmayı, daha fazla bölünmeyi gerçekleştiren ve hayata geçiren yeni gelişmelere çalışanlardan daha fazla önem ve **anlam yüklemektedir**. Sanki sistem ne kadar parçalanırsa o kadar çok uzmanlaşma ve uzmanlaşmış çalışan çıkacaktır. Sonuç beklenenin tersini yaratmamaktadır. Yani her özel alanın özel bir uzmanı teknik anlamda "yetkilisi" bulunmaktadır. Ancak bu alanın dışında bilgisine ve işleyişine **tanık bile olamadığı** çok geniş bir dünya içinde yaşam sürmektedir. Kapitalist teknoloji işte tam bu noktada: "Teknik gelişmeyi bize bırakın, siz kullanın" mesajını kitlelere tüm olanakları ile yansıtmaktadır. Çağdaş iletişim teknolojisi -şükürler olsun- Orwell'in 84'ünü aratmaya-

cağa benzemektedir. Seçkin mağazalardan 10 se ne içinde işportaya inen hesap makinalarının kat kıları ile şimdiden dört basit işlemi zihinden gerçekleştiremeyen kuşaklar daha yeni gelişmeler müjdelemektedir. Bu noktada acaba zihinsel fakirleşme ile derin uzmanlaşma atbaşı mı gitmekte...

Teknik gelişmelere bireyin verdiği tepkiler de kuma tezgahlarının 18. yüzyılda tahribinden bu yana oldukça değişiklik gösterdi. Günümüzdeki tepkilerin -özellikle çalışan birey açısından önce hayranlık, daha sonrada işsizlik bunalımı- noktalarına çağını hiç sanmıyorum. Gerçi sorun sadece insan makine etkileşimi olsa idi, çağdaş ergonomi bilimi ni sakıncaları gidermede oldukça mesafe almış kabul edebilirdik. Ancak tekniğin ve araçların çözümlü ve çözümsüzlüğü içinde barındırması hedeflerin, amaçların doğru teşhis edilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Şimdilik aynı dünyayı paylaşan ve farklı ideolojilere sahip bireyleriz. Ancak ortak çıkarlar sadece yaşamsal alanları ile rasyonel davranmamızı gerektirir hale getirmektedir. Sorunu sadece teknik yönlü değil, siyasal, ekonomik, ve toplumsal boyutları ile ele alıp, eleştirel bir dünya görüşüne bu gün her zamankinden daha fazla sahip çıkmalıyız.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Alaaddin Şenel, Birikim 1991.
2. Andre Gorz "Critique de la division du travail" Editoire Seuil, 1973.
3. Nilüfer Göle "Mühendisler ve İdeoloji" İletişim Yayınları.
4. Kuvvet Lordoğlu "Yeni Teknolojinin Yeni Ürünü Emek Sürecinde Müliksüzleşme" Sanayi kongresi tebliği 1989.
5. Pars Esin "İş Bölümü Yabancılaşma ve Sosyal Politika" SBF Yayını, 1983.
6. Maurice Godelier, "Trevail et Trevoiller" Que va devenir le travail.
7. Oliver Pestré "Informatisation de l'emploi" Maspéro, 1983

KUZHEY -GÜNEY ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Feyza Atabek

İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ar. Gör.

Kuzey-Güney ilişkileri sorunu 1970'lerde daha güçlü bir biçimde gündeme gelmiştir. Bu yıllarda Batılı politikacılar, gazeteciler ve toplumların dik-kati uluslararası görüşmelere yönelmiştir. Bu gö-rüşmelerde en çok üzerinde durulan, ticaret ve pa-ra konularıdır. Üçüncü Dünya ülkeleri tarafından, uluslararası görüşmeler sonucu ortaya çıkan olumlu sonuçlara dikkatle bakıldı. Çünkü, genellik-le uluslararası kuruluşların, gelişmiş sanayi ülkele-rinin çıkarları yönünde işlediği kabul edilmekteydi.

Birçok Üçüncü Dünya ülkesi 1960'lardan beri uluslararası görüşmelerde Batı ile barışçı bir mü-cadele stratejisini benimsediler.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ilk 20 yılda dün-yada hızlı denebilecek bir ekonomik büyüme var-dı. Ancak, daha sonraki ekonomik büyüme yavaş-lamış, dünya ekonomisinde durgunluk meydana gelmiş ve siyasal güvensizlik artmıştır. Kuzeyin zengin ülkeleri ile Güneyin fakir ülkeleri arasındaki farklar gittikçe artmaktadır. Bu ülkeler fert başına gelir, eğilim ve yaşama düzeyi, ihracat ve ithalatın ulusal gelir içindeki payı, yatırım oranı, teknoloji bakımından karşılaştırıldığında, durumun Güney ülkeleri açısından ne kadar geri ve yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca, Üçüncü Dünya ülkelerinde nüfus artış oranlarının sanayileşmiş ülkelere oran-la çok yüksek oluşu nedeniyle işsizlik miktarı da daha yüksek olmaktadır.

Üçüncü Dünya ülkelerinde kalkınmayla birlikte demokratik kurumların tam olarak gelişmesinden çok demokrasilerin bozulduğu görülmektedir. Bu ülkelerde ideal liberal-demokratik biçimlerin bozu-larak değiştirildiğine tanık olunmuştur.

Batı ülkeleri gelişmekte olan ülkelerin kalkın-maları için yardımın gerekli olduğunu kabul etmiş-lerdir. Ancak, yardımın bu ülkelerin kalkınma ihti-yacını en iyi biçimde karşılayacak yönde verilmesi gerekmektedir. Bundan başka, iki ülke grubu ara-sında ticaretin artırılması ve genişletilmesi gereklidir. Hammaddelerin dünyadaki üretim ve ticaretin-de gelişmekte olan ülkeler önemli bir yer kaplamaktadırlar. Hammadde fiyatlarındaki dal-galanmalar bu ülkelerin ihrac gelirlerinde dalga-lanmalara neden olmaktadır. Bunun için, fiyatlarda istikrarın sağlanması gereklidir. Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hadleri düşüktür. Sanayileşmiş ülkelerin ihracatları büyük ölçüde sınai maddeler-den oluşmaktadır ve dış ticaret hadleri bu ülkeler lehine işlemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin top-lam dünya ticareti içindeki payı düşüktür, sanayi-leşmiş ülkelerin ise yüksektir.

Çokuluslu şirketler yabancı ülkelerde yatırımlar yapmakta, üretimle ilgili kararları ana şirket tarafından alınmakta ve bağlı şirketlerine bu kararları iletmektedir. Çokuluslu şirketlerin dış ülkelerde yaptığı yatırımların ekonomik ve siyasal sonuçları olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere hammadde kaynaklarına ve bu hammaddeleri yarı işlenmiş hale getiren sanayilere yatırım yapmaktadırlar. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerin ihracatı daha çok hammadde ve yarı işlenmiş maddelere yönelmektedir. Ancak, sanayileşmiş ülkelerin ihrac ettiği işlenmiş malların fiyatlarından daha hızlı olduğu için, gelişmekte olan ülkeler uluslararası ticaretten zararlı çıkmaktadırlar. Bununla beraber, çokuluslu şirketlerin yöneldikleri dinamik endüstriler, bir çok gelişmekte olan ülkenin ekonomik büyümesine olumlu etkide bulunmaktadır. Çok uluslu şirketlerin dış ülkelerdeki yatırımlarının siyasal sonuçları dikkate alındığında, ulusal sınırları kaldırarak faaliyetlerine uluslararası bir özellik kazandıran bu şirketlerin özellikle az gelişmiş ülkelerde devletin yerini almakla tehdit ettiği ileri sürülmektedir.

Kuzey-Güney ilişkileriyle ilgili görüşler liberal, Marxist ve yapısalcı yaklaşımlar şeklinde ayrılabilir. Liberal teoriler, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülke ekonomileriyle ilişkilerini artırarak kalkınabileceklerini savunmaktadır. Burada ticaret bir büyüme motoru görevi yapacaktır. Uluslararası ticaret ve nisbi yarara göre uzmanlaşmanın geliri artırdığı iddia edilir. Marxist teoriler, uluslararası piyasa sisteminde adil bir yarar dağılımının olamayacağını savunmaktadır. Uluslararası piyasa mekanizması gelişmiş ülkelerin kontrolü altındadır ve bundan dolayı az gelişmiş ülkelerin zararına işler. Yapısalcı teoriler de, uluslararası piyasanın Güney ülkelerinin zararına işlediğini iddia eder. Ticaret bir büyüme makinesi gibi hareket etmeyip Kuzey-Güney arasındaki ayrılıkları artırır, çünkü ticaret hadleri Güney aleyhine gerilemektedir.

Uluslararası ortamda Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen fikri 1960'ların başında ortaya atılmış ve günümüze kadar bu konu ile ilgili toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılarda YUED'in temelini oluşturacak ilkeler belirlenmiş ancak bazı amaçlara ulaşma konusunda bir ilerleme görülmemiş ve somut sonuçlara ulaşılamamıştır. YUED fikri iki açıdan gelişmiştir: Kuzey-Güney Diyaloğu ve Güney -Güney İşbirliği.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada politik ve ekonomik alanda bir çok değişiklikler olmuştur. 1960'larda bağımsızlığını kazanan eski sömürgeler Birleşmiş Milletler ve uluslararası kuruluşlar içinde yer almaya başladılar. Güney ülkeleri, BM Genel Kurulu'nda oy çokluğuna sahipti, birlikte ha-

reket ederek üstünlük sağlayabilirlerdi. Nitekim, gelişmekte olan bu ülkeler sanayileşmiş ülkeler ile aralarındaki farkların farkına vararak daha eşitlikçi bir düzen kurulması üzerinde durmuşlardır.

Az gelişmiş ülkelerin ihracatlarında önemli bir bölümü oluşturan hammadde ve tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki dengesizlikler bu ülkelerin ihracatlarında sorun yaratmaktadır. Buna karşın gelişmiş ülkelerin ihrac ettiği sanayi ürünleri fiyatlarının sürekli artması dünya ticaretinde fiyat sorununun çözülmesi için BM Genel Kurulu'na bağlı UNCTAD'ın kurulmasına yol açmıştır. Daha sonra UNCTAD'ın hedefleri bu amacı aşmış ve az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarının ve gerekli tedbirlerin görüldüğü bir forum olmuştur.

Daha çok dış ticaretin düzenlenmesiyle ilgili kurumlaşma ve anlaşmalar kapsamında GATT, dünya ticaretinde en büyük paylara sahip olan gelişmiş ülkeler tarafından kabul edilen ticaret kurallarını ortaya koyan uluslararası anlaşmadır. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini amaçlayan ilkeleri az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özellikle, ticarete ayırım gözetme ilkesi gelişen ülkelerin yeni kurulan sanayilerinin gelişmesine engel olmaktadır.

Az gelişmiş ülkeler arası temel madde anlaşmaları çerçevesinde OPEC'in 1973-74 ve 1978-79 dönemlerinde petrol fiyatlarını artırması (I. ve 2. petrol şokları) bir çok Kuzey'li politika belirleyicisinin ilk defa olarak Üçüncü Dünyanın isteklerinin farkına varmasını sağladı. Petrol zamlarının gerek gelişmiş ülke gerekse petrol ithal eden az gelişmiş ülke ekonomilerine olumsuz etkileri olmuştur. Ancak, gelişmiş ülke ekonomilerindeki olumsuz etkileri nisbeten hafifletilebilmiştir.

Gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki temel madde anlaşmaları, özellikle az gelişmiş ülkeler tarafından üretilerek ihrac edilen temel malların fiyatlarında istikrar sağlamak amacıyla yapılan uluslararası mal anlaşmalarıdır. Böylece, gelişmekte olan ihracatçı ülkelerin gelirleri artacaktır.

Az gelişmiş ülkeler, ihrac ettikleri sanayi ürünlerine gelişmiş ülkeler tarafından "genel tercihler" tanınması için çaba göstermişler ve bir çok sanayileşmiş ülke tercih sistemi uygulamaya başlamıştır. Ancak, tercih listelerine konan malların sayısının çok az ve öngörülen kotaların düşük olması nedeniyle bunların az gelişmiş ülkelere sınırlı bir yararı olmuştur.

AT gelişmekte olan ülkelere yardım etmekte ve onlarla işbirliği yapmaktadır. Bu amaçla Afrika, Karayib ve Pasifik ülkeleri (ACP Ülkeleri) ile Lome

sözleşmeleri imzalamıştır. Lome sözleşmeleri, Topluluk ve az gelişmiş ülkeler arasındaki Yaunde ve Aruşha anlaşmalarının yerini almıştır.

1950'lerin sonunda gelişmekte olan ülkeler ve kalkınma konuları uluslararası alanda önem kazanmaya başlamıştır. Sanayileşmiş ülkeler az gelişmişlere yardımlarını OECD bünyesinde oluşturulan Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) aracılığıyla yapmaktadırlar. Bretton Woods konferansında temelleri atılan iki örgütten biri olan IMF de dış ödeme güçlükleri içinde bulunan gelişmiş ve az gelişmiş ülkelere kredi sağlamaktadır. Fon'un kredileri kısa veya orta vadeli ve geçici dış açıkların giderilmesi veya istikrar programlarına finans sağlanması amacıyla yöneliktir. Fon, kredi verirken üye ülkenin belirli bir ekonomi politikası izlemesini şart koşması nedeniyle, üye ülkelerin ulusal politikalarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bretton Woods konferansının meydana getirdiği ikinci örgüt olan Dünya Bankası son zamanlarda sadece az gelişmiş ülkelerle ilgilenmekte ve bu ülkelere uzun vadeli proje kredisi vermektedir. Banka, kredi vereceği projeyi incelemekte ayrıca ülkenin izlediği iktisat politikalarını dikkate almaktadır.

İkinci Dünya Savaşından sonra dış yardım desteği ile kalkınma modeli benimsenmiştir. Çünkü, gelişmiş ülkeler dünya barışının devamı için az gelişmiş ülkelere yardım zorunluluğunu duydular. Bu ülkelere dış yardımlar genellikle siyasi veya ekonomik nedenlerle verilmektedir. Az gelişmiş ülkelerin çözüm bekleyen kalkınma sorununun çözümüne öz kaynakları yeterli olmamaktadır, bu nedenle, kalkınmalarında dış yardımların büyük önemi vardır.

Bazı az gelişmiş ülke hükümetleri, ihtiyaçlarına göre çok az buldukları uluslararası yardıma cevap olarak, kendi ulusal kaynakları üzerinde kalkınma planları yapabileceklerini tek emin temel olarak düşünmeye başladılar. "Kendi gücüne güvenme" hiç bir özel politikaya işaret etmeksizin bu kabulü sembolize ediyordu. Üçüncü Dünya devletlerinin "kollektif özgüveni" (kendi kendine yeterli duruma gelme) Üçüncü Dünya devletleri arası yardım ve işbirliğinin esas ve gerekli olduğu fikrini veriyordu.

(I)

Brandt'ın raporunda da belirtildiği gibi Güney'in hükümetleri ve uluslarının kendi problemlerinin çözümünü çözme konusunda birinci derecede sorumluluğu vardır; kendi çabalarıyla kaynaklarının çoğunu oluşturmayı sürdürmek ve ekonomilerini planlamak ve düzenlemek zorundadırlar.

Güney'in, kendine daha çok güvenmeye, ekonomik bağımsızlıkla birlikte politik bağımsızlık sürecini tamamlamaya gereksinimi vardır ve bunu arzu etmektedir. Ancak, bu dünya ekonomisinden ayrılmak demek değildir. Daha doğrusu, zengin ülkelerle daha eşit ilişkiler üzerinde anlaşabilme, uluslararası kuruluşların idare ve işleyişine tamamen katılma anlamına gelmektedir.

Son zamanların trendleri, dünya ekonomisi ve uluslararası ilişkilere dair pek parlak bir geleceği göstermemektedir. Yoksul ülkelerdeki fakirlik, açlık, enflasyon, borçlar ve açıkların artması, yüksek nüfus artışı ve buna bağlı olarak daha çok işsizlik, çevreye ve insana yönelik tehlikelerin (ormanların yok edilmesi, kuraklık, hava ve su kirliliği) artması söz konusudur. (2) Fakir ülkelerin fakirlik çemberleri kısa vadede kırılmıyacaktır. Yardıma rağmen önümüzdeki on yıllar süresince bu sorunların üstesinden gelinmeyecek ve ülkeler arası gelir dağılımındaki farklar artacak, kalkınmada Kuzey'in yardımları marjinal kalacaktır. Yardımın kurumsallaştırılması gereklidir. Gelişmiş ülkelerin GSMH'lerinin % 0.7'sinin, BM ve ilgili kurumları aracılığıyla az gelişmiş ülkelere yardım olarak verilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların statülerinin değiştirilerek az gelişmiş ülkelerin söz hakkına sahip olması ve yönetime katılmaları gereklidir.

DİPNOTLAR:

(1) Craig Murphy, *The Emergence of the NIEO Ideology*, Westview Press, 1984, s.94

(2) Nour-South, *A Programme For Survival, The Report of the Independent Commission on International Development Issues under the Chairmanship of Willy Brandt*, London: Pan Books, 1980, s.41-41, 46-47

Riske Karşı!

İmtaş Sigorta

İTTİHADI MİLLİ TÜRK ANONİM ŞİRKETİ

1918

Merkez

Büyükdere Cad. No.116 İmtaş Han
Zincirlikuyu 80300 İSTANBUL

Tel: 174 70 00 / 20 Hat

Faks: 172 00 37

Teleks: 26404 ınas tr

İzmir Şubesi

Cumhuriyet Bulvarı 1375. Sok. Cumhuriyet İşhanı

No. 25/103 İZMİR 35210

Tel: 21 92 57 / 58 - 21 87 82

Faks: 21 87 82

Teleks: 52297 imsi tr

Ankara Şubesi

Olgunlar Sok. No.32/3

Kocatepe 06640 ANKARA

Tel: 117 91 15-18 (4 Hat)

Faks: 125 98 73

20. YÜZYILIN SON GÜNLERİNDE EKONOMİ DÜŞÜNCELERİNE GENEL BİR BAKIŞ

M. Tanju Akad

Ekonomi düşünceleri ve analizleri tüm disiplinler içinde en ideolojik olanıdır. Daha dikkatli bir terim kullanırsak ideolojik deformasyona uğrama şansı en fazla olan disiplindir. Çünkü ekonomi teorisi başka şeylerin yanısıra "Paylaşım"ı rasyonalize eder. Bunun için de en uygun teoriler seçilir. Uygun teori yoksa siparişe göre teori yapılır. Zaten bu pek zor değildir. Çünkü istediğiniz değişkenleri seçip, bunların diğerlerinden daha önemli olduğunu ileri sürerek ona göre ilişkilendirebilirsiniz. Bunları destekleyecek veya çürütecek istatistikler ise yoruma çok açık şekilde kullanılabilir. Bu hep yapılır. Ekonomideki "fikir" ve teori bolluğu bu hadisenin bir ifadesidir.

Ekonomi disiplini kapitalizmle birlikte gelişmiştir. Çünkü kullanılan her kaynağın maliyeti hesaplanmaya başlanmıştır. Koyunlar, yünler, serfler, tarla ve otlaklar, nakliye ve sigorta vs. vs. ve herşeyden önce ekmek ve paranın maliyeti.

Ne var ki, ekonomi disiplininin geliştiği koşullarda insanların para ile birbirlerinden mal ve hizmet satın almaları normal karşılanmakta, ancak doğal kaynakların yağması serbest ve dışsal bir olgu olarak her türlü analizden dışlanmaktaydı. Doğanın sınırsızlığı ve teknolojinin her türlü kısıtlamayı aşacağı yolunda önkabuller -zımnen veya açıkça- hali hazırda yaşayan iktisatçılar kuşağının yetenekli temsilcilerinde bile çok yaygındır. Yani doğanın yağması belli bir sınıra ulaşıncaya kadar artan maliyetler henüz ekonomi düşüncesine girmemiştir. Halbuki bunlar çok önemlidir. Salt ekolojik ve sosyal değil, aynı zamanda ekonomik maliyetler sözkonusudur. Dünya çapındaki sürekli enflasyonun nedenlerinden birisi, gelişmiş kapitalist ülkelerin bunu bir finans aracı olarak teşvik etmeleri ise diğer nedeni de doğal kaynakların azalması ve pahalılaşmasıdır. Giderek daha düşük kalitede cevherlerin çıkarılması, aynı tarımsal üretim için giderek daha çok yatırım vs. gibi etkenler henüz ekonominin dışında sayılmaktadır.

Bu geleneksel ekonomi düşüncesinin en büyük eksiklerinden ve ayıplarından biridir. Sanki steril ve nötr bir ortamda cereyan eden hadiseleri işliyor. Halbuki herşey enerji, hammadde ve bunların nihai gerçek maliyetleri üzerine inşa edilmiştir. Kapitalist ekonomiler makul maliyetler içinde enerji ve kaynak bulabildikleri sürece, şu veya bu şekilde piyasaya işletecekler yeni sistemi sürdürme şansını devam ettireceklerdir.

Kuşkusuz ki gerçek maliyetin ifadesi tam olarak fiyat değildir. Kapitalizm maliyet, üretim fiyatı ve değer arasındaki ilişkileri bulanıklaştırmıştır. Sermaye yoğunlaşması bunun nedenlerinden biridir. Diğerleri ise devlet müdahaleleridir. Dolayısıyla serbest piyasaya ait bu kavramları günümüzde kullanmanın olanağı yoktur. Her nasıl ortaçağda hayatı boyunca hiç altın veya gümüşle karşılaşmadan yaşayabilen serfler vardıysa, 19. yüzyılda da devletle hiç karşılaşmadan yaşayabilen İngilizler

vardır. Üstelik altın standardı devletin piyasaya müdahalesini sınırlayıcı bir özelliğe sahipti. 20. yüzyılda ise devlet stratejik her kaynağı denetim altına aldı ki buna nüfus da dahildir. Ayrıca para basma yetkisine sahiptir. Para ve fiyatlara yapılan her müdahale -tüm diğer ekonomik müdahalelerde olduğu gibi çeşitli rantlar yaratır. Parayı elinde tutan devlet bunu mutlaka belli tercihlere göre dağıtacak ve piyasa daha ilk anda güdümlü hale gelecektir. Bunu başka müdahaleler izler ve günümüzün tablosu olan güdümlü piyasa ekonomisi ortaya çıkar. Artık sorun güdümün kimin lehine yapılacağından ibarettir.

Kapitalizmin etkinliği kullanılan her kaynak için ödenilen hesaplanmasından ve bunun karşılığının -kural olarak- istenmesinden kaynaklanır. (Her sistemde var olan ve sonuçta toplumun ödediği transferleri şimdilik bir yana bırakalım.) Bedel ödenmesi işletme bazında israfı azaltır, ama toplumsal ölçekte artırabilir. İlk anda bir bedel ödenmeyen doğa açısından ise yağmaya dönüşür.

"Ekonomisi kolektifleştirilmiş" ülkelerde ise kullanılan birçok kaynak için maliyetlerin ödenmemesi -veya çok az ödenmesi- yıllar içinde kümülatif değeri çok artan bir israfa yol açmaktadır. Her kaynağa bedel ödenmesi ise kapitalizme benzeyen uygulamaları, yani piyasayı çağırttığı için, bu oldukça kafa karıştıran bir konu haline gelmektedir. Verimlilik açısından maliyet unsurlarının (enerji, amortisman, faiz, hammadde ve emek) iyi hesaplanması ve bedellerinin ödenmesi, çalışma ödüllerinin ise başarıya göre yapılması gereği vardır. Birikimin mülkiyeti, kullanım araçları ve sosyal maliyetlerin paylaşılması ise iki sistem arasındaki farkların önemli boyutlarını oluşturmaktadır.

İki Dünya Savaşı ve aradaki büyük kriz süreci devletlerin ekonomideki payını önceden hayal edilemeyecek boyutlara ulaştırdı. Kapitalizm, bir devlet kapitalizmine ulaştı, sosyalizm de bir devlet sosyalizmi olarak yaşandı. Bu olay sosyalizmin özgürlükçü yanını yok eden politik gelişmelerle birleşince ortaya bir karabasan çıktı. Şimdi bütün bu kavramların yeniden ele alınacağı hatta yeniden oluşturulacağı bir süreç yaşanacak.

Ekonomik alanda kolektifleşmenin temeli net maddi üretimin artırılması ve büyük ölçekli üretimin altyapısının tamamlanması olarak görülünce sosyalist ülkelerin ekonomileri tek yönlü bir gelişme gösterdi. Sağlık ve eğitim dışında hizmet sektörü ve tüketim malları sektörü çok az gelişebildi. Bu da yaşam kalitesini düşürdü çünkü halk kapitalist ülkelerde satın alabildiği hizmetlerden ya yoksun oldu, ya da bunları kendi yapmak zorunda kaldı. Örneğin kapitalist ülkelerde her 50 veya 100 kişiye bir bakkal ve benzeri hizmet erbabı düşerken bu ilk planda bir israf olarak düşünülebilir. Ama 500 kişiye bir satıcı düşerse herkes hergün saatlerce kuyrukta bekler ve hayatı zehir olur. Bu nedenle insanlar gelirlerinin bir kısmıyla hizmet satın alarak hayatlarını kolaylaştırırlar. Herkesin

kendi hizmetlerini yapması gelişme ve ilerleme değil, hatta tam tersidir. Öte yandan herkesin bir hizmetçi tutup günde 3-4 saat hizmetlerini yaptırması da olanaksız olduğuna göre, bu hizmetlerin herkese açık müesseselerden satın alınması çok daha iyi bir sistemdir. Zaten kolektifleştirilmiş ekonomiler de şimdi bu yola gidiyorlar.

Ne var ki mal ve hizmetlerin alabildiğine çeşitlendiği bir ülkede bunların merkezi planlarla yönlendirilmesi altından kalkılamayan sorunlar yaratmaktadır.

İlk sorun gelişmiş bir ekonomide bulunan 10 milyon üzerindeki malın (hizmetleri saymazsak) ve bunlara ait çok daha fazla sayıda fiyatın (hemen her malın ayrı zaman diliminde birçok fiyatı vardı) en gelişmiş bilgisayarlarla bile makul ölçülerde hesaplanamayacağıdır. Kısa dönemde tek tek her malın fiyatı ile değeri arasındaki ilişki o kadar önemli olmayabilir. Zaman içinde bir dengeye doğru gidilir. Oluşan dengeler de bir şekilde kabul edilebilir. Ama fiyat her malın diğer tüm mallara göre değişim oranlarını da belirler. Bunun için nisbi fiyatlar terimi kullanılır. Bir ekonomide fiyat yapısındaki çarpıklıklar büyük ise (aslında her ekonomide bir şekilde çarpıktır) oranları avantajlı durumdaki malları üretenler muazzam rantlar elde ederler. (Doğu Avrupa ve Sovyetler'de bazı görevlilerin zimmeterlerine geçirdikleri hayal etmesi bile korkunç servetleri hatırlayın.) Kaynak dağılımı allak bullak olur. İktisadi felaket kapıyı çalar. İster kapitalist, ister sosyalist, devletin her ekonomik eylemi yeni rantlar yaratır. Artık hiç bir ekonomi devlet müdahalesinden mahsun olmayacağına göre, yapılacak tek şey bu rantların en geniş toplumun çıkarlarını artıracak şekilde oluşturulmasını sağlamaya çalışmaktır. Bu da siyasi gücün tasarrufunda olup, onun kısa ve uzun vadeli hedeflerine bağlıdır.

Bunun devamı, fiyat mekanizmalarının yani piyasanın kaynak dağılımında bir araç olarak kullanılması halinde bunun sosyalizm ile uyumlu olup olmadığıdır. Sosyalizmin inşasına girişenler e-ninde sonunda bir yandan küçük üretim ve hizmetleri ile belli dalları serbestleştirirken, diğer yandan bu büyük üretim ve ticareti, özellikle temel mal ve hizmetleri kolektifleştirerek bir uzlaşmaya gitmeye çalıştılar. Ama birikim süreci işledi ve küçük teşebbüsün bir kısmı da önemli servetler edinecek sistemi deldiler. Ortaya ne kuş, ne de deveye benzeyen bir garabet çıktı. Çünkü sermaye özel ellerde çok hareketli bir unsurdur ve kendine yeni alanları hızla yaratma özelliğine sahiptir. Böylelikle sosyalist ülkeler kolektifleşmiş ekonomilerini verimsizlikten kurtarmak için yaptıkları her girişimle kapitalizme yaklaştılar. Belli alanları özelleştirmek, fiyat yapısını düzeltmek için piyasa mekanizmasından yararlanmak, verim ile ücret arasındaki bağı sıkılaştırmak gibi. Ancak bunların yapılmaması bu ekonomilerde daha büyük suistimaller yaratıyor. Sahte üretim rakamları ile gelir transferi, az işe çok ücret, sayısız devlet olanaklarının tahsisi ve benzeri rezaletler giderek verimsizleşen iş-

letmelerle atbaşı gidiyor.

20. yüzyıl hem kapitalizm hem de sosyalizmin saf ideallerinin geçersizliğini ispatlamıştır. Gelişmiş ülkelerdeki kapitalizm devlet sayesinde ucuz enerji bulamadığı anda tüm şaşasıyla birlikte çöker. Fakat, devletsiz yaşayamamasının tek nedeni bu değildir. Devlet tekelci piyasanın nihai düzenleyicisi olarak kaynak transferlerini piyasayı genişletici biçimde yapar. Ayrıca parayı o bastığı için istediği yere istediği kadar ek kaynak aktarır. Kapitalizmin ideologları bunları pekala bilirler ama genelde teorik çalışma alanlarının dışında tutmaya özen gösterirler.

Şimdilerde, yani 1980'lerin başlarından beri OECD ülkeleri devletin ekonomideki payını küçültmeye uğraşıyorlar. Özelleştirmeler birbirini kovalıyor ama nafile; bunlar işin asıl çehresini değiştirmeyen makyajlardan ibaret kalıyor. Yani, şu veya bu teşebbüsü, bazı üretimleri ve hizmetleri özelleştirmek ve devlet payını sözgelimi % 55'ten % 45'e düşürmek pekala mümkündür. Bu oran daha bile inebilir. Ama ne kadar inerse insanın işin rengi değişmez. Kapitalizm devletin üst düzeyde düzenleyiciliği olmadan yaşayamaz. Ekonominin genel yönlendiriciliği ve enerji temini bir kenara bırakılsa bile para arzı devletin elinde oldukça sonuç aynıdır. Merkez bankalarının özerkliği ise bir başka masaldır. Bu yazımızda değinmiyeceğimiz bir başka önemli konu ise azgelişmişlik. Bu ülkelerin sorunları doktrin tartışması açısından daha az anlam taşıyor, çünkü temel sorunları kaynak bulmak ve büyük kaynak yokluğuna rağmen meydana gelen büyük israfı asgariye indirmek. Böylesi bir birikim yapılanma sorunu ise otomatik olarak devleti ekonomik eylemin merkezine koymaktadır. Ekonomik tartışmaların önemli bir ağırlığını piyasa ve müdahale ikileminin teşkil etmesine şaşmamalı.

Bütün bu sorunlara değindikten sonra geleceğe yönelik bir perspektif çizmek oldukça zor. Çünkü sistemler kağıt üzerinde gösterilmeye çalışıldığı gibi işlemiyor. Plan ve piyasa meselesi en saf ifadesiyle bir kaynak dağılımı sorunudur. Eski teoride kaynak gökten iner sonra paylaşırdı. Şimdi kaynağın nasıl elde edildiği de önemli olacak ve bir yönüyle de ekonomi düşüncesine girecek.

Geleneksel ekonomi düşüncesi önce değerin kaynağını, sonra da bunun dağılımını inceledi. Bu verimlilik ve tam istihdam gibi sorunlar izledi. Keynes'ten sonra, tam istihdamın dış ticaret olmadan incelenemeyeceği anlaşıldığı için teorilerde çeşitlilik haklı olarak arttı. Her ne kadar tümüyle kapsayıcı bir dış ticaret teorisi geliştirilemediyse de yaklaşımların tümü birarada alınınca anlamlı bir tablo ortaya konulabiliyor. Öte yandan parasal dengelerin reel dengeleri ne ölçüde etkilediği konusundaki tartışmalar da yaklaşımdan alabildiğine zenginleşti. Ama bu alanda kapsayıcı bir açıklama iddiası daha zor. Para ne kadar önemlidir sorusuna hâlâ "çok az"dan "pek çok"a kadar her çeşit yanıt almak mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yöneticilerin

enflasyon ile işsizlik arasında tercih yapması gerektiğini sanan iktisatçı kuşaklar yetişti. Ama 1960'lara gelindiğinde mucizevi büyüme oranları durmuştu. 1970'lerde ise artık hem enflasyon hem kronik işsizlikle birlikte yaşanacağı ortaya çıktı. Yeni - muhafazakarlar bunu izah edecek eğrileri bulmakta gecikmediler. Ama tam-istihdam cenneti ebediyen yokolmuştu. Bu, "rekabet"ten sonra kapitalizmin ikinci büyük kaybıydı. Sonuçta parasal dengeler önemliydi ama bunlar ne kadar elverişli olursa olsun gerçek dengelerdeki bozuklukları telafiye yetmiyordu. O halde ekonominin gerçek dengelerinin yeniden incelenmesi ve hatta yeniden tanımlanması kaçınılmaz oluyor. Bunu yapabilmek için geleneksel ekonomi düşüncesinin kavramlarını bilmekle birlikte ötesini görebilen bir kuşağın yetkinleşmesi gerekiyor.

Burada üzerinde yeteri kadar durulmamış ama son derece önemli gördüğümüz bir hususa değinmeden geçemeyeceğiz. O da iktisatçıların üretim, dağıtım ve para modelleriyle ilgilenirken sadece enerji modelini değil aynı zamanda tüketim modelini de ihmal etmeleridir. Halbuki bunlar üretim modeli üzerinde büyük ölçüde belirleyici bir etkiye sahiptir. Öyle ki tüketim hedeflerini belirtmeden genel üretim modelinin realist bir tarzda kurulması mümkün değildir. Kanımızca Doğu Avrupa ve Sovyetler'de en azından ekonomik alandaki çıkmazın önemli nedenlerinden biri budur. Batı tipi üretim modeli kabul edilince, hizmet ve tüketim malları sektörlerini geri plana atmış olmanın sonuçlarını ağır bir politik bedel ödeyerek yaşamışlardır.

Bu kolay kolay üstesinden gelinebilecek bir ilişki değildir. Kaldı ki aradan geçen onyıllar boyunca sorun çok yaygın bir illegal veya karaborsa ekonomisinin gelişmesiyle daha da karmaşılaşmıştır. Ekonomik faaliyetin önemli bir bölümü muhtelif şebekelerin eline geçmiş, bu tamamen örgütlü ve sosyal bir hadise haline gelmiştir. Ayrıca bu batı ülkelerinde de görülen illegal ekonomilere göre çok daha boyutlu bir hadisedir. Çünkü batı ülkelerinde mevcut tüketim ve üretim modelleri paralel gelişme sözkonusu iken, doğu Avrupa ekonomilerinde merkezi olarak öngörülen ve nihayet delmiş, hatta çoğu yerde parçalanmıştır. Batı ekonomilerinin tüketim düzeyini kabul ve talep eden kitlelere düşük tüketim düzeyine tekabül eden plan hedeflerini kabul ettirmenin olanaksızlığı çok açık bir biçimde ortaya çıkmıştır. Ayrıca azgelişmiş ülkeler de belli tüketim kalıpları karşısında kaynak yetersizliği çıkmazını yaşamaktadır. Çözümü henüz ortada görünmeyen birçok önemli sorun arasında bu ikilem kesinlikle arka planda değildir ve toplumsal olaylara çok disiplinli yaklaşımların gereği tekrar kendini hatırlatmaktadır. Et-kilenmeler ve sınırlamalar sanıldığından çok daha fazladır. Tüketimde Batı normları kabul edilirse, birçok başka mekanizmanın bunu izlemesini önlemek mümkün değildir. Birçok reformcunun çıkmazı buradadır.

"KIRMIZI MEŞİNDEN YAPMAKUŞ"

Melih Başaran

Dünyanın yüzünü değiştiren teknik gelişmeler savaşların nasıl olacağını belirliyor, savaşlar da kendilerinden sonra dünyanın neye benzeyeceğini... Savaşlarla teknik gelişmeler arasında sıkı bir ilişki olduğu açık, ama pek çok icadın savaşlar tarafından ve savaş için gerçekleştirilmiş olduğu üzerinde pek az düşünülen bir şey. Çağlar arasına noktalama işaretleri savaşlarla konuyor (I. Dünya Savaşı), yeni bilimler ve teknik araçlar ortaya çıkıyor. (II. Dünya Savaşı: Siberetik, Radar, Televizyon) yine savaşlarla yeni rejimler, zihniyetler, algılama ve görme biçimleri doğuyor... Savaş sonrası, savaş meydanında yitirilenlerin bilançosu çıkarılırken **"bir savaşta ilk kurbanın gerçek olduğu"** (Kipling) hiç mi hiç akla gelmiyor.

Savaş nedir? Yeni manevra biçimleri, orijinal taktikler bulma mıdır, yoksa bunların algılanması - ve genelde bütün algılamaya ilişkin olarak bir **aldatma** (tromper) biçimi midir? Aldatan kazanır (triomper), kazanan da aldatır. Savaşın görmeyle, algılamayla, gözlemeye, gizlemeye yakın bir ilişkisi vardır. Eskiler gündüzleri savaşır, gece güçlerini toparlardı. Eski Roma'da, baharın (mart) gelmesiyle, Savaş Tanrısı Mars'ın ışığında düşmanlıklar mevsimi de açılırdı. Bugün artık "görme teknikleri"nin ışıkla bir ilişkisi kalmadı. Radardan (ve sonra da videoyla) bakışsız, kör bir görme, gözetleme teknolojisi geliştirildi. Radardan önce, düşmanın gizli güçleri üzerine bilgilenmede gözcülerden, öncülerden ya da "harita başı" tahmincilerinden yararlanılırken, radar gözsüz, öznesiz, öznelikten uzak, insanı aradan çıkaran, sürekli gözetlemeyi mümkün kıldı. Bugünün "post-modern" savaşlarında kullanılan, video kamerayla donatılmış pilotsuz keşif uçakları ya da bütün dünya yüzeyini gözaltında tutan "casus uydular" bunun mantıksal-teknik (tekhnelogos) bir devamından başka bir şey değildir.

Radardan itibaren geliştirilen televizyon, 20. yüzyılın bütün hanelerine girerek, buralara atasının icat nedeni olan gözetleme olgusundan da bir şeyler getirdi. Kamu yaşamı ile özel yaşam ayrımı bu kutunun saydamlığında birbirine olan direncini yitirdi. **Televizyonda savaşa verilen önemle, giderek, savaşta bir medya olarak televizyonun önemi, savaşta radara verilen önemin boyutlarını aldı.** İnsanlar evlerinde gözetlenmeye ("gözaltı") başladılar. Foucault'nun "Gözetleme ve Cezalandırma"da yazdığı gibi, her gözetlemenin bir cezalandırma rolü olduğuna göre, insanların

cezası da öznelliklerinin, değişik düşünme ve beğeni biçimlerine sahip olabilmelerinin ellerinden alınması oldu.

Televizyondan önce, ona nazaran daha aktif bir medya durumuna gelen, sinema, afiş, vs. gibi araçlarla insanların politik belirlenimi propagandayla, belgesel haber filmlerinin nesnelliğinde, ya da yapıntının (fiction) gerçeklik yanılsaması veren "realist" teknikleri aracılığıyla gerçekleştirilirken, televizyonun olayları olduğu anda (**entemps reel**), kesintisiz ve yapıntısız verebilme gibi bir özgülüğe sahip olması (bunu her zaman gerçekleştirebilmesi değil) nedeniyle propaganda tekniği tümüyle geçersiz kılındı. İnsanlar-politikacılar ve diplomatlar da dahil-olaylar üzerine gazetenin verdiği gibi **günlük**, radyonun verdiği gibi **saat başı** yorumlar değil, ama olayların kendisini, anında, "olduğu gibi" görmek istiyorlardı. İşte Amerika'nın Atlanta kentinde CNN (**Cable News Network**) televizyon kanalı bu düşüneyi gerçekleştirdi: Dünyanın dört bir yanındaki muhabirler aracılığıyla olayları olduğu anda bütün dünyaya kesintisiz, naklən yayınlamayı (satmayı). İşte, Körfez krizinin 17 Ocak'a kadar süren ve tarafların karşılıklı beklenmedik beyanatlarıyla çalkalanan belirsizliğinde olsun, savaş boyunca olsun, diplomatlar ve devlet başkanları gibi, herkes, gelişmelerden, klasik diplomatik kanalların işleyiş biçimlerinin hepsini modası geçmiş kılarak çaresiz bırakan bu kanal aracılığıyla **ilk önce** haberdar oldu. Aynı, Tien-Yan-Men Meydanı ya da Romanya olayları sırasında olduğu gibi, kamuoyu, bütün klasik politik dolaşımların, propagandanın ve "devlet aygıtı"nın ötesinde bu özel kurum tarafından, saatten saate değişen çelişkili haberler, görüntüler, ortalığı paniğe veren telaşlı kesintiler aracılığıyla bir yerden öteki yere götürüldü, nesnellik, şeylerin açık seçik görüntüsü adına, olaylar üzerine bir bakış açısı, bir yorum geliştirmeden hırpalanıp durdu.

Bu aşırı haber (**surinformation**) olgusu, taşıdığı çelişkili haberlerle, aynı zamanda habersizleştirme ya da yanlış bilgilendirme (**desinformation**) olgusundan başka bir şey de değildir. Sinemanın teknik temeli, nasıl retinanın görüntüyü algılamasındaki bir gecikme, insanın makine karşısındaki zayıflığı üzerine kuruluysa, televizyonun da "bilgilendirme" miti algılama sonrası muhakeme etme, düşünme, imge ile düşünme arasında bir bireşime (sentez) gitme yeteneğindeki bir gecikme üzerine kuruludur. Bu imge bombardımanı karşısında, bireşimi yapacak fakültelerin (Kant) zamanı yoktur ve şeylerin, olayların, kendileriyle onların görüntüleri arasında bir karşılaştırmaya fırsat olmadan bu görüntü imparatorluğunda, iş **görüntünün görünüşü olduğu şeyin üstüne çıkması, onu yenme-**

sine varır. Böylece yalnız görüntüler savaşı vardır. Basit göz yanılsamaları, "post-modern" savaşta, radar yanılsamalarına, matematiksel olarak yaratılan, örneğin bir tankı, bir misli bütün noktalarıyla elektronik olarak boşlukta taklit eden ve böylece de bütün radarları şaşırtıp saldırıya geçiren yanılsamalara, ya da F117 uçakları gibi gerçek olup görüntüsü olmayan, yani radarın kapamadığı, Lewis Carroll'un, "bir kedinin boşlukta asılı kalan gülüşü" türünde bilmecesi imgelerini animsatan yanılsamalara dönüşür.

Caydırıcı gücüne inanılan nükleer silahlanmadan sonra gelen yer bu görüntüler savaşıdır: Barış zamanında sivillerin metrolarda, pasajlarda, süpermarketlerde video kameraların ölgün ama uykusuz gözlerle gece gündüz izlendiği, Varlığı gerçek mi yoksa yansı mı diye düşünmekte kendini yitiren metafiziğinin kendisini teknikte gerçek yapıp olgular safına yükseldiği (*) toplumun savaşıdır. Öte yandan, bu post-modern savaşlarda, II. Dünya Savaşı'nda ve Vietnam'da, savaşın makineler arasında yapılmadığını kamuoyuna göstermesi açısından büyük rol oynayan röportajlar, yakın çekimler (**kamera subjektif**) dışarda bırakılacaktır. Son Körfez Savaşı'nda, müttefiklerin kendini mitileştiren "Haklı Savaş", artık F11 misali, görüntüsüz, "kendini teşhir etmeyen" savaş, "temiz savaş" olacaktır. Enselerinde kamera askerler öldüremiyordur, "subjektif" bakış açısı imkansız kılıyordur.

Bu sahte misilleri, taklit tankları, olmayan hayat uçakları, vs. tanımlayan bir sözcük var Fransızca'da: **Leurre**. Sözlük anlamı; "avcı doğanı geri çağırmak için havaya uçurulan kırmızı meşinden yapma kuş". Ancak, mecazi anlamda aldatmaca, tuzak vs. anlamında kullanılıyor. Bu "yapma kuş" unutulmuş, ancak imgesi kalmış, mecazi anlamı, kendini metafizik gibi gerçek yapmış teknikte, görüntü tekniğinde: Savaşta. Birisi onu havaya fırlatıyor, düşman olduğu kadar bütün televizyon seyircileri de sıçırıyor havaya, en önce ağızlarıyla tutmak için...

(*) bkz. J.F. Lyotard: "L'inhumain" ; Galilée yayınları, Paris; s. 14. Ayrıca genelde görüntü teknikleri ve savaşla ilişkisi üzerine:

TARİHİN SONU MU? YA DA HAYALİMDEKİ KOMÜNİZM! BAZILARI LİBERALİZM SEVER!

Hayri Aydın

İ. Ü. SBF Y. Lisans öğrencisi

Bu çalışma, Francis Fukuyama'nın, National Interest'te 1989 yazında yayınlanan ve Aralık 1990'da Dünya Solu adlı çeviri dergisinde Türkçeye çevrilmiş olan "Tarihin Sonu mu?" başlıklı yazısını anlamak ve tartışmak çabalarının ürünü olacaktır.

Fukuyama, Batı liberal demokrasisinin insanlığın ulaştığı son aşama olarak kavranmasından yana. Bu değerlendirme -daha doğrusu tercih- onu artık liberalizme alternatif bir ideolojik evrimin söz konusu olamayacağı sonucuna ulaştırmakta.

Tüm yazı boyunca Fukuyama, Hegel'i Marx'tan ve Marxist yorumcularından kurtarmak misyonunu oldukça inanmış -ve neredeyse militan- bir biçimde gerçekleştirmeye çalışıyor.

Fukuyama, tarihin sonu nosyonunu, kuşkusuz Marx'ta görüldüğü biçimiyle değil fakat Hegel'ci yorumuna uygun olarak kullanıyor. Bu tarz bir değerlendirme onun, liberalizme alternatif olduğu düşünülen ve en gelişmiş olarak Sovyetler Birliği ve Çin'de somutlanan Marxizm'in işini, hemen -ve hissedilir ölçüde sevinçle- bitirmesine yol açıyor.

Temel eksen ve değerlendirme tarzı bu şekilde özetlenebilecek olan yazının içsel gelişimi şöyle belirlenebilir:

Fukuyama ilk olarak tarihin sonu nosyonunun kısa bir açıklamasını yapıyor ve kuşkusuz bu açıklamanın gerektirdiği ölçüde, Hegel'in ve Marx'ın tarih felsefelerine değinmek durumunda kalıyor. Fukuyama, bu açıklamalarla "Hegel'i Marx'tan kurtardıktan" sonra, tarih sonrasında değil ama tarih içinde liberalizme alternatif olduklarını ileri süren faşizm ve komünizmin bu iddialarının faşizm için II. Dünya Savaşı sonrasında ve komünizm için 1980'li yıllarda Çin ve Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelerle sona erdiğini düşünüyor ve son olarak da ulaştığımızı düşündüğü tarih sonrası dönemde hem uluslararası ilişkilerde ve hem de insanlığın önüne çıkardığı problemlerde ne gibi değişiklikler olabileceği üzerine kestirimlerde bulunuyor.

Fukuyama'nın yazısının leit motifi, 1980'li yıllardaki Çin ve Sovyet örnekleri temel alınarak, insanlığın ideolojik evriminin son noktası ve insanın yönetiminin son bir şekli olarak Batı liberal demokrasisinin ayakta kaldığı ve sınıf savaşı kavramının anlamsızlaştığı değerlendirmesidir.

Bu değerlendirmenin, çok tanıdık bir değerlendirme olduğunu kabul ediyorum. Aynı ölçüde tanıdık fakat mutlaka daha açıklayıcı ve gerçek bir değerlendirme ile yanıt veriyorum.

Sınıf savaşı kavramının açıklayıcılığına dair inanç, yeni doğan bir sınıf olarak burjuvazinin aris-

tokrasiye karşı savaşı süresince burjuvazinin kuramcıları tarafından da paylaşılıyordu. Fakat işçi sınıfının, tarihi gelişim süreci içinde, burjuvazi ile mücadelesinin başlaması, sözkonusu kuramcıların görüşlerini değiştirmesine yol açtı. "Artık, sınıf savaşı, bugün için açıklayıcı olmayan, çok dar bir bakış açısı" haline gelmişti.

Fukuyama'nın tezlerini açmadan önce, kullandığı yöntem üzerine bir itirazda bulunuyorum. Fukuyama'nın Çin ve Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelere bakarak komünizmin sonunu ilan etmesinin son derece aceleci ve bilimsel olmayan bir tutum olduğunu düşünüyorum.

Marxizm'in kapitalist sisteme ilişkin açıklamalarının geçersizliği, bu sistemde içkin çelişkilerin ortadan kalktığı ve dolayısıyla kapitalist devletin doğasının değiştiği kanıtlanmadıkça, -kuşkusuz kanıtlanamamıştır- komünizmin kapitalizme alternatif konumundan şüphe etmiyorum.

Ancak bu tarz bir değerlendirmenin, kapitalizmin kendini, değişen tarihsel koşullara uyarlama yeteneğinin arttığını, varlığını borçlu olduğu çelişkileri çözme yöntemlerinin farklılaştığını ve yumuşadığını görmezden gelmesi de mümkün değildir. Ama tüm bu söylenenler, kapitalist devletin görece özerkliği vs.de dahil, kapitalizmin doğasına ait değişimler olmayıp aldığı görünüm, biçimlerle ilgilidir. Dolayısıyla Fukuyama komünizmi sevinçle mahkum ederken bu tezlerle hesaplaşmayı Sovyet ve Çin deneyleri üzerine modelini geliştirirken çok kolay bir yol seçiyor.

Kolaylık ve tembellik her zaman birbirini çağırıyor.

I

Fukuyama, bu bölümde tarihin sonu nosyonunun tarihini arıyor. Bu nosyonun en iyi bilinen savunucusunun, tarihsel gelişiminin yönünün maddi güçlerin etkileşimi ile belirlenen amaçlı bir yön olduğuna ve ancak bütün çelişkileri nihai olarak çözecek bir komünist ütopyanın gerçekleşmesiyle sona ereceğine ilişkin açıklamasıyla Marx olduğunu belirledikten sonra; onun başı, ortası ve sonu olan diyalektik bir süreç olarak tarih kavramını Hegel'den aldığını saptıyor.

Fukuyama, Hegel'in insanı kendinden önceki doğal hak teorisyenlerinin iddia ettiği gibi az çok sabit "doğal" yüklemelerin bir toplamı olmayıp, kendi somut tarihsel ve toplumsal çevresinin ürünü olarak değerlendirdiğini, dolayısıyla, insanın doğal çevresinin bilim ve teknolojinin uygulanması yoluyla denetimi ve dönüşümünün kökeni olarak Marxist değil Hegelyen bir kavram olduğunu yazıyor. Hegel'deki tarihe bir amaç ve yön atfeden bu tarz değerlendirmenin mantıki sonucu açıktır:

Hegel, tarihin mutlak bir anda en yüksek noktaya çıktığına inanıyordu -nihai akılcı bir toplum ve devlet biçiminin galip geldiği bir anda.

Kuşkusuz Hegel, "Tanrının yeryüzünde yürüyüşü olarak değerlendirdiği devletin varlığını, Mutlak'ın tarih içinde rasyonel bir açılımının ürünü olarak değerlendiriyordu".(1)

Aslında Fukuyama'nın, en azından bir konuda çok sevdiği Hegel'e kırılgan olduğunu düşünüyorum. Zira Hegel, tarihin sonunu ilk olarak ilan etme fırsatını Fukuyama'ya bırakmadı ve 1806 Jena savaşı'nda Napolyon'un Prusya monarşisini yenmesinde Fransız Devriminin ideallerinin zaferini ve özgürlük ve eşitlik ilkelerini içeren devletin yaklaşan evrenselleşmesini ilan etti.

Çok açıktır ki tarih 1806'dan sonra bitmedi ve özgürlük, eşitlik, demokrasi ilkelerinin burjuvazi tarafından gayrı meşru çocuk muamelesi gördüğüne tanık oldu. 1806'dan 1980'e dek, tarih sınıf mücadelesinin en yoğun olduğu ve mücadelenin ekseninde yukarıdaki ilkelerin liberal devletlerce gerçekleştirilememesinin olduğu bir dönemi gördü.

Liberal devletin, diğerlerinden farklı olarak, insanlara özgür oldukları sanısını vermede başarılı olduğunu ancak, varlığını borçlu olduğu çelişkileri bir taraf lehine (sermaye) bastırması zorunluluğunun sözkonusu ilkeleri gerçekleştirmesini olanak-sız kıldığını düşünüyorum.

Kuşkusuz, özgürlük ve demokrasiyi de yalnızca farklılıkların dile getirilmesi, çelişkilerin ifade edilmesi olarak değil, ama farklılıkların gerçekleştirilmesi ve insanların kendi etkinliklerinin ürünlerine sahip olabilmeleri şeklinde değerlendiriyorum ve liberal devleti, doğası gereği bu amaçların gerçekleştiricisi değil ama engeli olarak görüyorum.

Şimdi Fukuyama ikinci kez tarihin sonunu ilan ediyor. Liberal devletin doğasının zorunlulukları ve sınırlılıkları dolayısıyla, Fukuyama'nın Hegel'den avantajlı olduğunu hiç düşünmüyorum.

II

Fukuyama, bu bölümde Hegel'in maddi dünya-bilinç dünyası ayırımını irdeliyor.

Hegel'e göre, tarihin itici gücü olan çelişkiler herşeyden önce insan bilinci aleminde, fikirler düzeyinde varolur.

Hegel'in ideal ve gerçek dünyalar şeklindeki ayırımı aslında pek açık değildir. Zira Hegel için ikisi arasındaki ayırım yalnızca görünüşte sözkonusudur. Hegel'e göre maddi dünyadaki tüm insan davranışlarının ve dolayısıyla bütün insanlık tarihinin kökleri öncel bir bilinç durumunda yatar ve bu bilinç alemi uzun vadede zorunlu olarak kendini maddi dünyada açığa vurur, gerçekte maddi dünyayı kendi imgesinde yaratır. Bilinç nedendir, sonuç değildir ve maddi dünyadan özerk gelişebilir.

Hegel'in bu idealist tezlerinin yanıtlanması için uzun ama zorunlu bir alıntı yapıyorum.

"Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan

belirli ilişkiler kurarlar, bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasi üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasi ve entellektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir, tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır". (2)

Fukuyama, Marxist yöntemin Marxistler arasındaki kullanımından başka, ona tamamen karşıt kesimlerce de sık kullanıldığından şikayet ediyor ve bu kesimlerin de siyasal tarihsel görüngüleri materyalist tarzda yorumlamaları dolayısıyla, fikirlerin özerk gücüne inanma eğiliminin zayıfladığından yakınıyor. Ülkemizde de yayınlanan Paul Kennedy'nin, Büyük Güçlerin Yükselişi ve Düşüşü adlı eserini bu tarz yorumlamaya örnek veriyor.

Fikirlerin özerk gücü şeklindeki bir kavramlaştırmanın aslında Marxist altyapı-üstyapı çözümlemesi çerçevesinde daha anlamlı olduğunu düşünüyorum. Kuşkusuz bu ilişkiyi basit belirlenme tarzında değil fakat altyapı ve üstyapının karşılıklı ilişkileri şeklinde değerlendiriyorum.

Engels'in de, altyapı-üstyapı çözümlemesinin, altyapının üstyapı üzerinde katı ve ondan etkilenmeksizin hegemonya kurması, olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğunu yazdığını hatırlatıyorum.

Bu açıklamanın, fikirlerin maddi hayatın dışında gelişen ve onu yeniden yaratıcı özelliğinin bulunmadığı fakat içinde olduğu maddi hayata da mesajlar gönderdiği, görece özerkliğinin bulunduğu şeklinde kavranmasını istiyorum. Çünkü;

"Bilinç hiç bir zaman bilinçli varlıktan başka bir şey olamaz ve insanların varlığı, onların gerçek yaşam süreçleridir. Ve her ideolojide insanlar ve onların ilişkileri bize camera obscura'daymış* gibi baş aşağı görünüyorsa, bu görüngü de, tıpkı, nesnelerin, gözün ağ tabakası üzerinde ters durmasının doğrudan fiziksel yaşam sürecinden ileri gelmesi gibi, onların tarihsel yaşam süreçlerinden ileri gelir". (3)

Fukuyama'nın çalışması, fikirlerin özerk gücü temeline dayandığından, doğal olarak ekonomik davranışın köklerinin bilinç ve kültür alanında yatığını ileri sürüyor.

Bu değerlendirmenin bir sonucu olarak da Fukuyama, Çin ve Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelerin, Batı'da sıkça görülen, maddi olanın ideal üzerindeki yengisi şeklindeki değerlendirmelerin aksine, bir fikrin diğeri üzerindeki zaferi olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanıyor.

Fukuyama, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelerin,

Weber'e atıfta bulunarak, "katolik" yoksulluk ve güvenlik yolu yerine "protestan" zenginlik ve risk yaşamını seçen bu ülkeleri yöneten elitler ve liderlerin bilincinde aranması gerektiğini yazıyor.

Fukuyama'nın Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelerin temelini ekonomik olandan çok ideolojik olana dayalı olduğuna ilişkin tespiti, yazısında katıldığı bir kaç değerlendirmeden birini oluşturuyor - kuşkusuz aynı gerekçelerle değil.

Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelere ilişkin değerlendirmelerini Fukuyama'nın yazısının da iç mantığına uyarak bundan sonraki bölümde geliştirmeyi umuyorum.

Hegel'in maddi dünya - bilinç dünyası ayırımının irdelenmesi ile başlayan bu bölümü yine bu irdelemeye ilişkin bir sonuçla bitirmek istiyorum.

"Hegel yöntemi, salt fikirden hareket ediyordu. Oysa, en inatçı gerçeklerden hareket etmek zorunluluğu vardı. Kendi itirafıyla hiçten gelen ve hiçle hiçe giden bir yöntem, bu biçimiyle hiç bir işe yaramazdı". (4)

III

Bu bölümde Fukuyama, 20.yy.'da liberalizme meydan okuyan iki akımı faşizm ve komünizm, inceleniyor ve bölüm sonunda da liberalizme alternatif olabilecek iki eğilimi tartışıyor, din ve milliyetçilik.

Fukuyama'nın yazısı, insan yaşamında modern liberalizm bağlamında çözülmemeyen, alternatif bir siyasal-ekonomik yapı ile çözülebilecek temel ilişkilerin bulunmadığı ön-kabulünden hareketle faşizm ve komünizmi irdeliyor.

Fukuyama, faşizmin, Batının siyasal zayıflığından, düzensizliğinden, topluluk duygusunun olmayışından kaynaklandığını ve bu problemlerin, liberal toplumlarda, ancak ulusal dışlayıcılık temelinde yeni bir halk yaratan güçlü bir devlet tarafından çözülebileceğini ileri sürdüğünden söz ediyor ve faşizmin yıkımının II. Dünya Savaşı sırasında kullanılan atom bombaları ile gerçekleştiğini yazıyor.

Fukuyama'nın çalışmasının en zayıf noktası onun faşizm değerlendirmesinde ortaya çıkıyor. Tarihsel gelişimde ideolojik olanın maddi olana ya da fikirlerin gerçek dünyaya baskın olduğu şeklindeki idealist yöntemden hareket eden yazar, faşizmin maddi yıkımının (atom bombalarıyla) fikri açıdan da yenilmesine yol açtığını yazıyor.

Fukuyama'nın ifadesiyle, "Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları ile birlikte Reich şansöyeliğinin yıkımı maddi olduğu kadar bilinç düzeyinde de bu ideolojiyi öldürdü.

Fukuyama, bize, atom bombalarının yararını anlatıyor. Fukuyama'nın biraz hakbilirlik edip faşizmin yenilmesinde Sovyet halkının hakkını iade etmesi gerekiyor.

Fukuyama'nın övmekte sınır tanımadığı ve hat-

* camera obscura: karanlık oda.

"Marxizm'in öngördüğü sınıfsız toplumun temel aşarısını temsil ettiğini" ileri sürdüğü -ABD ve diğer liberal devletler, bir gözleriyle ağlayıp bir gözleriyle gülerek Nazizm'in Sovyetler Birliği'ni yıkmayı- kuşkusuz onlar için pek eğlenceli idi- seyrettiler ve pek liberal ABD, faşizmi yıkmak için 1945'i bekledi. Ancak benim karşı çıkışımın asıl gerekçesi böyle ifade edilebilir.

Fukuyama, komünizm ile birlikte faşizmi de sararak, faşizmin liberal devletle bağlantısının üstünü örtüyor.

Faşizm ve liberal demokrasi aynı devlet düzeyinin iki durumudur.

Komünizm başka bir devlet düzeni önerir.

Faşizm, liberal demokrasiden farklı olarak devlet'in gücünün daha hızlı uygulanmasını ifade eder. Liberal demokrasi, devlet gücünün uygulanmasındaki zayıflığı işaret eder. Ancak her iki durum da kapitalist devletin varlığını borçlu olduğu ilişkileri bir taraf lehine bastırmak zorunluluğunu eğitmez dolayısıyla kapitalist devletin doğası değişmez.

Faşizm, ilişkileri bir taraf lehinde bastırmak isteyen kapitalist devletin, bu işlevin çeşitli nedenlerle güçleşmesi dolayısıyla, yönetenler arasındaki ittifakları ertelemek ya da ortadan kaldırmak yoluyla devlet gücünün uygulanma hızını artırmasıdır.

Faşizme böyle baktığım için Fukuyama'nın, faşizmi, liberal devlet düzeninin bir alternatifi olarak değerlendiren öngörülerine katılmıyorum.

Aslında bu tarz bir ölçüyü kabul etmediğim halde Fukuyama'nın 24 sayfalık yazısında iki alternatifi biri olan faşizm için yalnızca bir sayfa ayırmasını da ilgiye değer buluyorum.

Artık, ikinci ve kuşkusuz ciddi alternatif olan komünizme geçebilirim. Komünizmin daha ciddi bir alternatif olduğunu ifade eden Fukuyama Marx'ın, liberal toplumda sermaye ile emek arasındaki çekişinin çözülmeyeceği savının artık Batı liberal emokrasileri bağlamında geçersizleştiğine inanıyor. Hatta "Amerika'nın eşitlikçiliğinin Marx'ın öngördüğü sınıfsız toplumun temel başarısını temsil ettiği"ni ileri sürüyor.

Fukuyama'nın, Amerika'nın evsiz barksız insanların, yakın zamanlara dek ikinci sınıf insan olarak görülen zencileri, dünyada, bir günde en fazla insanın öldürüldüğü New York şehrini bu eşitçi toplumda hangi çerçeveye dahil ettiğini çok merak ediyorum ama Fukuyama bunlardan hiç söz etmediğinden öğrenmek ve yazmak olanağım yok.

Kuşkusuz Fukuyama sözetmiyor diye bu olgu ortada kalmayacak.

Amerikan toplumu dünyada insanı en fazla öldüren toplumdur. Amerikan toplumu için söz konusu olan, Fukuyama'nın yazdığı gibi "ekonomik e-

şitlik" değil fakat "ekonomik özgürlük"tür.

Tüm ekonomik ajanların, müdahale edilmeksizin serbestçe faaliyet göstermelerinin sağlanması ise, Fukuyama affetsin, bir başarı olarak görmüyorum.

Ekonomik süreçlere müdahale etmemeyi, invisable hand'in büyümesine kapılmayı kısacası ekonomik yaşamı kontrol etmemeyi insan aklına aykırı sayıyorum.

Amerikan toplumu, yarattığı tüketim kültürü dolayısıyla sürekli bir "bugün" illüzyonu yaratarak, insanların ihtiyaç dizgelerini değiştirip onların yaşam alanlarını bu ihtiyaçların karşılanması ile sınırlandırdığı için insanın özgürlüğünü yok eden dolayısıyla onu öldüren bir toplumdur.

Liberal toplumlarda yaratılan bu tüketim kültürünün doğal sonucu ise, eşitliğin, ortaklığın, toplum içinde ve ona katkıları dolayısıyla bir kimlik kazanmanın ve başkaları için karşılığını beklemeksizin çalışmanın bir ahlak haline getirilmesini değil fakat tam tersini doğurur.

İnsanın özgürlüğünü, tarihsel zorunlulukların bilincine varması olarak değerlendiriyorum.

"İnsan tarihsel zorunlulukların bilincine vardıkça özgürlüğünü yitirmiş gibi görünüyorsa da, her an bilinçlendiği bu süreçte, attığı her adımda, özgürleşmeyi yitirmemek ve sürdürmek için bir adım daha atmak gerektiğinin bilincine varır".(5)

Kuşkusuz bu anlamda insanın özgürleşmesi, onun, kendi özgürlüğünü yitirmeyi göze alabilmesiyle gerçekleşebilir.

Liberal toplumların tüketim kültürü ile, sürekli bir "bugün tatmini" peşinde koşan bireyin ne başka hayat tarzlarının da bulunabileceğini düşüneneğine ne de hayal kurabileceğine, kuşkusuz bu ikisi birbirleriyle yakından ilgili, dolayısıyla özgürleşebileceğine inanıyorum.

Hayal kurabilmek, bugünün ötesine geçmektir.

Bugünle yetinmemek özgürlüktür.

"Her azınlık yönetimi, sürekli bir şimdiki zaman önererek sömürdüklerinin zaman duygusunu uyuşturmaya, hatta hepten köreltmeye gerek duyar".(6)

Tüm bu boyutlarıyla ele alındığında, Fukuyama'nın, Amerika'nın eşitlikçiliği üzerine söylediklerini ciddiye almamak gereği doğuyor.

Fukuyama, kısaca Amerika'nın üstünlüğünü tespit ettikten sonra komünist alternatifi başarı-sızlığını ortaya koymaya çalışıyor.

Fukuyama, Çin'deki gelişmeler üzerine çok az şey söylüyor ve ekseni haklı olarak Sovyetler Birliği'ne doğru kaydırıyor.

Çin'de 1978'de 10. Merkez Komite'nin ünlü üçüncü plenumundan itibaren tarımda dekollektivasyon sürecinin başladığını ifade eden Fukuya-

ma bunun, ekonomiyi düzene soktuğunu fakat siyasal alanda bir yansımasının bulunmadığını yazıyor.

Çin yönetiminin böylece, ekonomiyi yeni bir temele oturturken, siyasal reform sorunundan kaçınarak, Gorbaçov'un Perestroika'sına eşitlik eden otorite çöküşünden kurtulmayı becerdiğini belirten Fukuyama, glasnost'un hiç bir Çinli karşılığı olmasına rağmen Çin'in artık, hem Asya'da bir ormanlık bölgedeki gerillalar için, hem de Paris'te, orta sınıftan öğrenciler için, kısaca, dünyadaki liberal güçler için, bir işaret kulesi olarak davranamayacağını ifade ediyor.

Fukuyama artık Asya'da Maoizm'in geleceğin modeli olmaktan çıktığını ve liberal fikrin çekim alanının büyüdüğüne işaret ediyor.

Fukuyama, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri hem ekonomik alanda hem de siyasal alanda göstermeye çalışıyor. Her iki alanda da kendiliğinden liberalizm olmayan fakat tek bağlantı kayışı liberalizm olan ilkelerin yerleştirilmeye çalışıldığını söyleyen Fukuyama, Gorbaçov ve kurmayları için artık sorunun kavramsal olmadığını saptıyor. Piyasalaştırmanın ekonomik mantığının yönetim tarafından iyi anlaşıldığına sevinen Fukuyama, Sovyet anayasası ve parti kurallarında yapılması önerilen değişikliklerin altında da liberal bir değerlendirme tarzının bulunduğunu ifade ediyor.

Ancak Fukuyama, Sovyetler Birliği'nin başarılı bir liberal devlet olmasıyla de pek fazla ilgili görünmüyor.

Fukuyama, Sovyetler Birliği'nin ve komünist toplumların, farklı ve daha yüksek insan toplumu biçimleri oldukları şeklindeki ideolojik iddialarından ürüyor.

Fukuyama'nın, liberal devletlerle ideolojik anlamda "ağız dalaşı"na girmeyen bir komünizme razı olduğundan hiç şüphe etmiyorum.

Fukuyama'nın Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelerin ekonomik alandan değil fakat ideolojik alandan kaynaklandığı tespitine katıldığını söylemiştim. Ancak ben bunu ne ideolojinin maddi hayata ne de liberalizmin komünizme tarihsel üstünlüğüne dayandırıyorum.

Gorbaçov, 1985'te iktidara gelinceye dek Batıda, birçoğu CIA ile bağlantılı çalışan batılı Sovyetologların, Amerikalı işadamları için çıkarılan ekonomi dergilerinin değerlendirmelerine göre, Sovyetler Birliği ekonomisi çok başarılı ve sorunsuz bir ekonomi olarak kabul ediliyordu.

Tüm ciddi Sovyetologlar, ekonomik anlamda problemsiz, teknolojik alanda çok büyük ölçüde ve hızla ABD teknolojisine yaklaşan, yalnızca 1970'li yıllarda dört milyondan fazla yeni buluş yapılan bir ekonomiden bahsediyorlar. Oysa aynı dönemlerde, Batı, Vietnam felaketini, Watergate skandalını, iki petrol krizini ve Şah'ın yıkılışını yaşıyordu ve bu-

yük güçlükler içindeydi.

Tüm bu söylenenler ışığında, Sovyetler Birliği'ndeki problemin, sistemin, kendisini kapitalist devletlerle yarışma mantığına hapsedmesinden ve kendisini ideolojik düzeyde yeniden üretmekte başarılı olamamasından kaynaklandığına inanıyorum. Sosyalizmin, ekonomik alanda kapitalizmle savaşıması zorunluluğuna yapılan vurgunun aşırılığı ve Sovyet estetiğinin, romancılığının yıllarca hiç bir atılım yapamaması, ideolojik alanda bir kaymayla yol açtı.

Ancak ben Fukuyama'dan farklı olarak, Sovyet düzenindeki ideolojik kaymanın, büyük ölçüde, Gorbaçov ve benzeri yöneticilerle, aydınlar, sanatçılar ve elitlerle sınırlı olduğuna inanıyorum. Sovyet işçi sınıfı, parti görevlilerinin birçoğu ve büyük ölçüde ordu, hala sosyalizmin ideolojik üstünlüğünden şüphe etmiyorlar.

Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelerin bu iki kesimin mücadelesine bağlı olduğu, işçi sınıfı ve sosyalizme inanan kesimlerin ağırlığının arttığı, dolayısıyla Gorbaçov ve diğerlerinin yerlerinin pek sağlam olmadığı artık sır değil, nitekim Fukuyama da bunu görüyor ancak o işçilerin sosyalizm savunusunun enflasyon korkusundan, parti görevlilerinin tavrının da işlerini kaybetme korkusundan kaynaklandığını inanıyor.

Fukuyama, komünizme inanılabileceğine inanmıyor.

Fukuyama'nın kurgusunun bir başka zayıflığı da onun sosyalist sistemdeki gelişmeleri değerlendirme tarzına ilişkin.

Fukuyama, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri, liberalizmin zaferi olarak değerlendirme aceleciliğine kapılınca, hem bu ülkede sosyalizme inanan değerlendirme aceleciliğine kapılınca, hem bu ülkede sosyalizme inanan ve savunan kesimleri hem de dünyanın birçok bölgesinde komünist ideolojinin üstünlüğüne inanan ve mücadele eden insanları hesaba katmıyor.

Dünyada komünist bir devletin kalmamasının dahi, liberalizmin ideolojik üstünlüğünü kanıtlamaya yeteceğine inanmıyorum.

1917'den önceki dönemde bir komünist devlet kurulu olmadığı için liberalizmin komünizme ideolojik üstünlüğü nasıl iddia edilemezse, Sovyetler Birliği'nin de liberalizme ısınmasıyla komünizmin işinin bittiği ilan edilemez.

Kapitalist sistemin, içinde taşıdığı çelişkileri nihai çözüme ulaştırma yeteneğinin bulunmayışı, 20. yy'da kapitalizmin, eşitsiz gelişme yasasının etkisi altında kalması ve gelişmesi dolayısıyla, dünyanın bir çok bölgesinde komünizmin, gelecekte olanaklı olduğunu düşünüyorum. Eşitsiz gelişme yasasının da etkisiyle dünyanın beklenmedik bölgelerinde olasılığını gözardı etmemek gerektiğine inanıyorum. Sovyetler Birliği'ni kuran

1917 Devrimi'nin hem yer ve hem de zaman bakımlarından beklenmediğini biliyorum. Aynı durum II. Dünya Savaşı sonrası için de söylenebilir.

Belki de Mecelle'nin özelliği, komünizm için de geçerli:

"Sıkışınca genişler".

Fukuyama'nın komünist alternatifine ilişkin değerlendirmesinin eleştirisini burada bitiriyor ve onun, liberalizme alternatif olma eğilimlerinin bulunduğu öne sürülen din ve milliyetçilik üzerine yazdıklarına geçiyorum.

Fukuyama dinsel bağnazlığın yükselişini, liberal tüketici toplumların insan duygularına önem vermeyişine ve ruhsal boşluğun yarattığı hoşnutsuzluğa bağlıyor ve dinsel karakterli bir hareketin evrensel önem kazanacağına inanmıyor. Fukuyama, ayrıca liberalizmin, iyi yaşamın doğası üzerinde anlaşamayıp, barış ve istikrarın asgari önkoşullarını bile sağlayamayan dinsel temelde toplumların zayıflığının sonucu olduğunu hatırlatıyor. Sonuç olarak Fukuyama, fundamentalist akımları liberalizme ciddi bir alternatif olarak değerlendirmiyor. Dinsel akımların gelişme olanaklarının sınırlılığı bakımından Fukuyama'ya katılıyorum.

Fukuyama, ikinci bir eğilim olarak milliyetçiliği irdeliyor. Milliyetçiliğin, liberalizmin kalbinde uzlaşmaz bir çelişkiyi önsel olarak temsil ettiğine inanan Fukuyama milliyetçi hareketlerin çoğunun, başka bir grup ya da halktan bağımsızlık arzusunun ötesinde bir siyasal programa sahip olmaması ve sosyo-ekonomik örgütlenme için kapsamlı bir gündem sunmaması dolayısıyla, böyle gündemleri sunan ideolojilerle bağdaşabileceklerini ileri sürüyor.

Sonuç olarak Fukuyama, milliyetçi hareketlerin, liberal toplum için bir çatışma kaynağı yaratabileceğini fakat bu çatışmanın temellerinin liberalizmin kendisinden kaynaklanmadığını düşünüyor.

Bu bölüm, Fukuyama'nın, liberal toplumlarda önceden bilinmeyen çelişkilerin ve yeni ideolojilerin ortaya çıkmasının önlenemeyeceği fakat sosyo-politik örgütlenmenin temel ilkelerinin 1806'dan beri çok fazla ilerlemediği inançıyla bitiyor.

IV

Fukuyama, bu bölümde, Çin ve Sovyetler Birliği'nin, komünist bir alternatif olarak tarih sahnesinden silinmesi halinde, uluslararası ilişkilerin alacağı biçimi, yeni gerçekçi görüş olarak adlandırdığı değerlendirmeye karşıt tezler ileri sürmek yoluyla belirlemeye çalışıyor.

Yeni gerçekçi görüş, Çin ve Sovyetler Birliği'nin, uluslararası politikalarına komünizmin yön vermemesi halinde dahi, uluslararası politikada çatışmaların eksik olmayacağını ileri sürmekte.

Bu değerlendirme tarzı ideoloji derisinin altında, uluslar arasında oldukça yüksek düzeyde bir

rekabet ve çatışmayı garantileyen büyük güçlerin ulusal çıkarlarının gerçek özünün bulunduğu ilişkin yaygın bir inanca dayanır.

Komünizmin dış politikada kılavuz rolünün bitmesi halinde Sovyetler Birliği'nin tekrar 19. yüzyıl imparatorluk Rusyası'nın davranışlarına yöneleceğini iddia eden bu görüşün temeli, çatışmanın uluslararası sistemin doğasında bulunduğu öngörüsünden kaynaklanıyor.

Yeni gerçekçi görüş, Rusya ve Çin yeryüzünden silindiği takdirde "doğal" rekabetçi davranışın OECD devletleri arasında yeniden kendini hissettireceğine de inanıyor. Bunun mantıki sonucu olarak, Almanya ve Fransa'nın 1930'larda yaptıkları gibi birbirlerine karşı silahlanacaklarına da inanamız gerekiyor.

Fukuyama, Avrupalı devletlerin Nazi deneyimi sonucunda dış politikada güç kullanımının meşruiyetini yadsımda oldukça mesafeler kaydettiğini, dolayısıyla komünist ideoloji çıktığında AET'nin 19.yy rekabetiyle parçalanmasından ziyade dünya politikasının "ortak pazarlaşma"sını görme olasılığının daha yüksek olduğunu tahmin ediyor ve Sovyetler Birliği'nin imparatorluk Rusyası'nın davranışlarına dönme olasılığının da, insan bilincinin evriminin bu arada durmuş olduğunu ve Sovyetlerin ekonomi alanında günün modasına uygun fikirlerle sarılırken, dış politikada Avrupa'nın kalan kısmında bir yüzyıl geride kalmış görüşlere döneceğini varsaydığı için "garip" ve gerçekçi olmayan bir olasılık olduğunu düşünüyor.

Fukuyama, Sovyetler Birliği'ne ilişkin düşüncelerinin, Gorbaçov ve etrafındaki liberal Sovyet entelijansiyasının, uluslar arasındaki büyük çatışmaların hiçbir ideolojik temele dayanmadığı, ekonomik çıkarların egemen olduğu ve askeri güç kullanmanın daha az meşru olduğu bir dünya tasvirini içeren "Yeni Siyasal Düşünce"leri tarafından da desteklendiğini iddia ediyor.

Fukuyama, dünyanın, tarihin sonuna ulaşmış olan kısmı için uluslararası yaşamın, politika ya da stratejiden çok ekonomi ile meşgul olduğuna inanıyor. Bu haliyle yeni siyasal düşüncenin Fukuyama ile herhangi bir karşıtlığının bulunmadığı görülüyor.

"Yeni siyasal düşünce"nin pek de "yeni" olmadığını düşünüyorum.

Yeni gerçekçi görüşün uluslararası ilişkileri, yalnızca ulus çıkarları bağlamında ele almasının ve Fukuyama'nın da artan bir uluslararasılaşma şeklinde değerlendirmesinin, aslında aynı temelden hareket ettiğini ve Fukuyama'nın iddia ettiği kadar birbirlerinden farklı olmadığını düşünüyorum. Her ikisi de sınıfsal çelişkilerin yerini uluslararası çelişkilerin aldığını savunuyor ve çelişkilerin çözüm yöntemi olarak biri ulusların çatışması ve diğeri de giderek artan ölçüde yakınlaşması olasılığının güçlü olduğunu düşünüyor.

Yeni gerçekçi görüşten, Fukuyama'dan ve kuşkusuz yeni siyasal düşünceden farklı olarak, kapitalizmin dünya ölçeğinde bir ekonomik sistem haline gelmesiyle, sınıfsal ilişkilerin hem yaygınlaştığını ve hemde derinleştiğini düşünüyorum. Bunun anlamı, sınıfsal ilişkilerin, dünya politikasının belirlenmesindeki öneminin azalmadığı ve yeni biçimler aldığıdır.

Çin ve Sovyetler Birliği'nin uluslararası politika sahnesinden çekilmesi ile uluslararası ilişkilerin artan ölçüde "ortak pazarlaşma"sı ve devletler arasında büyük ölçüde çatışma olasılığının azalması şeklinde özetlenebilecek olan Fukuyama'nın düşüncesi, emperyalistler arasındaki ve emperyalistlere az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin bitmemişliğini gözden geçiriyor.

Aslında Fukuyama da bunun farkında, fakat o bunu, tarih sonrası -kuşkusuz liberal- devletlerle, tarih içindeki -az gelişmiş, komünist- devletlerin çatışmalarının kaçınılmaz olacağı şeklinde meşrulaştırıyor.

Sovyet freninin uluslararası politikadan çekilmesi ile ABD ve diğer liberal devletlerin sakinleşeceğini değil fakat daha fazla hoyratlaşacağını -bunun tek biçimi askeri güç kullanmak değildir- düşünüyorum.

SONUÇ

Fukuyama, tarihin sonunda, hakların tanınması için mücadele etmenin, insanın tamamen soyut bir hedef uğruna hayatını tehlikeye atma gönüllülüğün, atılğanlığın, cesaretin, hayal kurmanın ve idealizmin yerini, ekonomik hesapların, teknik sorunların, rafine tüketici taleplerinin karşılanmasıyla a-lacağını söyleyerek üzülüyor.

Fukuyama, liberal değerlerin egemen olduğu tarih sonrası dönemde yaşamak istemiyor.

Fukuyama, giderek artan tüketici taleplerini -kesinlikle entellektüel talepler değil- liberalizmin yarattığını unutuyor.

Giderek daha fazla tüketmeyi ve hedonizmi bir ahlak haline getiren liberalizmin, insanın mücadele etmesinin, atılğanlığının, cesaretinin, hayallerinin, idealizminin mezar kazıcısı olduğunu unutuyor ve unutturmaya çalışıyor.

Bugün gösterilen çabaların ödülü olacak ve bugün çekilen acıların daha da anlamlı bir hale gel-

mesini sağlayacak olan geleceğe ilişkin bir projesi, bir ütopyası bulunan komünizmin, liberalizmin önerdiği tüketim ahlakının dışında bir ahlakı egemen kılacağı tarih sonrası dönemin, Fukuyama'nın liberal devletlerinin yarattığı tarih sonrası dönem gibi sıkıcı olmayacağını düşünüyorum.

Fukuyama, liberal değerlerin egemen olduğu tarih sonrası dönemde hayatın daha sıkıcı olacağını görmesine rağmen, liberal değerlerin üstünlüğünü savunuyor.

Fukuyama'nın çaresizliğini anlıyorum.

İnsanın, özgürleşebilmesi için kendi özgürlüğünden vazgeçebilmesi gereğinin önündeki engel liberal değerler ve yaşam tarzı olduğuna inanıyorum.

Liberal ahlakı ve Fukuyama'yı Arthur Miller'le yanıtlıyorum. "Bir zamanlar insanlar hayatlarından memnun değillerse devrim yaparlardı. Şimdi ise alışverişe çıkıyorlar. Tamamen bir hafıza kaybı dönemi yaşıyoruz. Değişen hiçbir şey yok, sadece işlenen suç artıyor o kadar." (7)

Fukuyama bize, alışveriş yapmanın devrim yapmaktan daha iyi olduğunu kanıtlamaya çalışıyor.

Hiç katılmıyorum.

* Dil insanın farklılığıdır. Kendi "dilini", aynı anlama gelmek üzere, farklılığını kaybettiği için intihari seçen sevgili dostum Hayri artık bende yaşayacak.

DİPNOTLAR

1. Siyasal Düşünceler Tarihi-3, George Sabine, çev. Özer Ozankaya, Sevinç Matbaası, 1989, s.45
2. Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı, K.Marx, Sol Yayınları, 1976, s.25
3. Alman İdeolojisi, Marx-Engels, Sol Yayınları, 1987, s.44-45
4. Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı, K.Marx, Sol Yayınları, 1976, s.36
5. Sosyalist İnsan ve Etkinlik, Kemal Durmaz-Sefa Şimşek, Akış Yayıncılık, 1988, s.27
6. G. John Berger, çev. Tomris Uyar, İletişim Yayınları, 1988
7. Arthur Miller, Haziran 89, Cumhuriyet Gazetesi

"SADDAM" SÜPRİZ MİYDİ?

Elçin Macar

İ.Ü. İktisat Fak. Uluslararası
İlişkiler Böl. Y. Lisans Öğrencisi

Petrol, İslam, Kürt, Filistin, Ortadoğu'yu kısaca ifade eden kavramlar. Şimdiye kadar diktatörlerden rahatsız olmayan ABD, Saddam'ın Kuveyt'i işgali üzerine Ortadoğu'ya demokrasi götürmeye karar verdi.

Irak'ın Kuveyt'i işgal edeceğinin ABD tarafından önceden bilindiği, bunun ABD'nin Ortadoğu'ya yerleşmesi için büyük bir senaryo olduğu kamuoyunda tartışıldı (1). Irak'ı CIA'nın İtalyan BNL bankası aracılığı ile silahlandığı bizzat ABD Kongre üyesi Henry Gonzalez tarafından açıklandı (2)

Batı'nın Ortadoğu'ya petrol için müdahale ettiğini bilmeyen yok. Ancak bu müdahalenin ABD zoruyla ve fiilen ABD tarafından yapıldığı da bir gerçek. ABD ekonomik bakımdan AT ve Japonya'dan geri kalışını, askeri gücü ve Batı'nın "dünya jandarmalığı" ile ikame etmeye çalışıyor. ABD petrol yatakları üzerine yerleşerek petrole bağımlı AT ülkeleri ve Japonya üzerine baskı kurma yolunda. Bu yolla ve SSCB'nin uluslararası alanda rakip olmaktan çıkmasıyla "Dünya Lideri" olacak (3). Bunun için de BM'yi kullandığını DeCuellar, Saddam'a şöyle itiraf ediyordu: "Bu kararlar ABD'nin kararlarıdır. Bu çağ ABD çağı. Bir çok konuda sizinle hemfikirim."

Yalçın Küçük'ün Türkiye kamuoyunun dikkatini çektiği bir rapor var (4): "Ayrımcı Caydırıcılık" adını taşıyan bu rapor (5) ABD dış politikasının son 10 yıllık stratejisinin biçimlendirilmiş ve bir zemine oturtulmuş şekli. Aslında rapor Prof. Wohlstetter'in 1980'lerden itibaren söylediklerini ve önerdiklerini önemli ölçüde kapsıyor. Wohlstetter Doktrini de denen bu bakış açısı her ne kadar Sovyetler'in Körfez'e inmesi korkusundan geliştirilmişse de, bugün yine de ABD için birincil önemdedir.

Rapor, yıllardır beklenen Sovyet tehdidinin artık Avrupa için ortadan kalktığı, bir nükleer savaş tehkilesinin ve caydırıcılığının kalmadığı düşüncesini içeriyor. ABD için yeni bir savaş türü tanımlanıyor: "Düşük yoğunluklu çatışma." ABD'nin Üçüncü Dünya'da nükleer silah kullanamayacağını ve düşük yoğunluklu çatışma adını verdikleri ayaklanma, paramiliter öldürmeler (6) ve sabotajları barış ile savaş arasında bir alan olarak ciddiye alması gerektiğini yazıyorlar.

ABD Sovyetler'in Körfez'e inmesinden hep korkuyor. Türkiye, İran ve Pakistan'la bir kuşak oluşturuyor. Ancak İran Devrimi ve Afganistan'ın işgali ile bu kuşak çökünce Körfez'i fiilen korumak istiyor. İşte Acil Müdahale Gücü (Rapid Deployment Force) denilen bir yeni oluşumla; a) Petrol akışını aksamadan devam ettirmek, b) Bölgeye dışarıdan gelebilecek bir saldırıyı caydırmak, c) Bölgedeki

ülkelere yapılabilecek saldırılara karşı yardım etmek amacını güdüyor. Milliyet gazetesinin bir haberi bu konuda bir fikir verebilir: "ABD Ordusu'nda İşgal Tatbikatı... Amerikan Silahlı Kuvvetleri'nden 35 bin kişilik özel bir birlik **Devrim liderinin ölmesi üzerine, komşusu tarafından işgal edilen bir Ortadoğu ülkesine yapılacak kurtarma hareketinin** tatbikatını bu gece ABD'deki bir çölde başlatacak... Gündüzleri 40°C ulaşan çöl sıcaklığında eğitim yapacaklar."(7)

Prof. Wohlstetter 1980 yılı ilkbaharında Survey dergisinde (8).

Türkiye'nin Körfez için çok önemli olduğunu, Türkiye'deki üstlerin geliştirilerek Ortadoğu'ya yönelik olarak kullanılabileceğini söylüyor. Üslerin NATO standartlarında olmasının önemini vurgulayan Wohlstetter, **Türkiye'nin daha önce ABD'ye üsleri NATO amaçları dışında geniş bir şekilde kullanılması için izin verdiğini** de hatırlatıyor. (1958 Lübnan krizi, U-2 uçuşları, 1970 Ürdün krizi.)

Prof. Wohlstetter ve rapor Doğu Anadolu'ya çok önem veriyor. Sovyetler'in hep buradan inmesinden korkuyorlar.

ABD'nin önemli amaçlarından biri de kendi politikasına NATO'yu ortak etmek, istediklerini gerçekleştirmekte ondan yararlanmak. Birincisi riski paylaşmak istiyor, ikincisi masrafları. Hatta bunun kendi konvoylarında meşruiyet sağlayacağını da ekleyebiliriz. NATO'ya baskı da yapıyor: "Eğer NATO ülkeleri, uzak bölgelerdeki Batı çıkarlarını korumayı reddediyorsa... ABD, Batı Avrupa'daki 350 bin askerinin 100 binini Körfez'e kaydırabilir" diyor Brzezinski.

Rapor çatışmaların NATO sınırları dışında olacağını yazıyor. Çatışmalar özellikle sosyalist sistemi çevreleyen bölgelere kayacak. NATO'nun 1980 Mayıs'ında ABD'nin Basra Körfezi bölgesinde meydana gelebilecek bir kriz için NATO'ya tahsisli kuvvetleri kullanabileceğini kabul etmek zorunda kalması (10) hatırlanırsa Batı çıkarlarıyla, NATO'nun alandışı sorumluluğunun ne kadar örtüştüğü görülebilir.

Doğu Anadolu'ya dönersek, bu strateji doğrultusunda, üslerin modernizasyonunun sağlandığını ve yeni üsler yapıldığını görüyoruz (11). Asıl ilginç gelişme Paris Zirvesi'ndeki AKKA Antlaşması'nda, Mersin dahil, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi AKKA Antlaşması'nın kapsamı dışında tutuldu (12). Yani silahsızlanma bölgesi dışında bırakıldı. Bu bölge Mersin'den başlıyor. Çünkü, Mersin lima-

nı ABD gemilerinin yanaşabileceği ve bu bölgeye en yakın liman. ABD Avrupa'da yok etmesi gereken silahları hem kendisi için stratejik önemi olan bu bölgeyi silahlandırarak hem de buna para harcamayacak.

Yani 'savaş' Mersin'in batısı için bittii, doğusu için yeni başlıyor.

Tekrar başa dönelim. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle (Eski CIA istasyon şefi) 1983'de şöyle diyordu: "Er veya geç Amerika Ortadoğu'da bir ülke tarafından yardıma çağrılacak." (13)

Evet; ABD yardıma çağrıldı. Bunun için bir neden gerekiyordu. O da bulundu. Ve amaçlarına ulaşınca kadar herkese sus payı dağıtmayı da ihmal etmedi (14).

Her ne kadar Sovyet tehdidi giderek azalıyorsa da petrol kaynaklarının korunması ve silahların satılması gerekiyor. Değil mi?

DİPNOTLAR

(1) Körfez Savaşı- Gizli Dosya, P. Salinger, E. Lavrent, E Yayınları, 1991.

(2) Cumhuriyet, 2 Şubat 1991.

(3) Talat Turhan, Körfez Bunalımı Üzerine, İktisat Dergisi, Ekim-Kasım 1990.

(4) Toplumsal Kurtuluş, Nisan 1988, Sayı: 10

(5) Discriminate Deterrence, Report of the Commission On Integrated Long Term Strategy January 1988. Hazırlayanlar: İkle, Wohlstetter, Armstrong, Brzezinski, Clark, Claytor, Goodpaster, Holloway, Huntington, Kissinger, Lederberg, Schriever, Vessey.

(6) Kontgerilla bağlantısı için bkz. Talat Turhan, Yeni Asya, 24 Şubat 1991.

(7) Milliyet, 26 Temmuz 1986.

(8) Aktaran Yalçın Doğan, Cumhuriyet, 20-21 -22 Ekim 1982.

(9) International Herald Tribune'den aktaran Cumhuriyet, 12 Haziran 1987.

(10) Ufuk Güldemir, Çevik Kuvvetin Gölgesinde, Tekin Yayınları, 1986 s: 29.

(11) Cumhuriyet, 30 Kasım 1982-NATO fonları yetersiz kalırsa, asiliyet dolayısıyla ABD yardım edecek (!)

(12) Temel Demirel, Sorun Birlikte Sosyalist Dergi, Aralık 90.

(13) Ufuk Güldemir, a.g.e. s: 170.

(14) "ABD Esat'a rüşvet verdi: 500 milyon dolar 1990 sonlarında Suudi Dinarı olarak gönderildi" Milliyet, 7 Şubat 1991.

GENEL ANLAMDA EKONOMİK VE STRATEJİK PLANLAMA

Binnaz Gökçek

Ekonomi bilimi; birey, işletme ve devlet açısından, sonsuz olan gereksinimlerin daha fazla karşılanması için mevcut kaynakların ve olanakların kullanış biçimlerini araştırmaktadır. İhtiyaçların sonsuz, buna karşın kaynakların ve olanakların kıt olması, mevcut kaynak ve olanakların iyi değerlendirilmesini gerektirmekte ve bu durum birey, işletme ve devlet olarak seçim yapma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. En uygun seçim yapılmış olsa bile, maksimum verim; iyi bir planlama ve onun sürekli denetimi ile sağlanabilecektir. Planlama, bireysel veya örgütlenmiş olarak, arzu edilen amaçlara ulaşmak için kararlaştırılan hareket tarzlarının ifadesidir. Amaçlara ulaşmak için yapılan planlama; organizasyon, koordinasyon, standardizasyon ve denetleme fonksiyonlarını kapsamalıdır.

İyi bir plan;

- Anlaşılabilir olmalı (sadelik)
- Maliyet unsuru minimum seviyede bulunmalı,
- Süresi işletmenin gelişmelerine uygun olmalı,
- Riskleri karşılayabilmeli,
- Denetleme olanağı vermeli,
- Disiplin ve devamlılık sağlayabilmeli,
- İşbirliği ve koordinasyonu kolaylaştırmalı,
- Rastlantı unsuru azaltılmalıdır.

Plan; kimin, nerede, niçin, ne amaçla, kiminle veya kimlerle işbirliği halinde, hangi araç ve gereçlerle, hangi zaman dilimleri içinde ne yapacağını belirtmelidir.

Planlamalar, amacın belirlenmesinde ve elde edilmesinde, gereksinim duyulacak zaman faktörüne göre aşağıda belirtildiği gibi isimler alırlar.

Amacı belirleyen unsurlar; bireyin ve firmanın elde mevcut olanaklarla (organizasyon, eğitim, personel, finansman, teknik durum ve gelişmeler, yapısal, çevresel durum v.b.) ulaşabileceği uzaklıkta ve görülebilecek belirginlikte olmalıdır. Bu geleceğe bakan uzaklık, planlama süresini tayin etmektedir.

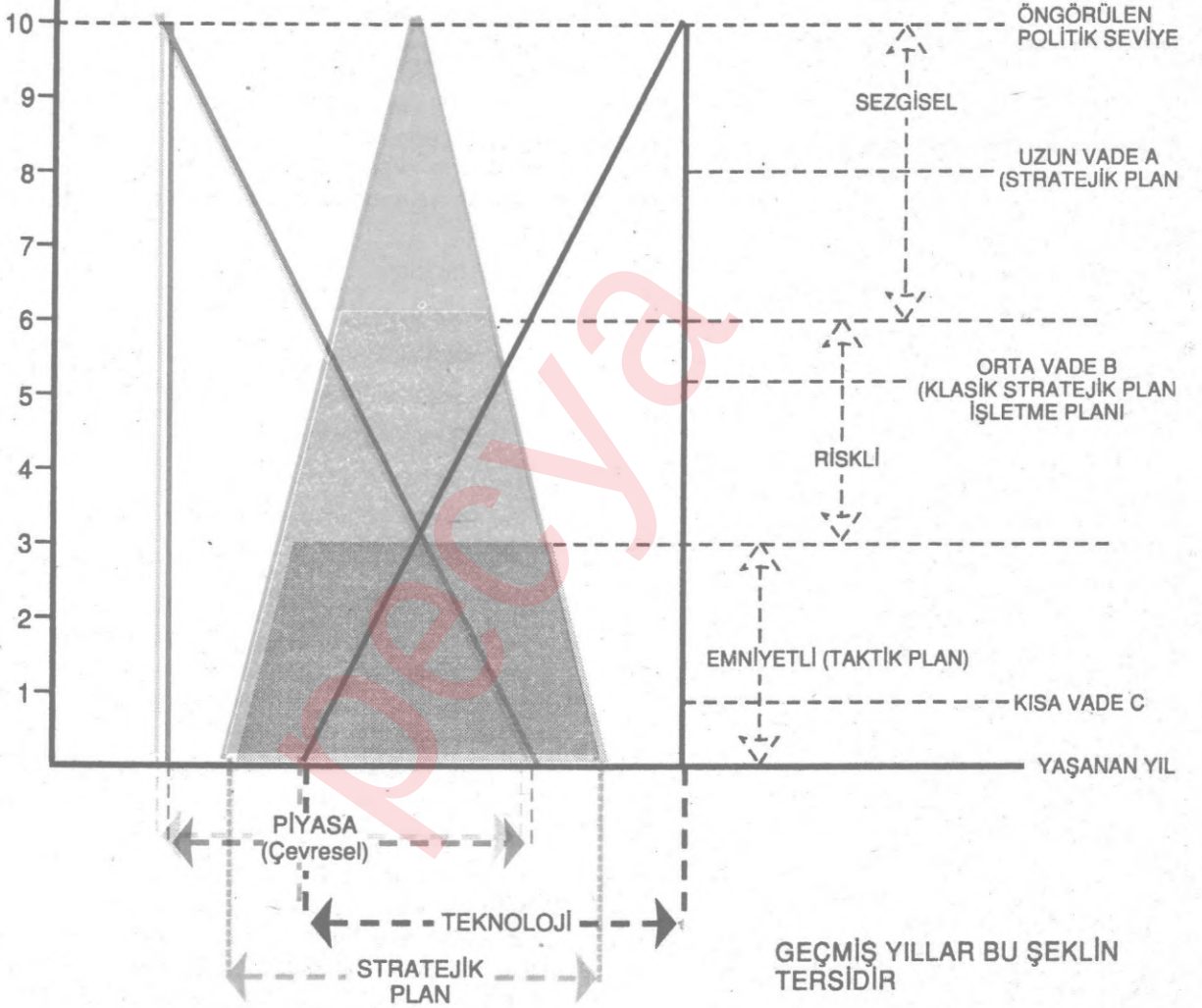
Planlama süresinin saptanmasında öncelikle iki baz kullanılmaktadır.

a. Düşünülebilen Panoramik Uzaklık: Geçmiş devre tekniklerinin ve yaşanan olayların sonuçları ampirik olarak incelenir. Alınacak sonuçların geleceğe uzanan hatlarının boyutları çizilmeye çalışılır.

STARATEJİK ve TAKTİK PLANLARIN ÇİZGİSEL GÖRÜNÜMÜ

ŞEKİL 1

GELECEK YILLAR

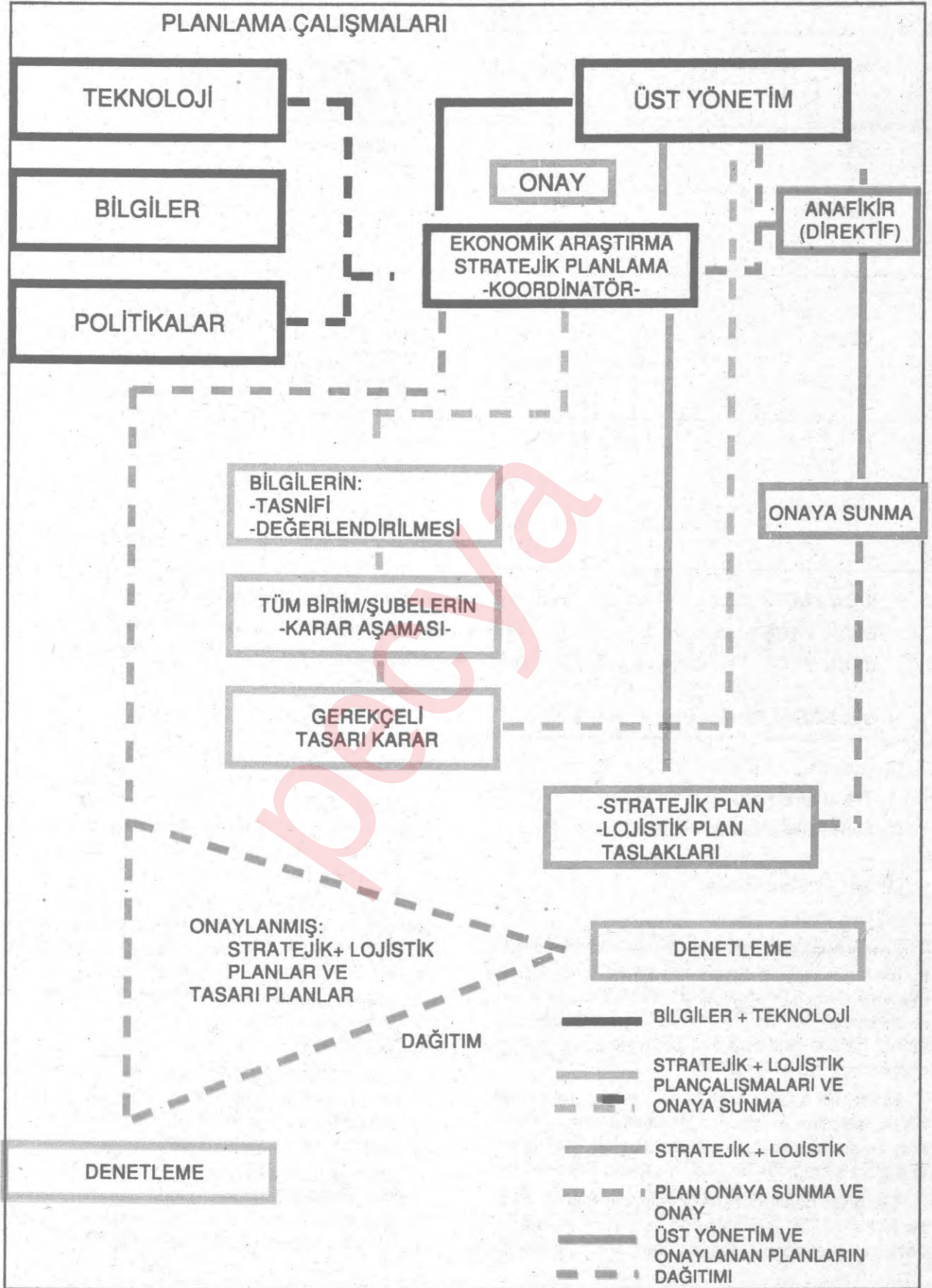

A - SOSYAL, POLİTİK, EKONOMİK, TEKNOLOJİK GELİŞMELER

B - FİNANSMAN, KAYNAK DAĞILIMI

C - BÜTÇE VE FAALİYET PLANLAMASI, BAŞARI İNCELENMESİ FİNANSAL KONTROL

ŞEKİL-2

PLANLAMA DEVRELERİ

VADE	ÖNGÖRÜLMESİ İSTENİLEN DEVRE UZUNLUĞU (YIL)	SORUNLARIN NİTELİĞİ	DEĞİŞKENLER	YÖNETİM
KISA	1	Günlük idare	Günlük Olaylar	Küçük Kuruluşlar
ORTA	1-5	Yatırımlar	Konjonktürel Gelişim	Gelişmekte Olan Kuruluşlar
UZUN	5-10	Uzak Gelişim	Bünyesel Faktörler	Geri kalmış ülkeler Gelişmekte olan Ülkeler Holdingler Tröstler Çok Şubeli Şirketler
GELECEK	10-100	Yeni bir Dünya Yapısı	Bütünlük ve Güvence	Gelişmiş Ülkeler Birleşmiş Milletler -Sağlık -Çevre -Uzay Araştırmaları v.b.

KISA VADE : Güncel faaliyet, finansman, işletme v.b. konulardaki planları kapsar.

ORTA VADE : Taktik planlamadır. (Stratejik planın yürütülmesi sürecinde gerçekleştirilir.

UZUN VADE : Teknolojik ve çevresel işlemlerin seçilebilir ve belirgin uzaklıktaki varoluşlarını kapsar.

GELECEK : Güvenli yaşantı arayışıdır.

Bu çalışma şu konuları kapsar;

- (1) Trend analizleri,
- (2) Morfolojik analizden sonraki sistematik keşif,
- (3) Sezgisel düşünceler,
- (4) Uygunluk çizelgeleri.

Trend Analizleri; geçmiş olayların incelenmesini, bilinen konulara dayanan gelişme kanunlarına uyularak değişikliklerin saptanması ve bunlara göre geleceğin seyrini içermektedir. Bu husustaki amaç, gelecekteki yapının geçmiştekilere benzer olabileceğinin belirtilmesidir.

Morfolojik analiz; soyutlama seviyesi ne olursa olsun, istenilen bir sonuca varma yollarının tümünün araştırılmasıdır. Böylelikle ulaşılan varsayımlara göre sistematik bir keşif mümkün olmaktadır.

Sezgisel düşünce; Geleceğin çapraşık niteliği ve değişkenliğinden dolayı, analiz metodu olarak sezgisel düşüncenin safdışı bırakılmasına olanak

yoktur. Sezgisel düşünce, (bir an için var olan, akılda çakan kıvılcımdır.), bilgisel düşüncelerin (olaylar arasındaki ilişkilerin sistematik olarak araştırılmasıdır.) karşısı olan bir kavram olmasına rağmen, planlama yapılırken, amaca ulaşma sürecini belirlemede gözönüne alınmalıdır.

Uygunluk çizelgeleri; bir üst nitelikte veya seviyede olan olaylardan gelen etkiler dizisinin çizilmesinden ibarettir. Yapılacak analiz, kararların alınmasını kolaylaştıracak şekilde olayların sayısal ifade edilmesini sağlamaktadır. Bu metod, en değişik sahalarda birçok hareketin uygulanma olanağını vermektedir.

b. Normatif görüş; (Araçların seçmelere uydu-
rulması - Hedef, fonksiyonlar, görev gibi-) gerçek-
leri saptamak ve araştırmalara göre geleceğin hat-
larını çizmek, adeta icat etmektir.

Amaca ulaşmada temel faktör, çevrenin öngö-
rülebilir değişikliklerindeki ritmdir.-surettir. Böyle-
likle planlamadaki amaca ulaşma süresi, ileride
bulunmasına rağmen seçilebilen teknolojik ve top-

lumsal gelişmeler hesaba katıldıklarında, sonraki çevrenin -verilen bir dakiklik derecesiyle- öngörülebilir değişikliklerinin içinde yer aldığı zaman sahasıdır.

Toplumsal faktörler; gereçler, piyasa, organizasyon, teknoloji, prosedürler, bilimsel buluşları kapsar, dikine ve yatay olarak incelenmelidir.

Çevresel (piyasa) ve teknolojik gelişme süreci içinde yapılacak uzun vadeli (stratejik) bir planın çizgisel görünümü (Şekil-1)de olduğu gibidir:

Yaşanan yıl içinde yapılacak stratejik plan, diğer planları da (lojistik plan gibi) kapsayacak şekilde ve piyasa ile teknolojik gelişme imkanları göz önüne alınarak, süreci içinde geliştirilmelidir.

Planlama süresinin yakın gelecekteki -3yıl- işlevleri, güvenli olup taktik plan adını almaktadır. Bu devrede teknoloji ve piyasa içiçedir. Yapılan analiz ve sentezler bilimsel düşünceye dayalıdır. Diğer üç yıl -3-6- yıl riskli bir devredir. Teknolojik gelişmeler ile piyasa hareketleri iç içe olmayıp, geçmişten gelen bağlantılara göre değişebilmektedir. Sosyal, politik, ekonomik ve hatta coğrafi şartlara bağlıdır. Orta vadeli (klasik stratejik) plan değişebilecek olayları da kapsayacak, dolayısıyla arızaları kısmen dahi önleyebilecek, anında kullanılabilir yedek planlara ihtiyaç gösterebilecektir. Altı yıldan sonraki planlama süresi, sadece sezgisel düşüncelere bağlıdır. Teknolojik gelişme, piyasa hareketleri tamamen yön değiştirebilir. Bu süreç için planlamada uzman görüşleri yer almalı ve daha çok yedek planlar yapılmalıdır.

Amaca ulaşmak için belirlenen zaman sahası, ekonominin değişik kolları için homojen olmayabilir. Teknik gelişmelerin bir diğerini süratle izleyip, çevreyi etkisi altına aldığı göz önüne alınarak amaca ulaşılacak süre belirlenmelidir.

Planlama bir organizasyon işidir. Planlama fonksiyonu için işletmeler genel olarak aşağıda belirtilen pozisyonlardan birini kabul ederler.

- Yüksek seviyede planlama fonksiyon servisi,
- Genel müdür veya yönetim kuruluna bağlı bir komite,
- Ekonomik araştırma bölümü ile birleştirilmiş kombine bir servis,
- Operasyonel (uygulama) birimlerine bağlı bir servis,

Planlama misyonu ile yetki ve sorumluluk verilen servis çalışmaları (Şekil-2)de belirtildiği gibidir.

Üst yönetime bağlı Ekonomik Araştırma ve Stratejik Planlama birim (aynı zamanda planlama koordinatörüdür.) geçmiş devre işlemlerini, yaşa-

nan çevresel ve teknolojik olaylar ile bunların işletmenin amacına uygun gelişmelerini ve bu gelişme sürecinde ulaşılacak amaca ait önerileri üst kademeye ulaştırır. Üst yönetim, önerilere göre örgütün genel gelişim ve gelişmesini kapsayan "Ana fikri/direktifi" koordinatöre ulaştırır. bu an planlama başlangıç anıdır.

Koordinatör; yasaları göz önüne alarak, çevresel ve teknoloji ile ilgili bilgileri toplar, tasnif eder, değerlendirir, diğer birimler ile birlikte gelişecek durumla ilgili olarak ve yeteneklerin irdelenmesini kapsayan hareket tarzlarını tesbit eder, gerekçeyle üst yönetime karar tasarısı halinde sunar. Onaylanan karar, planlama çalışmaları için yeterli aydınlatmayı sağlamıştır. Bu seviyedeki planlama çalışmaları stratejik olup, lojistik planlama ile aynı zaman dilimi içinde yürütülür.

Onaylanan plan, uygulanması için emir halinde yayınlanır. Her ast kademe kendini ilgilendiren görevleri, ödev halinde geliştirilerek hiyerarşik dikey içinde daha alt görevlilere ulaştırılır. Denetleme fonksiyonunun işlerliği, destekleme fonksiyonu ile birlikte yürütülmesiyle sağlanır.

Stratejik planlama; gelişen ve gelişecek tekniğe uygun politikaların tayini ve idaresinin, kütle yönetimin ileriye dönük amacına ulaşmak için eylem birliği sağlayan ve düzenleyici fonksiyonlarını işlem, zaman ve yer ifade eden çalışmaların belgesidir. Diğer bir deyimle, devletin ve işletmenin amacına varmak için bütün kaynakların kullanılmasını öngören fonksiyonların açıklanmasıdır veya gelecekte karşılanabilecek riskleri önleme ve amaca ulaşmada personel, araç, gereç ve finansman kaynaklarının kullanılması olanağını sağlayan işlemler topluluğudur.

Stratejik planlamada hiyerarşik kademeler ve özet fonksiyonlar (Şekil-3)de gösterilmiştir.

Şekil-3'de; bir işletme, hiyerarşik olarak dört kademede ele alınmış ve her kademelerin görevleri kendi içlerinde özetlenerek gösterilmiştir. Her görev kendi içinde ve özel eğitim görmüş elemanlar tarafından analize tabi tutulmalı ve sonuçlar koordineli olarak üst yönetimin onayı ile kademeler arasında işbirliği yaparak aynı süre dilimleri içinde yürütülmelidir.

Her kademe, istihbarat ve istihbarata karşı koyma ile bilgi dağarcıklarını genişletmeli, geçmiş devre deneyimlerini, kar-maliyet analizlerini kullanarak rasyonel sonuçlar alabilmelidir. Çalışmalar da, fonksiyonel olan ve olmayan faaliyetler karşılaştırılarak işin karakteri, randıman değeri, bürokratik zihniyet araştırılmalı, sezgisel düşüncelere ulaşmada işbirliği sağlanmalıdır.

**STRATEJİK PLANLAMALARDA
HİYERARŞİK KADEMELER
VE
ÖZET FONKSİYONLAR**

-İŞLETMENİN AMACI:

- PAZAR SAHASI
- VERİMLİLİK,
- FİZİKİ VE FİNANSMAN KAYNAKLARI,
- KARLILIK,
- YÖNETİM VE UYGULAMADA YENİLİK,
- PERSONEL TUTUM VE BAŞARILARI,
- SOSYAL GÜVENLİK,
- SEKTÖRDE ÖNDERLİK,
- PERSONEL GELİŞTİRME

ÜST YÖNETİM
(GN. MÜDÜR
VE YÖN. KUR.)

-POLİTİKALAR :

- SATIŞ,
- PERSONEL,
- EĞİTİM,
- FİNANSMAN (MALİ),
- ÜRETİM,
- SATIŞ,
- PLANLAMALAR,
- PROGRAMLAMALAR,
- GENEL BÜTÇE,
- REKLAM
- İSTİHBARAT,
- İSTİHBARATA KARŞI KOYMA,
- DENETLEME,
- YASALARI TAKİP,
- MALİYETLER.

GENEL
MÜDÜR
YARDIMCILARI

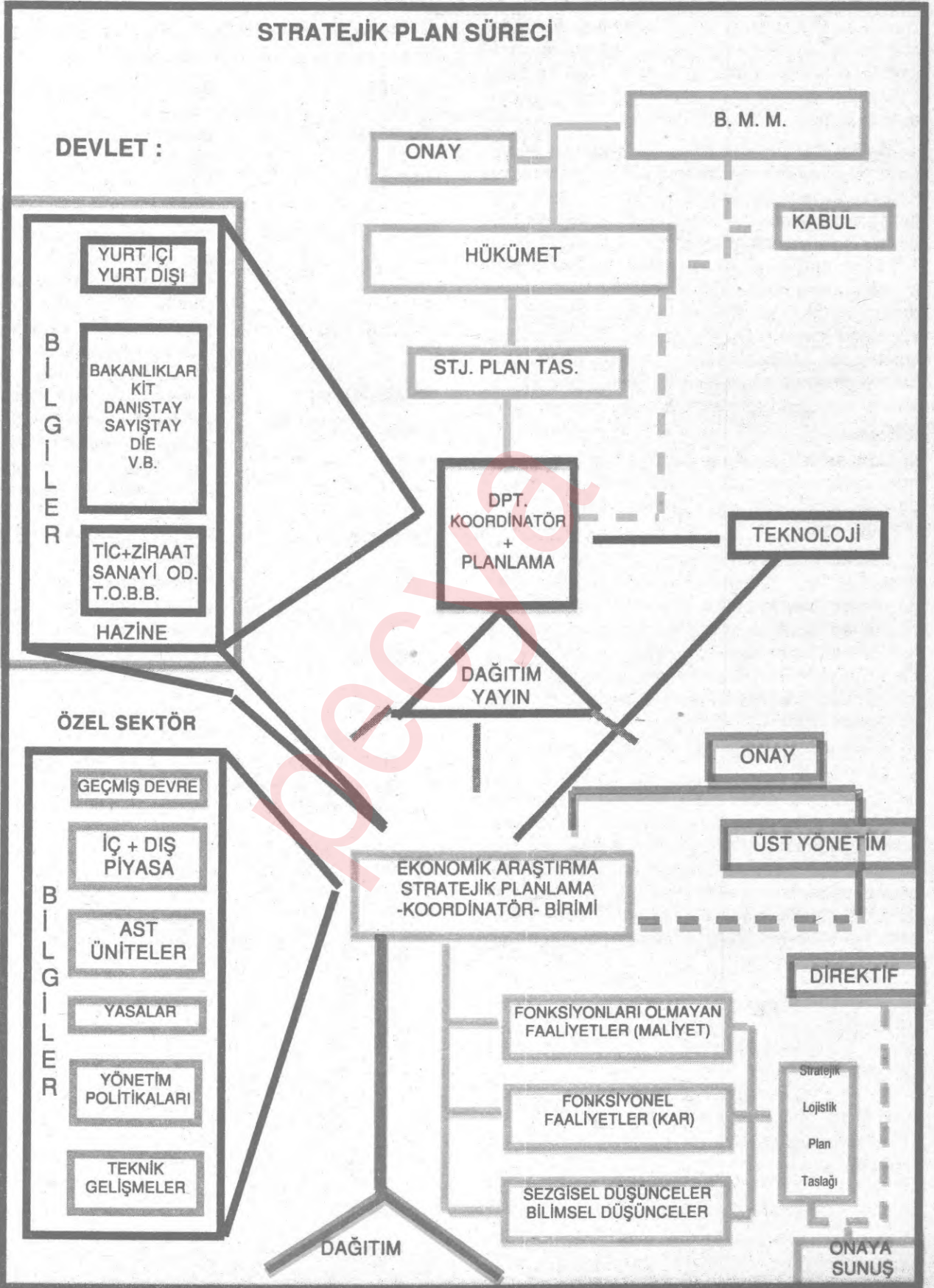
BİRİM VE BÖLGE
MÜDÜRLERİ

-İŞLEMLER

- BÜTÇELEME,
- PLANLAMA,
- ALT PROGRAMLAMA,
- DENETLEME,
- BİLGİ TOPLAMA,
- LOJİSTİK ARAŞTIRMA,
- PİYASA ETÜDÜ,
- RAPORLAMA.

ŞUBELER
İŞLEMLER
KADEMESİ

STRATEJİK PLAN SÜRECİ

Stratejik planlama, ilgili döneme ilişkin Devlet Kalkınma planlamasının sonuçlanmasıyla başlar. Devlet Kalkınma planı iki yönlü gelişen bir ilerleme kaydeder. Biri teknikle ekonomi arasındaki bağları birleştirir, diğeri geleceğin temel sorunlarıyla daha yüksek seviyede bir görüşün kazanılmasını sağlar.

Devlet Planlama Teşkilatı, yaşayan bilgileri depolanmış olayları ve teknolojiyi harmanlayarak Kalkınma Planı adı altında devletin stratejik plan taslağını hazırlar. -1990 yılında 6'ncı 5 yıllık Kalkınma Planı yayınlanmıştır- Bu plan, Hükümet ve T.B.M.M. tarafından onaylanarak yayınlanır. Kalkınma planına dayalı olarak yaşanan yılın faaliyet programı (taktik plan) ve Bütçe Planı yasalaşarak yürürlüğe konulur. Planda coğrafi yapının özelliklerine göre, tarımsal, sanayi, ulaşım, madencilik, haberleşme, turizm, balıkçılık gibi ekonomik işlemleri kapsayan tüm konuların gelişmeleri yıl yıl izlenir.

Özel sektör ise, kendi çalışma alanı ve amacının kapsamı ile olanak ve yeteneklerinin ölçüsünde, baz kabul ettiği konu üzerinde kendi stratejik planını yapar.

Ekonominin çeşitli konularındaki aktif-pasif işlemleriyle ilgili çalışmaların kendi kanallarından geçmesini isteyen banka gibi işletmeler, bölgesel ve mahalli lojistik etüd yaptıkları coğrafi alanlarda faaliyette bulunan şubelerine yön vermek, işlemlerini kolaylaştırmak, maksimum fayda elde etmek için genişletilmiş stratejik ve onu destekleyen lojistik planlar yapmalıdır. (Şekil-4).

Stratejik planda üç ana unsur vardır. Biri gelişecek iç ve dış politika olasılıklarını gerçeğe yakın belirleyebilmek, diğeri eldeki imkanlarla gelecekte ulaşılması düşünülen amaca uzanan yolları araştırmak, (Normatif görüş) ve son olarak çevrenin bir ön analizini yapmak ve aynı zamanda şimdiki ortamı değerlendirmektir. Stratejik plan yapmak suretiyle, şimdiki modelin gelecekteki modele gerçekçi tahminler yoluyla uyarlanması, bugün ile ge-

lecek arasında devamlılık sağlanması mümkün olacaktır.

Stratejik planlamalarda çalışan servisin kullanacağı anaprensiplerle şöyle belirtilebilir.

HEDEF	: Amacın açıkça belirtilmesi
HAREKET	: İlerleme, gelişme, genişleme
İŞBİRLİĞİ	: Fonksiyonların birleştirilmesi
YOĞUNLAŞTIRMA	: Mevcut ve elde edilecek olanakların kütle olarak kullanılacağı yön ve yer,
YEDEK GÜÇ	: Yeterli her riski karşılayabilecek olanakların elde hazır bulunması,
ELASTİKİYET	: Teknik, ekonomik, sosyal, politik, yasal değişikliklere gecikmeden uyabilecek dikey ve yatay elastikiyete sahip organizasyon,
ÖNCELİK	: Rekabet, sektör içinde öncelik,
GÜVENLİK	: İş ve güç birliği potansiyellerini emniyetle sağlama ve geliştirme (istihbarat-istihbarata karşı),
SADELİK	: Anlaşılmasında ve uygulanmasında kolaylık.

NOT : Bundan sonraki yazı dizilerinde, sırasıyla "Bankacılıkta Stratejik Planlama" ile "Stratejik Liderlik ve Stratejik Yönetim" konuları işlenecektir.

inceleme

KADIN OLMA SORUNU

Elif Aykanat

İktisat Fakültesi
Uluslararası İlişkiler II.

Üzerinde yaşadığımız dünya kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Dünyayı paylaşan kadın ve erkeğin birleşmesindeki genetik rastlantı sonucu doğan çocuk kız veya erkek olmaktadır.

İster kadın olsun ister erkek bütün insanlar başlangıçta çocuktur. 1959 yılında kabul edilen Evrensel Çocuk Hakları Bildirisi: "Her ÇOCUK ırk, renk, cinsiyet, din ve milliyet farkı gözetmeksizin ne kendisinin ne ailesinin durumu herhangi bir seçkinliğe ya da aşağılanmaya neden olmaksızın aşağıdaki haklardan yararlanır... Onu bedence, kafaca, ruhça geliştirecek, ahlakça, insanlıkça özgür ve onurlu koşullar içinde olgunlaştıracak bütün olanaklar sağlanacaktır. Çocuk toplumsal güvenenin yararından pay alacaktır... Dünyaya geldiği anda bir adı ve ülkesi olacak, sağlık içinde büyümeye ve gelişmeye hak kazanacaktır. Bu amaçla annesiyle birlikte korunacaktır..." der ve Birleşmiş Milletler'in 10 Aralık 1984 tarih ve 227 sayılı kararı ile kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si önsözünde de kadın ve erkek eşitliğine açıkça yer verilmektedir. Ancak sakın bu sözlere kanmayın çünkü söylenenlerin hepsi yalan.

Bugün beş yaşına gelen kız çocuklarının ölüm oranı aynı yaştaki erkek çocuklarının ölüm oranının iki katıdır. Bunun nedeni "kız çocuklarla erkek çocukları arasındaki biyolojik fark değil, gıdanın, bakımın, ilginin kıza erkek arasında eşit dağılmamasıdır". Yeryüzünde yaşayan 2 milyar 400 milyon kadın yani dünya nüfusunun yarısı bu genetik rastlantı sonucu tüm hakları sömürülmekte, ikinci derece vatandaş görülmekte, dünyanın pek çok yerinde yok sayılmakta, sorunları görmezlikten gelinmektedir.

Kadın ister dini inançlarımıza göre Adem'in kaburga kemiğinden yaratılmış olsun, isterse hominiden türemiş olsun hep erkeklerden sonra gelir. Tarih boyunca kadına yüklenen roller ve işlevler kadın olmayı bir sorun haline getirmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınlar yasalarla töreler arasında tutsaktır. Kadına yüklenmekte olan bu işlev ve roller yaşama biçimi, din, töre ve yasa kaynaklıdır ve bütün bunlar politik ve ekonomik düşünceler doğrultusunda çıkarları olanlar tarafından destek görmektedir. Bunlar karşısında anaerki toplumların lider kadınları, tanrıça kadınlar, imparatoriçeler, İndra Gandhi'ler, Thatcher'ler de var tabii... Ancak bunlar ayrıcalıklı birkaç örnekten öteye gidememektedir. Bu ayrıcalıklı olanların dışında kadınlar kendilerine yüklenen bütün bu roller ve işlevler altında ezilmektedir.

Dünyada işgücünün 1/3'ini kadınlar oluşturmaktadır. Buna karşılık dünyadaki toplam işin 2/

3'sini yapıyorlar. Dünyadaki toplam gıdanın % 50'sini, Afrika'nın toplam gıdasının % 80'ini kadınlar üretiyor. Toplam işin 2/3'sini yapan bu kadınlar kimi yerlerde erkeklerin aldığı ücretin yarısını, kimi yerlerde % 70'ini alıyorlar. Bütün bunlara karşılık kadınların geliri dünya gelirinin 1/10'ini oluşturuyor ve kadınlar dünyanın tüm mal varlıklarının %1'ine sahip.

Kadınların genellikle eğitim ya da uzmanlık gerektirmeyen makinelerde çalışmaları, genellikle sendikali olmamaları, çoğunlukla geçici ve part-time işlerde çalışmaları, çocuk doğuracakları zaman işe ara vermek zorunda kalmaları ve çalışacak duruma geldiklerinde ise kolayca iş bulamamaları gibi sebeplerden dolayı bugün dünyada en son ve güçlkle işe alınanlar, ancak en başta ve kolayca işten çıkarılanlar kadınlar olmaktadır. Çalışan kadın nüfusunun büyük bir bölümü tarım alanında çalışmaktadır: Dünya toplam gıdasının %50'sini kadınlar üretmekte ve Afrikalı kadınların % 80'i, Asyalı kadınların %93'ü, Latin Amerikalı kadınların % 40'ı tarım alanında çalışmaktadır. Sanayi sektöründe çalışan kadınların büyük çoğunluğu ise gelişmiş ülkelerdendir. Bu sektörde çalışan her dört işçiden biri kadındır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün açıklamasına göre çalışan kadın oranının en az olduğu bölge Latin Amerika (%14'ü, toplam işgücünün %22,3'ü) en yüksek ise Sovyetler Birliği (%40'ı, toplam işgücünün %50'si). Kadınların işsizlik oranı da erkeklerinkinden daha yüksektir. Örneğin Fransa'da işsizlik oranı erkeklerde %5,6 iken kadınlarda %11,7; Almanya'da erkeklerde % 6, kadınlarda %7,7; İtalya'da erkeklerde %6 iken kadınlarda %14,7 (OECD'nin 1982 araştırması). Ayrıca görünmeyen işlerde çalışan ya da görünmeyen iş kadınları da dünyada ezici bir çoğunluğu oluşturmaktadır.

Diğer alanlarda olduğu gibi dünyanın neresinde olursa olsun, kadınların eğitimi de erkeklerinkinden geride... Bugün dünyadaki tüm kadınların % 42'sinin okuma yazması yok, gelişmekte olan ülkelerde tüm kadınların % 50'sinin okuma yazma-

sı yok. UNESCO'ya göre 1950 yılında 95 milyon kız çocuğu ilk, orta ve yüksek dereceli okullara kayıtlı iken 1985'de bu sayı 390 milyon olmuştur. 1950 ile 1985 arasında bu okullarda kız öğrencilerin tüm öğrencilere oranı: İlkokullarda %44'den %45'e; ortaokullarda %42'den %45'e; yüksek okullarda %32'den %43'e artış göstermiştir. Yapılan sayısız araştırmalar kadının eğitim düzeyi arttıkça sağlığının da gelişme gösterdiğini ortaya koymuştur.

Kadın hakları konusunda günümüzde anayasalar, yasalar ne derse desin söylenenlerle yapılan şeyler aynı olmuyor. Bugün dünyada pek çok ülkenin yasallaştırdığı "Eşit işe eşit ücret" (1953), "Hamilelikte ücretli izin, bakım, koruma" (1955), "Çalışma ve iş olanaklarında eşitlik (1960), Eğitimde eşitlik" (1962), "Eşit evlenme hakları" (1964), "Kadınlara karşı her tür ayrımcılığın önlenmesi" (1981) gibi yasaları uygulamada görmek pek kolay olmuyor.

Yalnız kadın sorunuymuş gibi görünen sorunlar yalnız kadın haklarıymış gibi görünen haklar, ekonomik, politik, toplumsal sorunlardan ve haklardan ayrı şeyler değildir. Artık bugün ırkçılığı, faşizmi, siyasi ve ekonomik baskıları, nükleer tehlikeyi ve kadınlara karşı uygulanan baskı ve şiddeti birbirinden ayrı şeyler olarak görmek mümkün değildir. Evdeki şiddeti doğal karşılamak dünyada uygulamakta olan şiddeti doğal karşılamakla aynı şeydir. "Dünyadaki şiddet evdeki şiddetin bir uzantısıdır."

Kadınlar, dünyadaki sayıları oranında ekonomik, politik ve toplumsal yaşamın yönlendirilişine katıldıkları zaman, "böyle gelmiş böyle gider" demeyi bıraktığı zaman, kadın tüketim kaynağı olarak görülmediği zaman, iletişim araçları kadının dişiliğini değil kişiliğini geliştirmeye yöneldiği ve kadınlar ezilmişliğe karşı kendi örgütlülüklerini yaratmaya başladıkları zaman... İşte belki o zaman geldiğinde artık "kadın hakları"ndan bile söz edilmeyecek ve erkek ya da kadın hepimiz doğru olan dan yani "İnsan hakları"ndan söz edeceğiz.

İşte Akbank gerçeği...

Akbank, 1990 yılı sonuçlarına göre,
yine Türkiye'nin kârlı kuruluşları
arasında. Ve Akbank, Avrupa'nın
200 büyük kuruluşu arasına
girebilen tek Türk bankası*...

31.12.1990 BİLANÇO ÖZETİ

Aktif Toplamı	10,8 Trilyon
Mevduat	7,4 Trilyon
Krediler	4,3 Trilyon
Sermaye	1,0 Trilyon**
Net Kâr (Vergiden Sonra)	733,4 Milyar

***1 Trilyon lira olan sermayemiz
Mart 1991'de 1,5 Trilyon liraya yükseltilmiştir.*

AKBANK
"Güveninizin Eseri"

"8 MART EVRENSEL KADIN GÜNÜ" ÜZERİNE

Araş. Gör. Çiğdem Şahin
İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Asistanı

Değerli okurlar bilindiği gibi 8 Mart bütün dünyada "Evrensel Kadın Günü" olarak kutlanıyor. Bu tarihin de diğer bütün özel günlerin olduğu gibi kendine özgü bir hikâyesi var, bunlardan kayda değer bir tanesi şöyle: 19. yüzyılda sanayileşme sürecinin yaşanmasıyla birlikte, kadınların ucuz emeğine ihtiyaç duyulmuş ve kadınlar çalışma hayatına çağrılmaya başlanmışlardır. Fakat bu dönemde kadınlar ve çocuklar düşük ücretli, hafta tatilsiz, sosyal güvencesiz, 12 saati aşan bir süreyle zor koşullarda çalışmayı göze alarak iş bulabilmektedir ancak. Hikâyeye göre 8 Mart 1957'de bu ağır çalışma koşullarını protesto eden 40.000 New York'lu dokuma işçisi kadın, tarihte ilk kez bağımsız bir direnme hareketine girişmiş ve greve gitmiştir. 50 yıl sonra işte bu gün göstericilerin anısına "Kadınlar Günü" olarak kutlanmaktadır.

Olayın bilinmeyen tarihi yönleri bir yana bilinen gerçek yönü ise şöyle: "Uluslararası Emekçi Kadınlar Günü" 8 Mart 1910 Koppenag Kongresinde, Clara Zetkin tarafından önerilmiş, sonradan kadınların yoğun taleplerini dile getiren gösterilerle desteklenen ve kutlanması gelenek haline getirilen bu gün, Birleşmiş Milletler'in 1975 Kadın Konferansı toplantısında "Evrensel Kadın Günü" olarak kabul edilmiştir.

Bugün, bu günü büyük bir coşkuyla kutlayanların sayısının bir hayli kabarık olmasına rağmen, halen daha "Kadınlar Günü'nün, "Anneler Günü", "Babalar Günü" gibi diğer özel günlere benzer şekilde kadınların ne kadar kutsal, ne kadar değerli varlıklar olduklarını bir kez daha hatırlatmak amacıyla kutlandığını düşünenler de olabilir. Oysa bu günün, kadının, erkek egemenliğine karşı yıllarca süregelen mücadelesinde kazanılmış özel anlar adına kutlandığını bilmek, çok daha farklı bir duyarlılık gerektirir olayın boyutunu kavramada. En azından "Kadın Sorunu" diye bir sorunun var olduğunun bilincinde olup, böyle bir sorunla birlikte yaşamamanın rahatsızlığını hissedebilecek bir duyarlılık gerektirir.

Günümüze kadar kadın sorununun algılanması çeşitli biçimlerde olmuş, bu konuda çeşitli savlar ileri sürülmüştür. Bunlardan bir tanesi kadının erkeğe bağımlılığını biyolojik yapısında gören Shulamit Firestone'un "Ekolojik Devrim"ı savıdır. Ona göre ekolojik devrimle, kadını eve bağımlı kılan ve kadın üzerinde erkek egemenliğinin kurulmasına yol açan biyolojik etkenler ortadan kalkacak, kadın, teknolojinin ve bilimin geliştirdiği daha çok ve daha iyi kalite ev işi aygıtlarının, çocuk bakımında ve doğum yöntemlerinde kaydedilen gelişmelerin sayesinde kadınca olarak bilinen, onu erkeğe karşı ikinci plana iten görevlerinden kurtulacaktır. Bu

kadının da kurtuluşu olacaktır aynı zamanda. Kadın artık kendisini eve hapseden işleri sırtından atacak, dışardaki dünyada, erkekle beraber, yanyana sorumluluklar alacağı işlerde çalışmaya başlayacaktır. Shulamit Firestone'un savına benzer birçok sav ileri sürülmüştür bu konuda, benim özellikle bu savı örneklememin sebebi gerçekten de kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin en azından başlangıçta biyolojik farklılıktan kaynaklandığına inanmamdan dolayıdır. Çözüm konusunda Firestone kadar iyimser olmamakla beraber bu biyolojik farklılıkların sonradan yaratacağı psikolojik sonuçlarının göz önünde bulundurulmasının kadın sorunu çözümü açısından çok önemli yararları olacağı kanısındayım. Gerçekten de başlangıçtaki bu biyolojik farklılıklar zamanla kadın ve erkeğin psikolojik olarak da farklı varlıklar olarak algılanması sonucunu doğurmuş, toplumda kadınlık normları ve erkeklik normları olarak bilinen belirli normlar oluşmuştur. Artık kadınsı olan değerler erkek için yaradır olmayacak, küçültücü değerler olarak görülmüş, erkeksi olan değerler ise kadınların dışında tutulduğu, kadınlarda olmaması gereken değerler olarak kabul görmüştür. Toplumdaki din, edebiyat, ahlak, hukuk gibi üstyapı kurumları da erkek egemenliğine dayalı bu kadın-erkek modelini desteklemiş ve sonradan asırlar sürececek, bugün halen daha silinmesi tam olarak gerçekleşmeyen "kadın erkeğe bağımlıdır, çünkü erkek kadından üstündür" zihniyetinin temelini oluşturmada öncü rolü üstlenmiştir. Bu zihniyete göre kadın evinin kadını olmalıdır. Böylece kadın emekçi kocasının üretim sırasında tükettiği emek gücünü yerine koymak ve ilerde kendisi üretim dışına çıktığında yerini alacak olan çocuklarını yetiştirmek için gerekli, tüketilmesi sosyal bakımdan zorunlu emeği harcayacaktır. Bu sayede erkek üretim sürecindeki rolünü alırken ailede yapılması gereken işler için de ayrı bir emek harcamıyacak, rollerin paylaşılmasıyla yaşam hem kadın hem erkek için daha kolay olacaktır. Bu zihniyeti besleyen kadının doğurgan özelliği ve ev işine yatkın olarak kabul edilen biyolojik yapısı onu her geçen gün biraz daha eve bağımlı hale getirmiş, bu da kadının hem ekonomik yönden erkeğe bağımlı kalması hem de dışardaki dünyanın erkek egemenliğine terk edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Öyle ki kadının insan olarak bulunması gereken yeri sorgulamaya başlaması ve erkekle aynı yerde olma mücadelesi için harekete geçmesi asırlar almış, bu arada her geçen zaman lehine işleyen erkek dış dünyaya hakimiyetini iyice sağlamıştır.

Kadına kadın gözüyle ilk bakış ve kadını ilk sorgulayış Rönesans'ta Avrupa'nın yeniden doğuşu olarak da bilinen aydınlanma çağına olmuş, daha sonra Fransız İhtilaliyle kadının üretim sürecine katılması ve erkekle birlikte üretim sürecindeki yerini almasıyla hız kazanmıştır. Kadın hareketleri-

nin dünya tarihinde bilinçli ve örgütlü olarak etkili olmaya başlaması ise 1960'lardan sonra gerçekleşmiş, bu tarihten itibaren artık kadın, her yönüyle erkek karşısında kendisini sorgulamaya başlamıştır. Kadının aile içindeki rolünden sosyal yaşamdaki rolüne, siyasi hayata katılımından iktisadi yaşama katılımına değin her yönüyle kadın rolü bir kez daha gözden geçirilmiş, bu uğurda mücadeleler verilmiştir. Ve kadın sorunu öyle çok boyutlu bir hale gelmiştir ki sonunda, artık tek bir araştırma için yeterli sınırlar kaldıramaz olmuştur kadın sorunu.

Bu açıdan daha başlangıçta, soruna yaklaşırken bir tercih yapmak gerekmektedir. Konunun başından şimdiye kadar tarihsel sürecini ve sorun olarak mevcudiyetini ortaya koyduğum kadın sorunu için bundan sonra izleyeceğim yol, sorunun temel unsurunu oluşturduğuna inandığım üretim ilişkileri ve kadın rolünün iktisadi sistemlerde ne şekilde oluştuğunun ve bu sistemlerin sorunun yeniden üretilmesi ya da çözümü konusunda nasıl bir yaklaşımının bulunduğunun saptanması olacaktır. Bu noktadan itibaren önce kadın sorununa iktisadi sistemlerin yaklaşımıyla yaklaşmak ve başlıca sistemler olan kapitalist sistem ve sosyalist sistemde kadının üretim sürecine katılmadaki rolüne bir kez daha göz atmak faydalı olacaktır sanırım. İktisadi sistemlerin kadının konumunun belirlenmesindeki ideolojiyi geliştirmesi ve yayması bakımından ne kadar büyük önem taşıdığı düşünülürse böyle bir yol izlemek konuyu değerlendirmede zorunlu olacaktır kanısındayım.

Bu konuda ilk olarak kapitalist sisteme baktığımızda, kapitalist sistemin kendinden önceki üretim tarzlarında gelişmiş ideolojiyi aynen devraldığı görülmektedir. Başlangıçta kadın ve erkeğin tarlada birlikte çalıştığı ilkel toplumlar, zamanla tarımdaki gelişmeler ve yeni alet ve silahların icadıyla gittikçe ataerkil bir yapıya doğru kaymaya başlamışlardır. Daha sonra bu yapı erkek üstünlüğüne dayalı bir toplum ideolojisi yaratmıştır. Engels'in dediği gibi kadının tarihi bozgunudur bu. Erkek egemen toplum imajı daha sonraki üretim tarzlarında da hakimiyetini sürdürmeye devam etmiş, kadının ev içi emeğinin, yeniden üretilmedeki hayati rolü itibarıyla kapitalist sistem de bu ideolojinin aynen sürdürülmesi ve korunmasına göz yummuştur. Ancak sanayi devrimiyle birlikte aletlerin ve makinelerin erkek kullanımına uygun özelliklerinden sıyrılıp, kadınların da kullanabileceği bir şekilde bürünmeleriyle, kadınların üretim sürecine katılmaları hız kazanmış, bu arada bunu fırsat bilen kapital sahipleri, daha ucuz ve daha az sosyal güvence ile istihdam edebildikleri bu gücü erkek emeğine karşı silah olarak kullanmışlardır. O kadar ki artık 19. yüzyılda erkeklerin hakim olduğu birçok sendikâli faaliyette, kadınların üretim sürecine katılmalarına yönelik tepkiler neredeyse işçi haklarının kazanımlarına yönelik mücadelelerle başabaş git-

miştir. Çünkü kapital sahiplerinin ellerinin altında kendilerine karşı her an hazır bulundurabilecekleri daha ucuz ve daha az sosyal güvence istemleri olan bir emek kapasitesinin olması, erkek emekçilerin sermayeye karşı olan pazarlık güçlerini zayıflatmaktadır. Sonuçta erkek emekçiler kadınların ait oldukları yere yani evlerine, çocuklarının başlarına dönmelerinde diretmeyle başlamışlardır.

Ortodoks sosyalistlerin kapitalist sistemdeki kadın-erkek eşitsizliğini çözmede hareket noktası bu olmuştur işte. Yani kapitalist sistemin sınıf farklılığına dayalı yapısı ve bu yapının egemen sınıfı olan sermayenin kadın ve erkek emeğini sömürme isteğinden yola çıkarak soruna yaklaşmak ve yaklaşım sonucu sorunu sınıf farklılığının ortadan kaldırılması şeklinde çözüme ulaştırmak. Eğer sınıf farklılığı ortadan kalkar emekçi, sermayedarın sömürsünden kurtulursa, kadın-erkek eşitsizliği de ortadan kalkar savı bu ideolojinin temel dayanağını oluşturmaktadır. Çünkü sermaye sahiplerinin kadın emeğini erkek emeğine karşı kullanmakta da başlıca amacı emeği sömürmektir. Bu şekilde hem daha ucuza istihdam ederek kadın emeğini, hem de erkeğe karşı kullanabileceği bir işgücünü istihdam edebilme şansına sahip olabilmesinden dolayı erkek emekçinin pazarlık masasında pazarlık gücünü kırarak erkek emeğini sömürmektedir. Sonuçta eşitsizlik kapital sahiplerinin daha fazla kâr amacına yönelik sömürü hedeflerinden kaynaklanmaktadır. Sermaye sahiplerinin hakimiyetine dayalı bu sistem ortadan kaldırılmadıkça bu eşitsizlik ortadan kalkmayacaktır.

Ortodoks sosyalistler veya diğer grup sosyalistler kadına yaklaşım biçimleri ne şekilde olursa olsun, sosyalizmin genel prensipleri ve emeğin özgürleştirilmesi amacını benimsemeleri nedeniyle kadın konusunda kapitalist sistemden daha koruyucu ve hak tanıyıcı tavır takınmışlardır. Sistem olarak da sosyalist sistemin uygulandığı ülkeler nispeten kadın sorununa daha fazla el atmışlar, kadınların üretim sürecine katılma ve sosyal yaşamda etkin rol almalarında önemli aşamalar kaydetmelerini sağlamışlardır. Devrim sonrası bu ülkelerde önemli sayıda kadın ücretli işe girmiştir. Aynı zamanda kadınlar sosyalist devletlerin bütün kurumlarında yer almaya başlamışlardır. Eğitim ve hukuk alanında birçok eşitsizlik ortadan kaldırılmış, ev işine destek olacak hizmetler yaygınlaştırılmış, çocuk bakımı ve ev işi yükü birçok durumda azaltılmıştır.

Fakat başarılan tüm bu kazanımlara rağmen kadın hâlâ günümüzde lâik olduğu yerde değildir. Gerek kapitalist sistemde gerek sosyalist sistemlerde kadın sorunu halen gerçek anlamıyla sorgulanabilmiş, gündeme getirilebilmiş ve çözülebilmemiş değildir. Daha çok sorun devletlerin politikalarında içkin olan eşitsizlik biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Çoğu kez bu güçlükler kadınların kazanmış oldukları biçimsel eşitliğin ve daha önceleri onlara

uygun görülmeyen mesleklere girmiş olmalarının ardında saklı kalmıştır. İş hayatında cinsiyete dayalı iş bölümü halen mevcuttur, halen kadınlara verilen işler genellikle daha az kazanç getiren, daha az saygın işlerdir. Ve halen daha kadının ev işi yükünün azaltılması ya da evdeki iş ve sorumluluğun cinsler arasında eşit biçimde dağıtılması konusundaki zihniyet oluşturulamamıştır. Bu zihniyetin oluşması için kadın ve erkek rollerinin yeniden tanımlanması ve toplum içinde yaygınlaştırılması gerekmektedir.

O halde bu noktadan sonra şöyle bir sonuca varmak yalın olmayacaktır; gerek sosyalist sistemlerin kadın konusundaki tüm iyimser yaklaşımlarına ve gerekse kapitalist sistemlerin demokratikleşme süreciyle birlikte kadınların örgütlenmesine ve nispeten hak elde etme mücadelelerine izin vermelerine rağmen kadın sorunu bugün halen çok yanlı boyutlarıyla mevcuttur. Sorun sadece sistem sorunu olmadığına göre soruna farklı bir yaklaşım yolu bulmak ve buna göre çözüm üretmek faydalı olacaktır sanırım. Böyle bir yaklaşım sosyalist ve kapitalist sistemden çok daha farklı bir yaklaşım şekli olmalı belki de. Bu feminist bir yaklaşım olabilir mi acaba? Özellikle radikal feministlerin savunduğu şekilde "kadını bağımlı kılan erkektir, bu yüzden kadın erkeğe karşı savaşmalıdır, kendi kurtuluşunu kendi gücünde bulmalıdır" gibi bir yaklaşım olabilir mi bu?

Feminist hareketin başlangıçtan bu yana süreç içinde farklılaşmaya, daha gerçekçi bir zemine oturmaya başladığı gözlemlense de, bunun tek başına çözüm üretmediği, asıl gerekli olan zihniyet değişimi için yeterli olmadığı bilinmektedir. Eğer ortada mevcut bir sorun varsa önce bu sorunun varlığı konusunda kadın, erkek her iki cinsin yaygın bir şekilde bilinçlendirilmesi gerekiyor. Yani burada kadın sorununun nesnel olarak var olması yanısıra subjektif olarak algılanması, bilinç kazanması olayı da çok önemli. Bunun için de toplumda var olan, alışlagelmiş ideolojiyi değiştirmek, kadın ve erkek rolü itibarıyla toplumu yeniden dönüştürmek gerekiyor. Kadın ve erkek rolünün yeniden tanımlanması da diyebileceğimiz bu dönüşüm sonrasında kadın ve erkek eşit olarak toplum yaşantısındaki rollerini üstlenebilmelidirler. Bu noktada şunu bir kez daha irdelemekte yarar görüyoruz; kadın ve erkek rollerinin yeniden tanımlandığı bir ideoloji ve bu ideolojinin hem erkek hem kadın tarafından yaygın bir şekilde kabul görmesinin kadın sorununun kökten çözümü için önemi çok büyüktür. Bu açıdan kadının özgür olma mücadelesinde erkeğin kazanılması, kadın-erkek birlikteliğinin mutlaka sağlanması gerekmektedir. Çünkü kadın bu özgür konumunu kazanmak için vereceği mücadele sırasında aşacağı her engelde önce erkeği bulacaktır karşısında. Erkek izin vermedikçe o engeli aşması mümkün olmayacaktır. Kazanım olan her hak erkeğin rızası ile verilecektir. Erkeğin

kadını kendi yanında kendisiyle eşit görmeyi istemesiyle verilecektir ancak. Bunu istemesi için de erkeğin gerçekten kadının haksız bir konumda olduğunu, hemcinsleri tarafından ezildiğini, horlandığını, ikincil konuma itildiğini görmesi ve bundan rahatsızlık duyması gerekmektedir. Bunun için fazla karamsar olmadığımı söylemeliyim, çünkü erkeğin hemcinsleri ile dayanışması kadar kardeş, ana, eş, çocuk gibi asla ezilmesine, zarar görmesine tahammül edemeyeceği, kuvvetli bağlarının olduğu kardeş cinsten yakınları ile olan dayanışmasının da önemli olduğunu inanıyorum ben. Hatta bir tercih yapması gerekirse erkek, hemcinslerine karşı yakınlarıyla olan dayanışmasını üstün tutacaktır.

Kadın ve erkekteki tüm biyolojik farklılıklara rağmen ortak olan birşey vardır ki, bu kadın ve erkeği tüm karşıtlıklara, tüm çatışmalara rağmen birarada tutmuştur hep; SEVGİ. Şimdiye kadar kadın ve erkek hep sevmiştir birbirlerini ve bundan sonra da seveceklerdir. Öyleyse sevgileri aralarında gerçekten var olduğuna inandıkları bir eşitsizliği kaldırmada neden yeterli olmasın. Yeterki böyle bir eşitsizliğin varlığını kabul etsin erkek, o bilince ulaşsın ve bunun rahatsızlığını duymaya başlasın, bundan sonrası, temelde insanın özgürleşme mücadelesi olan kadın mücadelesinde, kadın cephesinde yerini almaktır yapacağı. Bu mücadelede kadın ordusuna katılan her erkek sayısı kadının erkek egemenliğinden ve/veya erkek egemen ideolojiden kurtuluş mücadelesinde atılan yeni bir adım olacaktır aynı zamanda. Bu sayı ne kadar çoğalırsa kadın erkeğin yanındaki gerçek yerini almaya o kadar yaklaşacaktır. Çünkü bu toplumun erkek egemen zihniyetinin kendiliğinden dönüşümü olacaktır, erkek egemenliğinden kurtuluş yolunda kadın-erkek dayanışmasının zaferi olacaktır bu.

Değerli okurlar son olarak gerçek yaşamdan aldığım bir örnekleme ile noktalamak istiyorum satırılarımı, bu örnek bugün halen kadın sorununun dipdiri ve en vahim boyutlarıyla var olduğunu sergilemek açısından çok önemlidir.

Üniversitedeki görevime başlamadan önce bir gazetede çalışıyordum. Basın genelde bilinir nankör ve acımasız bir meslek dalıdır. Bu erkeğe karşı da böyle, kadına karşı da. Ama kadının sekonder konumu burada en vahim boyutlarına varmıştır. Çalıştığım serviste sekiz erkek iki bayan muhabirdik. Bayan olarak ikimiz de henüz stajyerlik aşamasındaydık. Benden daha önce işe başlayan arkadaşım bir ay sonra kadroya alınmayı bekliyordu. Bu onun için çok önemliydi. Evli olmasına rağmen işini herşeyden üstün tutuyor, içindeki engelleri aşmak için aile yaşamından, özel hayatından büyük ödünler veriyordu. Mevcut zihniyete göre o kadroyu alabilmesi erkek gibi çalışabilmesine bağlıydı. Erkek gibi tehlikelere atılabilmesi, gece geç vakitler olay kovalayabilmesi, gerekirse barlara, pavyonlara -bir kadın için girmesi abes olan daha

birçok yere- girmeyi göze alabilmesi gerekiyordu. Bu arada kadın için tüm bu saydığım şeyleri yapılamaz, erkek işi haline getiren zihniyetin asırlar öncesi ataerkil zihniyetin kalıntısı olduğunu ve bu zihniyetin barların, pavyonların veya gece işi yapmanın erkeğin hareket alanına giren, erkekçe faaliyetler olarak belirlenmesini yaratan bugünün toplumsal normlarının da baş mimarı olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bugün hâlâ o eski zihniyetin kalıntıları olarak kadın gece geç saatlerde sokağa çıkmaz, barlara, pavyonlara giremez, işi gereği bile olsa bu koşullarda olay kovalıyamaz. Ne yapar o zaman, polisise büro işleri, evrak işlerini yapar, eğer gazeteciye daktilosu başında sanat haberleri, magazin haberleri yazar, kokteyllerde, basın toplantılarında gazetesini en iyi şekilde temsil etme şerefine nail olur. Arkadaşımın o kadroyu hak edebilmesi biraz da bu mevcut zihniyeti aşması ve alışlagelmiş haliyle erkekçe olarak bilinen işleri yapabilmesinin bir ödülüydü. Onun bu cesareti, yürekliği diğer erkekler gibi üç-dört ay gibi kısa bir sürede kadroya geçebilmesi ayrıcalığını sağlayacaktı ona.

Tabii hamile kalmasaydı! Arkadaşım büyük bir mutlulukla vermişti bu haberi bana, bu onların ilk çocuğu olacaktı ve ikisi de çok istiyorlardı bu çocuğu. Olay serviste yayıldığında arkadaşım derhal haber müdürü tarafından makamına çağırıldı. Çıktığında ise ağlıyordu.

Aramızda aynen şu konuşma geçmişti.

- Ne oldu, neden çağırmış haber müdürü?
- Kadro işi için
- Ne o yoksa vaz mı geçmişler?
- Hayır benim çocuk olayını duymuş
- eeee...

- E'si ben hamile bir muhabiri kadroya alamam diyor. Birkaç ay sonra karnım şişecek, doğru dü-rüst olay peşinde koşturamayacaksın, sonra buna bir de doğum esnasında yatacağın günleri de ilave edince, benim için hep kayıp bunlar, seni almak yerine sıradan bir erkek muhabir alırım daha iyi diyor.

- Peki harcadığın bunca emek ne olacak, başarıların, onlara kazandırdıkların, bunların hiç mi önemi yok?

- Bu bir iş diyor X bey (haber müdürü), ben oyunu kurallarına göre oynuyorum diyor. Eğer çok istiyorsan bu kadroyu, çocuğunu aldırırsın diyor,

- İnanılır gibi değil! Aile hayatımız bile iş konusu oluyor. İnsanın en özel sahasına bile giriyorlar, çocuğunu doğurup doğuramayacağına bile karışıyorlar. Gerçekten kadın olarak kendini yaşamak çok zor, sürekli bir şeyler takılıyor ayağına.

- Çocuğu aldırırsam sorun kalmıyor, ama çocuk... Bu çocuğu doğurmayı öyle çok istiyorum ki...

- İstiyorsan doğuracaksın, buna kimse engel olamaz. Anlamıyor musun o bir canlı, o bir yaşam,

o bir hayat, işin için ondan vazgeçemezsin.

- Bilmiyorum, bilemiyorum, kafam öyle karışık ki, bir yanda onca emek, onca mücadele ve nihayet en çok istediğim şeye yaklaştım ve şimdi herşeye yeniden başlamam gerekecek, belki de bir daha bu şekilde olmayacağım, biliyorsun çocuk hep engel biz kadınlar için, onu ne kadar sevsek de engel işte...

- Bu kadar kolay vazgeçmemelisin, mücadele etmek senin için hiçbir zaman zor bir şey olmadı, bundan sonra da olmayacaktır.

- Evet, doğru, mücadele ettim, erkek gibi çalıştım, girdiğim yerlerde horlanmayı, pis bakışlarla süzülmeyi, küçümsenmeyi, aşağılanmayı hiçe saydım, sırf kadrolu olabilmek için, sırf bu kadroyu hak edebilmek için, ama ne diyor X bey (haber müdürü), bu kadroyu sana vereceğime sıradan bir erkek muhabire veririm daha iyi... Neden onlar için herşey bu kadar kolay, neden bir yerlere gelmek sanki doğal hakları da onların bizim değil, neden! neden! neden!

Arkadaşım bir hafta sonra büyük bir bunalıma girdi. Çünkü çocuğunu aldırma ve vicdan azabı çekiyordu. Üstelik bunu eşinden habersiz yaptırmıştı ve ona nasıl söyleyeceğini bilemiyordu.

Sonunda o kadroyu arkadaşına verdiler ama kaybettiği bebeği ve umutlarını geri veremediler arkadaşına. Arkadaşım o kadronun bebeğinin canına bedel verildiğini hatırladıkça vicdan azabı çekti, kadın olmaktan, erkekten nefret etti. Ama bu arada en büyük destekçisi, en büyük dert yoldaşı eşi olmuştu arkadaşımın, olanlara en az arkadaşım kadar öfkeliydi o da, en az arkadaşım kadar o da hazmedemiyordu bu haksızlığı, eşitsizliği. O bir erkekti belki ama, erkeklerin yarattığı bu adaletsiz düzenden en sevdiği varlık aracılığıyla, eşi aracılı-

ğıyla sonunda kendi de zarar görüyordu, kendisinin de duyguları inciniyordu. Ve artık arkadaşımın eşi biliyordu ki kadın eziliyordu toplumda, aile içinde, iş hayatında kadınlar eziliyordu. Bu bilinç kadın davasına bir erkek daha kazandırıyor böylece, artık arkadaşımın kocası bu davada kazanılmış bir erkekti ve onun gibi daha nice erkekler, eşler, kardeşler, babalar aynı bilince ulaştıklarında, aynı gerçeği anladıklarında "özgür insan olma" mücadelesinde eşlerini, kardeşlerini, annelerini, kız çocuklarını destekliyeceklerdi, haklarını elde etmede, bu adaletsiz düzendeki gerçek yerlerini elde etmede onlara yardım edeceklerdi. Benim bu noktada kadın erkek dayanışmasına inancım tam ve çözümün tamamen bu dayanışmadan üretileceği konusunda ısrarlıyım.

Evet değerli okurlar; kadın ve erkek olarak bir-birimizden farklı değiliz aslında, aynı duygular, aynı sancılar, aynı mutluluklar hepimizin hayatında var, hepimiz zaman oluyor kadın, erkek birbirimiz için üzüyoruz, birbirimizin yardımlarına koşuyoruz, gerçek neredeyse yerimiz orasıdır bunu hepimiz biliyoruz, ve kadın, erkek sonuçta hepimiz gerçekler için mücadele ediyoruz. Öyleyse kadın sorunu da bugün bir gerçek olduğuna göre haydi hep birlikte kadını özgür bırakma, erkek zihniyetinin zincirlediği kelepçelerden kurtarma mücadelesinde elele verelim dersem ne dersiniz? Sonuçta şu gerçeğin unutulmamasından yanayım ben; "kadın sorunu" esasen kadının sorunu olsa bile bu davada kadınları destekleyen, haklarının kazanımında onların yanında yer alacak, hiç de azımsanmayacak bir erkek taraftar topluluğu var ve bunların kendi hemcinslerine karşı olan kadın mücadelesinde kadının yanında yer alması kadın için destektir, ümittir, cesarettir. Buna sahip çıkılmalı, bu destek çoğaltılmalı... Saygılarımla.

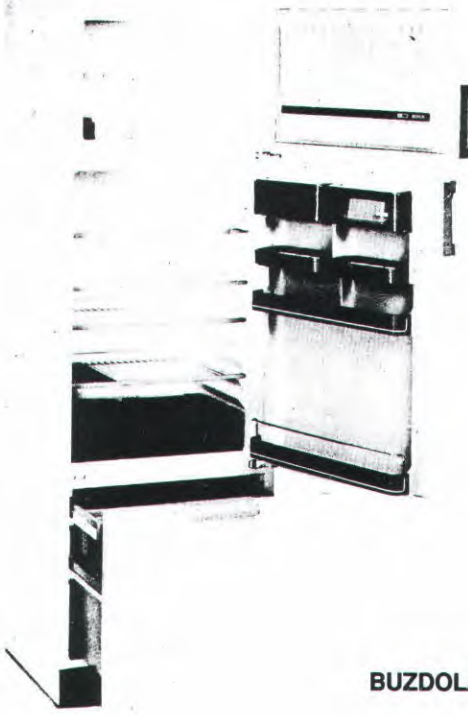

BOSCH

tüm çeşitleri ile **BOSCH** Türkiye'de

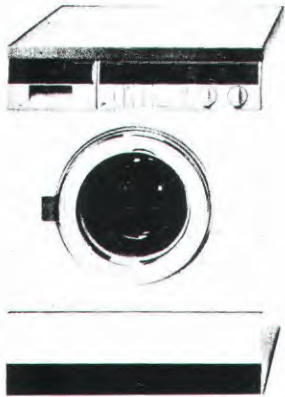
Dünyanın en ileri
Teknolojisi ile üretilen
BOSCH elektrikli ev aletleri,
rakipsiz kaliteleri ile şimdi Türkiye'de

BUZDOLABI

Buzdolapları, Çamaşır makineleri
Çamaşır kurutma makineleri
Bulaşık makineleri, Fırınlr
Fritözler, Tost makineleri
Ekmek kızartıcılar
Mikserler, Kahve makineleri
Elektrikli diş fırçaları
Ütüler, Ütü makineleri
Elektrikli süpürgeler
Klima cihazları ve diğerleri

ÇAMAŞIR MAKİNASI

BULAŞIK MAKİNASI

Robert BOSCH GmbH
Türkiye umum mümessili
Dizel Magnet A.Ş.
bol yedek parça ve servis
garantisi ile hizmetinizdedir.

**DİZEL
MAGNET**
TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Yeni Tarlabası Cad. Ardan Apt.
No: 6 Kat: 1 TAKSİM-İSTANBUL
Tel: 144 70 89 - 145 77 53 - 155 34 59
155 32 12 - 149 67 00
Tlx.: 24208 AVKA TR

A/M AHMET VELİ MENER HOLDİNG A.Ş. KURULUŞUDUR.

MİKSER

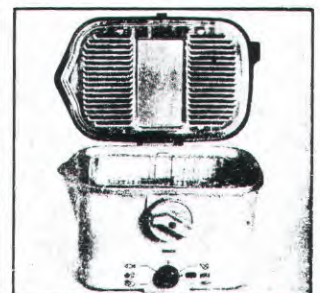
EKMEK KIZARTACIĞI

TOST MAKİNASI

FRİTÖZ

Garanti, "Garanti"yi seçenlere 24 saat açık.

GARANTİ 24

Modern bankacılık hizmetlerinden dilediğiniz her an yararlanma olanağı: Garanti 24!.. "Bir banka"ya ihtiyacınız olduğu her an; gece, gündüz, tatil, bayram... Yılın 365 günü, 24 saat Garanti 24 hizmetinizde! Garanti 24'ten 14 yaşını bitirmiş tüm gençler de yararlanabilir.

Ayrıntılı bilgi için şubelerimize uğrayın, broşür alın.

Garanti 24'ün size sunduğu olanaklardan mutlaka yararlanın.

